

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PARA, SERMAYE PİYASALARI VE FİNANSAL KURUMLAR
BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KATILIM BANKALARININ FİNANSAL
PERFORMANSI ÜZERİNDE ETKİLİ OLAN
DEĞİŞKENLERİN BELİRLENMESİ: GELİŞEN
VE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER ÜZERİNE
BİR UYGULAMA

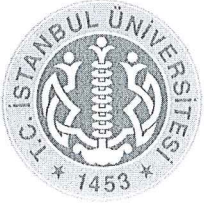
Onur DEMİRTAŞ

2501140738

TEZ DANIŞMANI

DR. ÖĞR. ÜYESİ Mehmet Sabri TOPAK

İstanbul-2019

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : ONUR DEMİRTAŞ Numarası : 2501140738
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı : PARA SERMAYE PİYASALARI VE FİNANSAL KURUMLAR Danışmanı : DR.ÖĞR.ÜYESİ MEHMET SABRİ TOPAK
Tez Savunma Tarihi : 31.07.2019 Saati : 14:00
Tez Başlığı : KATILIM BANKALARININ FİNANSAL PERFORMANSI ÜZERİNDE ETKİLİ OLAN DEĞİŞKENLERİN BELİRLENMESİ: GELİŞEN VE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER ÜZERİNE BİR UYGULAMA

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜNE** OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-PROF.DR.MEHMET SARAÇ		KABUL
2-DR.ÖĞR.ÜYESİ MEHMET SABRİ TOPAK		KABUL
3-DR.ÖĞR.ÜYESİ ALİ KABLAN		KABUL

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-DR.ÖĞR.ÜYESİ BURÇAY YAŞAR AKÇALI		
2-DR.ÖĞR.ÜYESİ EROL MUZIR		

ÖZ

KATILIM BANKALARININ FİNANSAL PERFORMANSI ÜZERİNDE ETKİLİ OLAN DEĞİŞKENLERİN BELİRLENMESİ: GELİŞEN VE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER ÜZERİNE BİR UYGULAMA

Onur DEMİRTAŞ

Finansal sistemin en önemli kurumları olan bankaların tarihleri çok eskilere dayanmaktadır. Banka denilince mevduat toplayan ve ihtiyaç sahiplerine faiz karşılığı kredi kullandıran konvansiyonel bankalar ön plana çıkmaktadır. Son elli yılda dünyada faizsiz bankacılık denilen ve finansal faaliyetlerinde her türlü faize dayalı işlemi yasaklayan yeni bir bankacılık türü gelişmeye başlamıştır. Son yıllarda özellikle MENA bölgesi ve Müslüman nüfusun yoğun olarak yaşadığı Asya ülkelerinde hızla gelişmeye başlayan ve dünyada İslami banka olarak adlandırılan bu bankalar Türkiye’de katılım bankası olarak faaliyet göstermektedir. Literatürde konvansiyonel bankaların finansal performansı üzerine yapılan çok sayıda çalışma olmasına rağmen, katılım bankalarının finansal performansı üzerine yapılan çalışmalar görece kısıtlıdır. Katılım bankalarının finansal performansı üzerinde etkili olan faktörleri araştırmak amacıyla yapılan bu çalışmada öncelikle finansal sistem ve finansal kurum kavramları üzerinde durulmuş; dünyada İslami finansın gelişim süreci, İslami finansın dünyada güncel görünümü ve katılım bankacılığı ilkeleri ile işleyiş mekanizması açıklanmıştır. Çalışmada ayrıca, konuya ilişkin geniş bir literatür çalışması yapılmıştır. Çalışmada, dünyada ticari banka statüsünde faaliyet gösteren 14 ülkeden toplam 46 katılım bankasının 2008-2018 dönemini kapsayan veri seti üzerine panel veri analiz yöntemi uygulanmıştır. Performans ölçütleri olarak aktif karlılık oranı (ROA) ve özkaynak karlılık oranı (ROE) panel veri analizi yöntemiyle incelenmiştir.

Ampirik alışmalar sonucunda, bankaya özgü içsel değişkenlerden kar payı dışı giderlerin faaliyet gelirlerine oranı olarak tanımlanan etkinlik oranı (EFF) ve kredi kayıp karşılığının ortalama net kredilere oranı (LLP), hem ROA'yı hem de ROE'yi istatistiki olarak anlamlı ve negatif yönde etkilerken, kar payı dışı gelirlerin vergi öncesi gelir ve kar payı giderlerinin toplamına oranı olarak tanımlanan çeşitlilik oranı (DIV) ise, hem ROA'yı hem de ROE'yi istatistiki olarak anlamlı ve pozitif yönde etkilemiştir. Kredilerin mevduata oranı (LD) ve özkaynakların toplam aktiflere oranı olarak tanımlanan sermaye yeterliliği (CAP) ROA'yı istatistiki olarak anlamlı ve pozitif yönde etkilerken, ROE'yi istatistiki olarak anlamlı ve negatif yönde etkilemiştir. Aktif toplamının doğal logaritması olarak tanımlanan banka büyüklüğü (SIZE)'ın banka performansı üzerinde istatistiki olarak anlamlı bir etkisi bulunamamıştır. Makroekonomik değişkenlerden enflasyon oranı (INF) hem ROA hem de ROE'yi istatistiki olarak anlamlı ve pozitif yönde etkilerken, yıllık reel büyüme oranı (GDP)'nin banka performansı üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Bankacılık, Krlılık, Finansal Performans, Katılım Bankası, İşlami Finans, Panel Veri Analizi, ROA, ROE

ABSTRACT

DETERMINING THE VARIABLES AFFECTING FINANCIAL PERFORMANCE OF PARTICIPATION BANKS: AN APPLICATION ON DEVELOPING AND EMERGING COUNTRIES

Onur DEMİRTAŞ

The history of banks, the most important institutions of the financial system, dates back to ancient times. Conventional banks collecting deposits and providing loans to people in need for interest are the most prominent banks. In the last fifty years, a new type of banking called interest-free banking has begun to develop which prohibits all kinds of interest-based transactions in its financial activities. In recent years, these banks called Islamic bank in the world began to develop rapidly especially in the MENA region and Asian countries where Muslim population inhabits densely are operating as participation banks in Turkey. Although there are many studies on financial performance of conventional banks in the literature, studies on financial performance of participation banks are relatively limited. In this study conducted to investigate the factors affecting the financial performance of participation banks, firstly concepts of financial system and financial institution are emphasized. The development process of Islamic finance in the world, the current outlook of Islamic finance in the world and the principles of participation banking and the mechanism of operating are explained. In addition, a large literature study on the subject was conducted. In the study, panel data analysis method was applied on the data set covering the period of 2008-2018 of 46 participation banks from 14 countries operating as commercial banks in the world. As the performance criteria, return on assets (ROA) and return on equity (ROE) were examined by panel data analysis method.

As a result of empirical studies, the efficiency ratio (EFF), defined as the ratio of non-profit share expenses to operating income and the ratio of loan loss provision to average net loans (LLP), which are internal variables from bank-specific variables, affect both ROA and ROE statistically significant and negative, the ratio of non-profit share income to the sum of pre-tax income and dividend expenses (DIV), on the other hand, affected both ROA and ROE in a statistically significant and positive. While the capital adequacy (CAP), defined as the ratio of equity to total assets and the ratio of loans to deposits (LD) had significant and positive effect on ROA, they had statistically significant and negative effect on ROE. Bank size (SIZE), which is defined as the natural logarithm of total assets, had no statistically significant effect on bank performance. While inflation rate (INF), one of the macroeconomic variables, affected both ROA and ROE statistically significant and positive, annual real growth rate (GDP) did not have a significant effect on bank performance.

Keywords: Banking, Profitability, Financial Performance, Participation Bank, Islamic Finance, Panel Data Analysis, ROA, ROE

ÖNSÖZ

Bu çalışma dünyada faaliyet gösteren ticari banka statüsündeki katılım bankalarının finansal performansını belirleyen bankalara özgü içsel değişkenler ile genel ekonomiye dair makroekonomik değişkenlerin belirlenmesi amacıyla yapılmıştır. Dünyada katılım bankalarının finansal performansı üzerine yapılmış çalışmalara bakıldığında temelde iki farklı araştırma şekli olduğu görülmektedir. Bunlar belli bir ülkede faaliyet gösteren katılım bankalarının finansal performansını belirlemek üzere yapılan çalışmalarla, belli bir bölgede veya dünyada faaliyet gösteren katılım bankalarının finansal performanslarını belirlemek üzere yapılan çalışmalardır. Literatürde katılım bankalarının konvansiyonel bankalarla olan ilişkisini finansal performans, risk ölçümü, etkinlik gibi açılardan kıyaslayan veya birlikte ele alan çalışmalar mevcuttur. Ayrıca yapılan çalışmalarda genellikle katılım bankalarının etkinliği üzerine çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmanın kapsamı Türkiye’de faaliyet gösteren katılım bankalarıyla sınırlı olmayıp, uluslararası çapta yapılmış bir çalışmadır. Bu özelliğiyle katılım bankacılığının finansal performansını belirlemeye yönelik ülkemizde yapılan ilk uluslararası çalışmalardan biri olmaktadır. Literatürde bankaların finansal performanslarının ölçmek için kullanılan ölçütler genellikle aktif karlılık oranı ROA ile özkaynak karlılık oranı ROE olmaktadır. Literatür çalışmalarında ROA’nın ROE’ye göre daha sık kullanıldığı görülmektedir. Bu çalışmada finansal performans ölçütü olarak hem ROA hem de ROE üzerine iki model oluşturulmuştur. Çalışmada istatistiksel yöntemlerin kullanılması bulguları matematik süzgecinden geçirmiş ve sonuçları tutarlı ve anlaşılabilir kılmıştır. Daha önce bu konuya benzer akademik çalışmalar gerçekleştirilmiş olmakla birlikte, bu çalışmaların finansal performansı etkileyen faktörleri incelerken genellikle banka türlerinden yalnızca birine odaklandığı ya da finansal performans ölçütü olarak aktif kârlılığı ve özkaynak kârlılığından yalnızca birini dikkate aldığı görülmüştür.

Çalışma 4 ana bölümden oluşmaktadır. Finansal sistem ve finansal piyasalarla ilgili verilen temel bilgilerden sonra İslami finans kavramı anlatılmış, tarihsel gelişim sürecinden bahsedildikten sonra katılım bankacılığı kavramı sistemleri, fon toplama

ve fon kullandırma yöntemleriyle beraber açıklanmıştır. Geniş kapsamlı bir literatür çalışmasının ardından bağımlı ve bağımsız değişkenler belirlenmiş ve sonrasında oluşturulan veri seti ve yöntemle ampirik çalışmalar yapılmış ve elde edilen bulgular analiz edilmiştir. Bu çalışmanın İslami finans ve katılım bankacılığı üzerine yapılacak yeni çalışmalarda önemli bir kaynak olacağını düşünüyorum.

Bu tezin oluşturulmasında, konusunun belirlenmesinden sonuçlarının değerlendirilmesine kadar geçen uzun zaman boyunca desteğiyle, özverisiyle, sabrıyla, bilgisiyle ve her şeyden öte insanlığıyla yanımda olan ve değerli zamanını ayıran danışman hocam Sn. Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Sabri TOPAK'a, yavaşladığım veya durduğum her zaman desteği ve cesaretlendirici tavrıyla değerli arkadaşım Evren DOĞAN'a, anlayışlı tavırlarıyla iş hayatındaki yöneticilerime ve çalışma arkadaşlarıma, eğitim hayatım boyunca her kararında ve attığım her adımda fedakârlıklarıyla desteklerini yanımda hissettiğim aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Onur DEMİRTAŞ

İSTANBUL, 2019

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER	ix
TABLolar LİSTESİ.....	xiii
GRAFİKLER LİSTESİ.....	xv
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xvi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xvii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

FİNANSAL SİSTEM VE FİNANSAL PİYASALAR

1.1 FİNANSAL SİSTEM.....	2
1.1.1 Finansal Sistemin Unsurları	2
1.1.2 Finansal Sistemin Fonksiyonları	3
1.1.3 Finansal Çevre.....	4
1.2 FİNANSAL PİYASALAR.....	5
1.2.1 Doğrudan Finansman ve Dolaylı Finansman.....	5
1.3 FİNANSAL PİYASALARIN SINIFLANDIRILMASI.....	8
1.3.1 Fonların Niteliğine Göre Finansal Piyasalar	8
1.3.2 Finansal Varlığın Vadesine Göre Finansal Piyasalar.....	9
1.3.3 Piyasanın Örgütlenme Biçimine Göre Finansal Piyasalar	15
1.3.4 Finansal Varlığın İlk Kez Alınıp Satılmasına Göre Finansal Piyasalar.....	15
1.3.5 Ödemenin Hemen veya Gelecekte Yapılmasına Göre Finansal Piyasalar	16
1.4 FİNANSAL KURUMLAR	16

1.4.1	Borsalar	17
1.4.2	Merkez Bankaları	23
1.4.3	Bankalar	27

İKİNCİ BÖLÜM

KATILIM BANKACILIĞI VE İSLAMİ FİNANS

2.1	KATILIM BANKACILIĞI (İSLAMİ BANKACILIK) KAVRAMI	32
2.1.1	Katılım Bankası (İslami Banka) Tanımı	32
2.2	KATILIM BANKALARININ FON TOPLAMA YÖNTEMLERİ	33
2.2.1	Cari (Vadesiz) Hesaplar	33
2.2.2	Tasarruf/ Katılım Hesapları.....	35
2.3	KATILIM BANKALARININ FON KULLANDIRMA YÖNTEMLERİ..	36
2.3.1	Mudaraba (Kar Paylaşımı)	37
2.3.2	Muşaraka (Ortak Girişim).....	38
2.3.3	Murabaha	40
2.3.4	İcara (Kiralama)	42
2.3.5	İstisna	44
2.3.6	Selem.....	46
2.3.7	Teverrük	47
2.4	TÜRKİYE’DE KATILIM BANKACILIĞI.....	47
2.4.1	Katılım Bankacılığının Türkiye’de Gelişimi	48
2.4.2	Türkiye’de İslami Finans ve Katılım Bankacılığının Genel Görünümü 49	
2.5	İSLAMİ FİNANS KAVRAMI.....	54
2.5.1	İslam Ekonomisinin Esasları.....	54
2.5.2	İslami Finansta Temel Yasaklar	56
2.6	İSLAMİ FİNANSIN TARİHSEL GELİŞİMİ.....	58

2.7	İSLAMİ BORÇLANMA ARACI: SUKUK	63
2.7.1	Sukuk Tanımı	63
2.7.2	Sukuk'un Esasları ve Taşınması Gereken Özellikler.....	64
2.7.3	Sukuk Türleri	65
2.8	GLOBAL İSLAMİ FİNANS VE BANKACILIK	67

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KATILIM BANKALARININ FİNANSAL PERFORMANSINI BELİRLEYEN İÇSEL VE MAKROEKONOMİK FAKTÖRLERE İLİŞKİN LİTERATÜR TARAMASI

3.1	KATILIM BANKALARININ FİNANSAL PERFORMANSINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER.....	79
3.1.1	Bankaya Özgü İçsel Değişkenlerin Banka Performansına Etkisi	79
3.1.2	Makroekonomik Değişkenlerin Banka Performansına Etkisi.....	88
3.2	KATILIM BANKALARININ FİNANSAL PERFORMANSINI BELİRLEYEN DEĞİŞKENLERLE İLGİLİ YAPILMIŞ AMPİRİK ÇALIŞMALAR.....	92

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

VERİ SETİ VE ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ

4.1	VERİ SETİ	107
4.2	ÇALIŞMADA KULLANILAN BAĞIMLI VE BAĞIMSIZ DEĞİŞKENLERİN BELİRLENMESİ	110
4.2.1	Bağımlı Değişkenler	110
4.2.2	Bağımsız Değişkenler	111
4.3	ÇALIŞMADA KULLANILAN DEĞİŞKENLERE AİT ÖZET İSTATİSTİKLER.....	114
4.4	ÇALIŞMADA KULLANILAN DEĞİŞKENLERE İLİŞKİN KORELASYON ANALİZİ	114

4.5	METODOLOJİ.....	115
4.6	BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	120
	SONUÇ.....	125
	KAYNAKÇA	127

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1.1 : Borsa İstanbul Pay Piyasası Pazarları.....	20
Tablo 1.2 : Borsa İstanbul Borçlanma Araçları Piyasası Pazarları.....	21
Tablo 1.3: Kıymetli Madenler ve Kıymetli Taşlar Piyasasını Oluşturan Piyasalar.....	22
Tablo 1.4: Açık Piyasa İşlemleri.....	24
Tablo 1.5: TCMB Döviz Piyasası İşlemleri.....	26
Tablo 1.6: 28.05.2019 tarihi itibarıyla Türkiye’de faaliyet gösteren bankalar ve şube sayıları.....	29
Tablo 2.1: Katılım Bankaları ve Bankacılık Sektörü Başlıca Finansal Büyüklükleri	49
Tablo 2.2: Katılım Bankalarının Sektördeki Payı	51
Tablo 2.3: Banka Bazında Katılım Bankalarının Mukayeseli Finansal Büyüklükleri	51
Tablo 2.4: Takipteki Alacakların Kredilere Oranı (Aralık 2018).....	53
Tablo 3.1: Faaliyet Giderleri/Faaliyet Gelirleri Oranı ve Banka Performansı ile ilgili literatür.....	80
Tablo 3.2: Kar Payı Dışı Gelir/Toplam Aktif Oranı ve Banka Performansı Arasındaki İlişki.....	81
Tablo 3.3: Kredi Kayıp Karşılıkları ve Banka Performansı ile ilgili literatür	82
Tablo 3.4: Kredi/Mevduat Oranı ve Banka Performansı Arasındaki İlişki....	83
Tablo 3.5: Sermaye Yeterlilik Rasyosu ve Banka Performansı ile ilgili literatür.....	84
Tablo 3.6: Özsermaye/Toplam Aktifler Oranı ve Banka Performansı ile ilgili literatür	84
Tablo 3.7: Banka Aktif Büyüklüğü ve Banka Performansı ile İlgili Literatür	85
Tablo 3.8: Takipteki Krediler ve Banka Performansı ile ilgili Literatür.....	86
Tablo 3.9: Toplam Krediler/Toplam Aktifler Oranı ve Banka Performansı Arasındaki İlişki.....	87
Tablo 3.10: Enflasyon Oranı ve Banka Performansı ile İlgili Literatür.....	88

Tablo 3.11: Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla ve Banka Performansı ile İlgili Literatür.....	89
Tablo 3.12: Para Arzı ve Banka Performansı ile İlgili Literatür.....	90
Tablo 3.13: Döviz Kuru ve Banka Performansı ile İlgili Literatür.....	91
Tablo 3.14: Faiz Oranı ve Banka Performansı ile İlgili Literatür.....	92
Tablo 3.15: İşsizlik Oranı ve Banka Performansı ile İlgili Literatür.....	92
Tablo 4.1: Çalışma Kapsamında Kullanılan Katılım Bankaları ve Faaliyet Gösterdikleri Ülkeler.....	108
Tablo 4.2: Bağımlı ve Bağımsız Değişkenlerin Formül ve Kısaltmaları.....	113
Tablo 4.3: Çalışmada Kullanılan Değişkenlere Ait Özet İstatistikler.....	114
Tablo 4.4 Bağımlı Değişkenler ile Bağımsız Değişkenler Arasındaki Korelasyon Matrisi.....	115
Tablo 4.5: Modeller Arasında Seçim Yapılırken Kullanılan Testler ve Sonuçları.....	116
Tablo 4.6: Hausman Testi Sonuçları.....	117
Tablo 4.7: Varsayımlardan Sapmaların Test Edilmesinde Kullanılan Testler	118
Tablo 4.8: Nihai Modellerin Sonuçları.....	119

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 2.1: Faizsiz Finans Varlıklarının Gelişimi.....	68
Grafik 2.2: İslami Finansal Varlıkların Dağılımı.....	69
Grafik 2.3: Sukuk Varlıklarının Gelişimi.....	73
Grafik2.4 : Sukuk İhracında Önde Gelen 5 Ülke.....	74
Grafik 2.5: Toplam Uluslararası Sukuk İhraçları.....	76
Grafik 2.6: Toplam Yurt İçi (Domestic) Sukuk İhraçları.....	77
Grafik 2.7: Dünya Sukuk Endekslerinin Fiyat Performansı.....	78

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1 : Finansal Sistemin Unsurları.....	3
Şekil 1.2 : Finansal Çevre.....	4
Şekil 1.3 :Finansal Piyasalarda Fon Akımları.....	6
Şekil 1.4 : Ticari ve Yatırım Bankalarının Aracılık Faaliyetleri.....	29
Şekil 2.1 : Vedia Sözleşmelerinin Yapısı.....	34
Şekil 2.2 : Mudaraba Tabanlı Finansal Ürünlerin Yapısı.....	38
Şekil 2.3 : Azalan Muşaraka Modelinde Bankanın Payının Kademeli Olarak Satın Alınması Mekanizması.....	39
Şekil 2.4 : Murabaha Finansmanının Yapısı.....	41
Şekil 2.5 : İcra Finansman Modelinin Yapısı.....	43
Şekil 2.6 : İhraç edilen Devlet Sukuklarının Dağılımı (Mayıs 2015 itibariyle)..	65
Şekil 2.7 : İhraç Edilen Özel Sektör Sukuklarının Dağılımı (Mayıs 2015 itibariyle).....	66
Şekil 2.8 : Katılım Bankaların 2018 Yılındaki Şube Sayıları, Sektördeki Varlık Dağılımı ve Bankacılık Sektöründeki Payı.....	70
Şekil 2.9 : Türlerine Göre İslami Banka sayıları ve Küresel İslami Banka Piyasaları.....	71
Şekil 2.10 : Sukuk Varlıklarının Sukuk Türlerine Göre Dağılımı.....	75

KISALTMALAR LİSTESİ

AAOIFI	The Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AED	Birleşik Arap Emirlikleri Dirhemi
API	Açık Piyasa İşlemleri
BİST	Borsa İstanbul A.Ş.
CAGR	Compound Annual Growth Rate
GCC	Gulf Cooperation Council
IIAL	Islamic Insurance Association of London
IIFM	International Islamic Finance Market
IIFS	Islamic Financial Services Board
IMF	International Monetary Fund
IRTI	The Islamic Research and Training Institute
İKB	İslam Kalkınma Bankası
İMKB	İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
KHK	Kanun Hükümünde Kararname
LISE	London International Stock Exchange
M.Ö.	Milattan Önce
MENA	Middle East North Africa
NYSE	New York Stock Exchange
OIC	Organisation of Islamic Conference
OIFI	Other Islamic Financial Institutions
ROA	Aktif Karlılığı (Return on Assets)
ROE	Özkaynak Karlılığı (Return on Equity)
S&P	Standard & Poor's
SPK	Sermaye Piyasası Kurulu
TBB	Türkiye Bankalar Birliği
TCMB	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TKBB	Türkiye Katılım Bankaları Birliği

TL	Türk Lirası
TSE	Tokyo Stock Exchange
VIOP	Vadeli İşlem ve Opsiyon Piyasası

GİRİŞ

Her ne kadar 1980'lere kadar tanımlanmış olmasa da İslami finans kavramı ve ilkelerinin doğuşu Hz. Muhammed (SAV) dönemine kadar dayanmaktadır. Arapça'da çoğaltmak, arttırmak anlamına gelen "raba" fiilinden türeyen "riba" yasağı günümüz kalkınma bankacılığının üzerine inşa edildiği en önemli unsurdur. Özellikle 2008 küresel finans krizinden sonra katılım bankalarının yıldızı parlamaya başlamıştır. Finansal krizlere karşı katılım bankalarının finansal yapılarının daha sağlam olduğuna yönelik çalışmalar yayımlanmıştır. Bu dönemden sonra katılım bankalarının finansal performanslarına yönelik yapılan çalışmalar artmaya başlamıştır.

Dört ana başlıktan oluşan bu çalışmanın birinci bölümünde, finansal sistem, finansal piyasalar ve finansal kurumlarla ilgili bilgiler verilmiş, finansal piyasalar türlerine göre sınıflandırılmış ve finansal piyasalarda işlem gören finansal varlıklar bu sınıflandırma türleri içinde anlatılmıştır. Finansal kurumlar açısından bakıldığında en önemli üç finansal kurum olan, borsalar, bankalar ve merkez bankaları ile para politikası araçları anlatılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümü İslami finans kavramı ve İslami finasta uyulması gereken yasaklar ile başlamış, tarihçesi ve güncel durumu açıklanmıştır. Daha sonra katılım bankacılığı kavramı ve katılım bankalarının faaliyetlerinden bahsedilmiştir. Üçüncü bölüm katılım bankalarının finansal performansını belirleyen makroekonomik ve bankaya özgü içsel değişkenlerin analiz edildiği literatür çalışması ve en sık kullanılan değişkenler ve etkilerini gösteren tablolardan oluşmaktadır. Dördüncü bölüm ise, katılım bankalarının finansal performansını belirleyen makroekonomik ve içsel değişkenlerin belirlendiği veri seti oluşturulmuş ve metodoloji açıklanmıştır.

Çalışma kapsamında 14 ülkeden toplam 46 katılım bankasının finansal performansını belirleyen makroekonomik ve içsel değişkenler 2008-2018 yıllarını kapsayan dönemde dengesiz panel veri analiz yöntemiyle analiz edilmiş ve bulgular değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

FİNANSAL SİSTEM VE FİNANSAL PİYASALAR

1.1 FİNANSAL SİSTEM

Finansal sistem, finansal sermayenin tasarruftan yatırıma akışını hızlandırmak için etkileşime giren finansal araçların, piyasaların, araçların, politika yapıcıların ve düzenlemelerin bir kombinasyonudur (Melicher, 2017: 11)

Finansal piyasalara göre daha geniş bir kavramı ifade eden finansal sistem, finansal piyasalarda fon arz edenlerden fon talep edenlere etkin işleyen bir ortam sağlar. Böylece, etkin bir finansal sistem ile fon transferleri uygun koşullarda ve uygun fiyatlarla gerçekleştirilebilir.

1.1.1 Finansal Sistemin Unsurları

Finansal sistemin unsurlarını aşağıdaki gibi sınıflandırabiliriz:

Fon arz edenler: Gelirlerinin harcanabilen kısmından artan birikimlerini değerlendirme arayışındaki tasarruf sahiplerinden oluşur.

Fon talep edenler: Yatırım yapmak veya nakit ihtiyacını karşılamak isteyen müteşebbis kurum veya bireylerden oluşur.

Yatırım ve finansman araçları: Fon arz edenlerden fon talep edenlere nakit akışını sağlayan finansal enstrümanlardan oluşur.

Yardımcı kuruluşlar: Finansal piyasalarda fon akımına aracılık eden bankalar, menkul kıymet borsaları, yatırım ortaklıkları gibi kuruluşlardan oluşur.

Hukuki ve idari düzenlemeler: Piyasada her türlü alım satım işlemlerinin adil, açık ve şeffaf bir düzen içerisinde işlemlerini sağlayan kurumlar ve bu kurumlarca düzenlenen kurallardan oluşur. (Aydın, 2013: 4)

Şekil 1.1 : Finansal Sistemin Unsurları

Kaynak: N. Aydın, Sermaye Piyasaları ve Finansal Kurumlar, 2013: 5

1.1.2 Finansal Sistemin Fonksiyonları

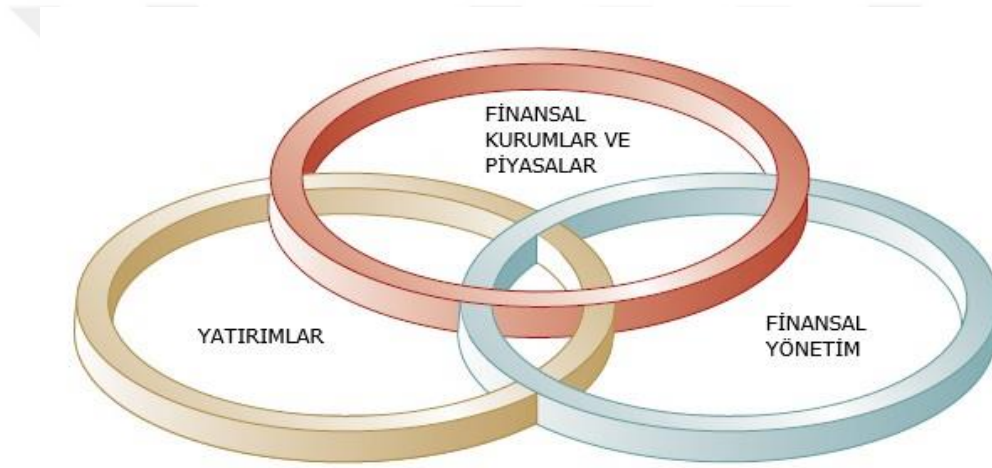
Finansal sistem, Şekil 1.1’de belirtilen finansal sistemin unsurlarının yanı sıra günlük yaşantımızda daha fazla öneme sahip olan bazı temel fonksiyonlara da sahiptir. “Ödeme sistemi olma” fonksiyonuyla finansal sistem ekonomik unsurların birbirlerine olan borçlarını ödemesini, takas ve ibra etmesini sağlar. “Zamanlar arası transfer sağlama” fonksiyonuyla gelecekte oluşacak nakit akımları ve varlıkların değerlerinin bugüne indirgenmesini sağlar. “Maliye politikalarının uygulanmasını sağlama” fonksiyonuyla devletin ekonomide politika araçlarına sahip olmasını sağlar. “Risk yönetimine imkân sağlama” fonksiyonuyla finansal sistem, piyasa

katılımcılarının risklerini yönetebilmelerini sağlar. “Fiyat belirleme” fonksiyonuyla finansal sistem, finansal varlıkların değer ve risklerinin belirlenmesini sağlar (Yanpar, 2014: 34).

1.1.3 Finansal Çevre

İnsanlar fonlara yatırım yaptıklarında veya borç para verip aldıklarında, ya da bir şirketin borsa paylarını alıp sattıklarında finansal sistemin bir parçası olurlar.

Şekil 1.2 : Finansal Çevre

Kaynak: R. Melicher, E. Norton, Introduction to Finance: Markets, Investments, and Financial Management, 2017: 2

Şekil 1.2'nin üçüncü bölümü “finansal yönetim” den oluşmaktadır. Finansal yönetim, bir işletmenin mal veya hizmet üretmek için aktiflerini, pasiflerini ve özkaynaklarını nasıl yönetmesi gerektiğini inceler. Finans yöneticileri sürekli olarak “finansal kurumlar”la çalışmakta ve yatırım ve finansman kararları alırken “finansal piyasa” trendlerini izlerler. Şekil 1.2'deki üç alan birbiriyle etkileşim hadindedir ve birbiriyle örtüşür. Finansal kurumlar, finansal piyasalarda faaliyet gösterir ve bireylerin ve işletmelerin finansal ihtiyaçlarını karşılamak için çalışır. Finans yöneticileri, finansal piyasalardan sağladıkları bilgiye dayanarak analizler yapar ve karar alırlar. Ayrıca, fonlama ihtiyaçları arttığında veya ellerinde fazla fon bulunduğunda bunlarla yatırım yapmak için finansal kurumlarla birlikte çalışırlar. Finansal piyasalarda yatırım yapan katılımcılar, hisse senetleri, tahviller ve mevduat

sertifikalaları gibi farklı menkul kıymetlere yapacakları yatırımları değerlendirmek için finansal kurumlardan ve firmalardan gelen bilgileri kullanır. Bu nedenle, bu üç alandan birinde yer alan bireyin üç alanın tamamıyla ilgili bilgi sahibi olması gerekir (Melicher, 2017: 2).

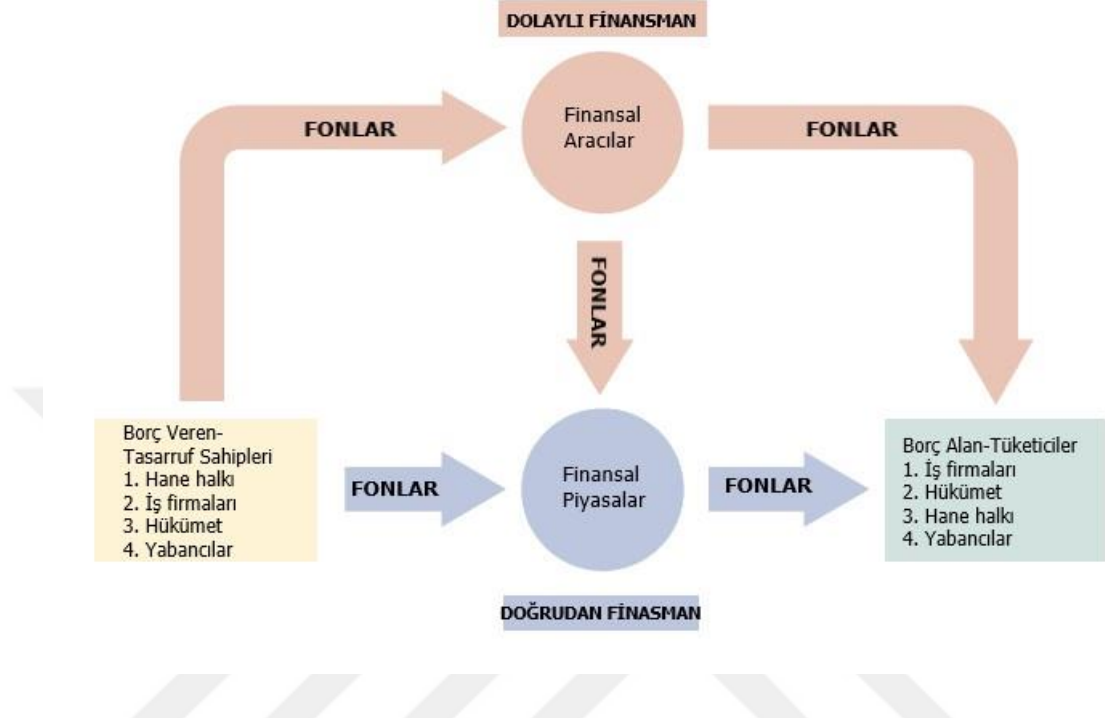
1.2 FİNANSAL PİYASALAR

Genel anlamda fon arz edenler ve fon talep edenlerin karşılaştığı ortam olarak tanımlanabilen “piyasa” kavramı temelde reel piyasalar ve finansal piyasalar olmak üzere iki gruba ayrılabilir. Reel piyasalar, mal ve hizmetlerin ve bunların üretim araçlarının alım satımının yapıldığı piyasalar olarak tanımlanabilir. Finansal piyasalar ise, fon talep eden yatırımcılar ile fon arz eden tasarruf sahiplerinin karşılaştığı ve fon transferinin gerçekleştiği piyasalardır. Finansal piyasalar fon arz ve talep eden birimleri karşılaştırarak ilgili birimlerin ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlarken, ülke ekonomisinin gelişmesine ve refah düzeyinin yükselmesine katkıda bulunurlar. Finansal piyasalar, tasarruf sahiplerinin küçük miktarlarda ve dağınık haldeki fonlarını, fon talep eden yatırımcılara güven içinde aktarılmasını sağlar (Aydın, 2013: 3-4).

1.2.1 Doğrudan Finansman ve Dolaylı Finansman

Finansal piyasalar gelirlerinden daha az harcama yaparak tasarruf sağlayan hane halkları, firmalar, hükümetler ve yabancılardan, gelirlerinden daha fazlasına ihtiyaç duyan fon açığı olanlara fonları yönlendirme işlevini yerine getirmektedir. Bu işlev, Şekil 1.3'de şematik olarak gösterilmiştir.

Şekil 1.3 :Finansal Piyasalarda Fon Akımları

Kaynak: F. Mishkin, Financial Markets & Institutions, 2012: 16

Borç verenler-tasarruf sahipleri sol tarafta ve harcamalarını finanse etmek için borç para almak zorunda olanlar yani borç alan-tüketiciler sağ taraftadır. Ana borç veren tasarruf sahipleri hane halkıdır, ancak ticari girişimciler, hükümetlerin (özellikle devlet ve yerel yönetimler) yanı sıra yabancılar ve yabancı hükümetler de bazen fon fazlası verip, bunları borç verirler. En önemli borç alan-tüketiciler işletmeler ve devlettir, ancak hane halkları ve yabancılar araba, mobilya ve ev alımlarını finanse etmek için borç alırlar. Oklar, “borç veren-tasarruf sahipleri” nden “borç alan-tüketiciler” e olan fon akışının yönlerini göstermektedir.

Doğrudan finansmanda (Şekil 1.3'ün alt kısmı), borçlular gelecekteki gelir veya varlıkları üzerinde hak sahibi olma niteliği taşıyan menkul kıymetleri (finansal araçlar) satarak doğrudan finansal piyasalarda borç verenlerden borç alırlar. Menkul kıymetler, onları satın alan kişi için varlık niteliği taşıırken, bunları satan (ihraç eden) kişi veya firmalar için borç niteliği taşır. Örneğin, bir motor fabrikası elektrikli otomobil üretmek amacıyla yeni bir fabrika kurmak için borçlanmaya ihtiyaç duyuyorsa, belirli bir süre için düzenli aralıklarla ödeme yapmayı vaat eden bir

borçlanma aracı olan tahvil veya şirketin varlıkları ve karı üzerinde hak sahipliği veren pay senetleri ihraç ederek tasarruf sahiplerinden borç alabilir (Mishkin, 2012: 16-17).

Faize dayalı finansal sistemlerde doğrudan finansmanın kullanım alanı oldukça kısıtlıdır. Doğrudan finansmanda herhangi bir aracı olmaksızın fon ihtiyacı olanlar, fon arz edenlerden fonlama sağlarlar. Böyle bir mekanizmanın çalışabilmesi için tarafların birbirlerini hakkında bilgi sahibi olmaları gerekir ve karşılıklı güven esastır. Doğrudan finansmanda finansal aracı kurumların fonksiyonu, piyasa ve taraflar arasında bilgi toplamaktır. Finansal piyasalarda doğrudan finansmanın ana piyasası para piyasalarıdır (Yanpar, 2014: 35).

Şekil 1.3'ün üst kısmında görüldüğü gibi fonlar, borç verenlerden borçlanana *dolaylı finansman* adı verilen ikinci bir yoldan da geçebilir. *Dolaylı* denmesinin nedeni, fon talep eden borçlular ile fon arz eden tasarruf sahipleri arasında duran ve para transferine yardımcı olan bir “finansal aracı” içermesidir. Finansal aracı bu fon transferini fon arz edenlerden borç para alarak ve daha sonra bu borçları fon talep eden kişilere borç vererek yapar. Örneğin, bir banka, tasarruf sahiplerinden topladığı mevduatı, kişilere veya firmalara kredi şeklinde arz ederek yatırım yapmak isteyen kesime fon kazandırabilir. Nihai sonuç, fonların banka aracılığı ile el değiştirmesi sağlanmış olur. Burada banka finansal aracı olarak hizmet sağlamış olur. Finansal aracılık olarak adlandırılan finansal araçların kullanıldıkları dolaylı finansman süreci, fonların fon arz edenlerden fon talep edenlere doğru hareket etmesinde en önemli yoldur (Mishkin, 2012: 22).

Dolaylı finansman mekanizmasında fon arz edenler ve fon talep edenlerin birbirini tanımalarına gerek yoktur ve aralarındaki ilişki kopuktur. Sermaye piyasaları doğrudan finansmana dayalı bir fon aktarım yapısıdır. Hem para hem sermaye piyasaları arasında da bir fon transferi olduğundan bu piyasalar birbirinden tamamen kopuk değildir (Yanpar, 2014: 35).

1.3 FİNANSAL PİYASALARIN SINIFLANDIRILMASI

Finansal piyasalar birçok farklı şekilde sınıflandırılabilir. Finansal piyasalar literatürde en çok fonların niteliğine göre, finansal varlığın vadesine göre, piyasanın örgütlenme biçimine göre, finansal varlığın ilk kez alınıp satılmasına göre, ödemenin hemen veya gelecekte yapılmasına göre sınıflandırılır.

1.3.1 Fonların Niteliğine Göre Finansal Piyasalar

Fonların niteliğine göre finansal piyasalar borç piyasaları ve öz sermaye piyasaları olarak iki gruba ayrılır.

1.3.1.1 Borç Piyasaları

Borçlanma, finansal piyasalarda en yaygın kullanılan finansman yöntemidir. Borç, bankalardan kredi yoluyla elde edilebileceği gibi borçlanma aracı ihracı şeklinde de sağlanabilir. Borçlanma araçlarında faiz ve vade olmak üzere iki esas bulunur. Borçlanmayı yapan taraf belirli bir vadede belirlenen faiz ve anaparayı ödemekle yükümlüdür. Borcun vadesi kısa veya uzun olacak şekilde borç alan ve borç veren arasında belirlenir. Kısa vadeli fon ihtiyacını karşılama yöntemlerine örnek olarak Hazine bonoları, banka kredileri veya şirketler tarafından ihraç edilen finansman bonoları verilebilir. Bunlar para piyasası bünyesinde değerlendirilen borçlanma araçlarıdır (Aydın, 2013: 6-7).

1.3.1.2 Pay Piyasaları

Öz sermaye piyasasında ise yatırımcılar ihraç eden şirket üzerinde pay hakkı veren pay senetlerine yatırım yaparlar. Pay senetleri yatırımcısına, şirket varlıkları ve karı üzerinde ortaklık hakkı verir. Ortaklık hakkı, pay sahiplerinin şirket yönetimine katılmalarına fırsat verdiği gibi şirket yönetiminde görev alacak kişi ve kurumları seçmek için oy hakkı da verir. Ortaklık hakkından kaynaklanan kar payı alma hakkı pay senetleri sahiplerine özgür; borçlanma araçları sahipleri şirket karından pay alma hakkına sahip değildir. Öte yandan, şirketin tasfiyesi durumunda şirkete borç verenlerin alacakları öncelikli ödenir (Aydın, 2013: 6-7).

1.3.2 Finansal Varlığın Vadesine Göre Finansal Piyasalar

Finansal varlığın vadesine göre finansal piyasalar para piyasaları ve sermaye piyasaları olmak üzere ikiye ayrılır.

1.3.2.1 Para Piyasaları

Para piyasası, tanım olarak vadesi bir yıl veya daha kısa olan finansal varlıkların işlem gördüğü piyasadır. Genel olarak para piyasasında işlem gören finansal varlıklar borçlanma araçlarından oluşur. (Drake, 2010: 26)

Aslında para piyasası terimi yanıltıcıdır. Para - para birimi (currency) - para piyasalarında işlem görmez. Çünkü para piyasalarında işlem gören finansal varlıklar kısa vadeli ve yüksek düzeyde likit ancak para niteliğine yakın varlıklardır. Para piyasalarında işlem gören finansal varlıkların üç temel özelliği vardır: Genellikle büyük miktarlarda satılırlar. Düşük temerrüt riskine sahiptirler. Orijinal ihraç tarihlerinden veya bir yıldan kısa vadede itfa olurlar. Birçok para piyasası enstrümanının vade sonu 120 günden kısadır (Mishkin, 2012: 255).

Para piyasası, dünyadaki hemen hemen her ülkenin market ekonomilerinde vardır. Para piyasaları genellikle gelişen sermaye piyasalarının ilk adımıdır. Para piyasası borcu, küresel sermaye piyasalarının önemli bir parçasıdır ve bankacılık endüstrisinin sorunsuz çalışmasını sağlamanın yanı sıra endüstriyel ve ticari şirket kurumlarına işletme sermayesi sağlamayı kolaylaştırır. Piyasa, katılımcılarına çok geniş fonlama imkânları ve olasılıkları sunar ve pazarda işlem görebilecek çeşitli ürün yelpazesıyla karakterize edilir. Para piyasası araçları, kuruluşlar ve şirketleri kapsayan ihraççılara kısa vadeli olarak nispeten düşük faiz oranlarında fon sağlamalarına olanak tanır. Bu ihraççılar hazine bono ihraç eden hükümetler, finansman bonoları ihraç eden şirketler ve banka bonoları ve mevduat sertifikaları ihraç eden bankalardır. Aynı zamanda, piyasa enstrümanları oldukça likit olduğundan ve nispeten düşük kredi riski taşıdığından, yatırımcılarla piyasa arasında sıkı bir ilişki vardır. Para piyasasındaki yatırımcılar arasında bankalar, yerel yönetimler, şirketler, para piyasası yatırım fonları ve yatırım fonları ve bireyler yer alır (Choudhry, 2018: 96).

Para piyasalarının en önemli kurumu ticari bankalardır. Ticari bankaların bu piyasada işlevleri özellikle iskontoya kabul ettikleri senetler, firmalara alternatif yollarla sundukları kısa vadeli krediler yoluyla gerçekleşir. Para piyasalarında finansal kiralama şirketleri, factoring ve forfaiting şirketleri ve sigorta şirketleri de yer alsalar da, bu piyasanın ana aktörü ticari bankalardır (Aydın, 2011: 45).

1.3.2.1.1 Para Piyasası Araçları

Hazine Bonosu: Devletin bütçe kanunlarına dayanarak nakit ihtiyacını karşılamak için ihale yoluyla ihraç ettiği vadesi bir yıldan kısa olan borçlanma araçlarıdır. (Aydın, 2011: 54) Hazine bonoları iskontolu olarak ihraç edilirler ve geri ödenmeme ve likidite riski olmadığı kabul edilir. Bu nedenle Hazine bonolarının getirileri diğer finansal araçlarının getirilerine göre düşüktür. (Güleryüz, 2005: 16) Hazine bonoları bir ülke piyasalarında ülkenin en düşük riskli finansal varlıklarıdır. Bu nedenle en düşük faiz getirisine sahip varlıklardır. Aslında, bir ülkede gelişen ilk piyasa Hazine bonoları piyasasıdır. (Choudhry, 2018: 96) Hazine bonolarının büyük çoğunluğu bankaların portföylerinde bulunurken, hane halkları, özel sektör firmaları ve diğer finansal kuruluşlarda daha küçük miktarlarda bulunur. (Mishkin, 2013, 28)

Banka Bonosu: Banka bonoları hazine bonoları gibi bankalar tarafından ihraç edilen ve çoğunlukla da diğer bankalar tarafından satın alınan finansal varlıklardır. Hazine bonoları ile aynı vadeye sahip olmalarına karşın hazine bonolarına göre daha yüksek bir iskonto oranı ile ihraç edilirler. (Mishkin, Matthews, Giuliadori, 2013, 28). Banka bonolarının vadeleri 3 aydan az 9 aydan fazla olamaz. Ayrıca banka bonoları yetkilendirilmiş kalkınma ve yatırım bankaları tarafından finansman sağlamak amacıyla ihraç edilebilir (Altınok, 2011, 36).

Finansman Bonosu: Büyük anonim şirketler, bankalar ve diğer finansal kuruluşlar tarafından kısa vadeli finansman sağlamak için ihraç edilen vadeleri 30 gün ile 270 gün arasında değişen finansal varlıklardır. (Altınok, Eken, Çankaya, 2011, 35). Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa'da daha yaygın kullanılan finansman bonoları Türk mevzuatına 17 Ekim 1986 da girmiştir. Ülkemizde finansman bonusu ihracı SPK tarafından yetkilendirilmiş anonim şirketleri, kamu iktisadi teşebbüsleri, mahalli idareler ve mahalli idarelere bağlı özel mevzuatlarca

yetkilendirilmiş işletmelerdir. Garantili finansman bono hariç olmak finansman bonolarının ödenmeme riski bulunur. Ayrıca finansman bonoları enflasyon ve faiz riski taşırlar. (Ceylan, 2011: 51-52). Hazine bonolarına benzer şekilde finansman bonoları da faizli olarak değil iskontolu olarak ihraç edilirler. Finansman bonusu iskontolu bir fiyat üzerinden satın alınır ve vade sonunda bononun nominal değeri yatırımcısına ödenir. İskontolu bedel ve vade sonundaki nominal değer arasındaki fark yatırımcının kazancıdır. (Strumeyer, 2017: 164).

Mevduat Sertifikası: Bankalar tarafından bir yıldan kısa vadeli olarak ihraç edilen ve ikinci el piyasalarda alım satıma konu olan bir para piyasası aracı olan mevduat sertifikası vadeli mevduat yatırımcısına verilen bir belgedir (Uzunoğlu, 2007: 95).

Pazarlığa Dayalı Mevduat Sertifikaları: Büyük ve kredibilitesi yüksek ticari bankalar tarafından ihraç edilirken para piyasası aracı olan pazarlığa dayalı mevduat sertifikası, bireysel yatırımcıların satın aldıkları standart mevduat sertifikalarından farklı olarak finansal olmayan kuruluşlar tarafından satın alınırlar. Normal mevduat sertifikalarının yatırımcıları bireysel yatırımcılardır. (Aydın; 2016: 63).

Repo ve Ters Repo: Kısa vadeli para piyasası araçlarından biri olan repo, bir finansal varlığın anlaşılmiş bir valör tarihinde satılıp vade sonunda geri alımını taahhüt eder. Ters repo ise reponun karşı tarafı olarak valör tarihinde finansal varlığın alınıp vade sonunda geri satımını taahhüt eder. Gecelik veya daha uzun vadeli yapılabilen repo işlemlerinde, işleme konu finansal varlıklar kısa veya uzun vadeli menkul kıymetler olabilir ve borç veren açısından bir güvence niteliğindedir. (Ceylan, 2011: 52). Repo sözleşmelerine konu olan finansal varlıklar çoğunlukla hazine bonolarıdır ancak finansman bonoları veya pazarlığa dayalı mevduat sertifikaları da repo işlemlerinde kullanılabilir. (Melicher, 2017: 35)

Eurodolar Mevduatı: Avrupa bankalarında bulunan Amerikan doları olarak ifade edilebilen eurodolar mevduatı, Avrupa bankalarının uluslararası fon sağlamak için kullandığı bir finansal enstrümandır. Amerikan bankalarının da kısa vadeli finansman sağlamak için zaman zaman kullandığı eurodolar, Avrupa'da ABD mevzuatından bağımsız olarak finansman sağlamak için kullanılır (Aydın; 2016: 63).

1.3.2.2 Sermaye Piyasaları

Bir yıldan uzun vadeli fon arz ve talebinin karşılaştığı piyasalar olarak tanımlanabilen sermaye piyasalarında yatırımlar orta ve uzun vadelidir. Vade kısıllığından kaynaklı olarak para piyasalarında faiz oranları sermaye piyasalarına göre daha düşüktür. Ancak Türkiye’de bir takım nedenlerden dolayı para piyasalarında faiz oranları sermaye piyasalarına göre daha yüksektir. (Aydın, 2011: 4)

Sermaye piyasalarında finansal varlık ihraç eden firmalar ve bu varlıklara yatırım yapan yatırımcılar ile para piyasalarında faaliyet gösterenlerin motivasyonları çok farklıdır. Firmalar ve bireysel yatırımcılar para piyasalarını genellikle kısa vadeli işletme sermayelerini karşılamak için kullanırken, sermaye piyasaları uzun vadeli yatırımları için tercih ederler (Mishkin, 2012: 279).

Sermaye piyasalarında “uzun vadeli” kavramı aslında piyasada işleme konu olan finansal varlıkların orijinal vadelerinin bir yıldan uzun olmasından kaynaklanmaktadır. İki tür sermaye piyasası aracından bahsetmek mümkündür. Bunlar borçlanma araçları ve pay senetleridir (Drake, 2010: 28).

1.3.2.2.1 Sermaye Piyasası Araçları

Üç temel sermaye piyasası aracı tahvil, hisse senetleri ve ipoteklerdir. Tahviller ihraç eden firma tarafından borçlanmayı temsil ederken, hisse senedi yatırımcısına şirkette mülkiyet hakkı verir. İpotekler ise, gayrimenkullerle güvence altına alınan uzun vadeli kredilerdir. Sadece şirketler hisse senedi düzenleyebilirken, şirketler ve hükümetler tahvil ihraç edebilirler. Tahvil ihracı ile sağlanan fon miktarı hisse senedi ihracıyla sağlanan fon miktarından daha fazladır (Mishkin, 2012: 299).

Tahvil: Devlet veya anonim şirketlerin orta ve uzun vadeli finansman ihtiyaçlarını karşılamak için ihraç ettikleri borçlanma araçlarıdır. İşletmeler, yeni ortak almaktansa sermaye ihtiyaçlarını tahvil ihraç ederek karşılayabilirler. Tahvil ihracı ile finansman sağlayan şirketler, tahvil yatırımcısına düzenli faiz ve vade sonunda anapara ve faiz ödemeyi garanti ederler. Tahviller özellikle riskten kaçınan

yatırımcılar tarafından tercih edilir. Çünkü pay senetlerine nispetle daha az risk taşırlar. (Aydın, 2016: 65)

Nadiren ihraç edilen sonsuz kupon ödemeli tahviller hariç ihraç edilen bütün tahvillerde ihraççıların tahvilin anaparasını tahvil sahiplerine ödemekle yükümlü oldukları bir vade vardır. Bir tahvilde bulunması gereken temel unsurları şu şekilde sınıflandırabiliriz: Borç alınan fonu temsil eder. Borç alan ve borç veren arasındaki sözleşmedir. Varlıklar ve nakit akışı üzerinde öncelikli hak sahipliği verir. Oy hakkı vermez. Nominal değer üzerinde yazılıdır. Tahvilin bir derecelendirme notuna sahip olması tahvilin ihracını kolaylaştırır. Yazılı sözleşmedir. Faiz, vergiden mahsup edilebilir. Genellikle vade sonuna kadar sabit kupon ödemelidir. Ancak sözleşme durumuna göre değişken kuponlu da ihraç edilebilir. Bu durumda kupon faizi piyasa faizleri veya tahvilin kredi notuna göre değişken olabilir. Vade açısından baktığımızda genellikle vadesi sabittir ancak sonsuz kupon ödemeli olarak da ihraç edilebilir. Temerrüt durumunda rehin verilen belirli varlıklar üzerinde öncelikli alım hakkı verir. (Melicher, 2017: 255)

Tahvil yatırımcıları için önemli olan bir husus da tahvilin derecelendirilmesidir. Tahvil derecelendirmesi, bir yandan tahvilin kalitesi belirlemek amacıyla yapılırken, diğer yandan da tahvilin kupon ve anaparalarının zamanında ödenip ödenemeyeceğini de olasılık olarak göstereceğinden çok önemli bir husustur. Bir tahvilin derecesi, tahvilin geri ödenmeme riskini ölçmeye yardımcı olurken, diğer yandan, ihraç yapacak olacak şirketin borçlanma maliyetini ve tahvilin faiz oranını da belirlemektedir. (Ceylan, 2011: 68-69).

Birçok tahvil ihraççısı tahvil dereceleri Standard & Poor's (S&P), Moody's veya Fitch gibi kredi derecelendirme kuruluşlarından satın alır. Kredi derecelendirme kuruluşları kredi notunu verirken derecelendirme hususlarını dikkate alırlar. Örneğin, firmanın finansal pozisyonu zayıflarsa veya gelişim gösterirse, S&P ihracı pozitif veya negatif olarak "izleme listesi" (*Credit Watch*) ne alabilir. Sonrasında, S&P varolan kredi notunu düşürebilir, yükseltebilir ya da sabit bırakabilir. (Melicher, 2017: 258)

Başlıca tahvil türlerini, güvenceli tahviller, güvencesiz tahviller, kara iştirakli tahviller, ödenim fonlu tahviller, primli tahviller, ikramiyeli tahviller, endeksli tahviller, faizi tahvil olarak ödenen tahviller, iskontolu tahviller, hisse senedine çevrilebilir tahviller ve varantlar olarak sınıflandırabiliriz (Ceylan, 2011: 77).

Hisse Senedi: Hisse senedin anonim şirketler ve sermayesi paylara bölünmüş komandit şirketler tarafından ihraç edilebilen ve şirket sermayesinin belirli bir oranını temsil eden finansal varlıklardır. Hisse senetleri sahiplerine, sahip oldukları hisse oranında ortaklık hakkı verir (Ceylan, 2011: 83).

Yatırımcılar hisse senedi yatırımlarından iki türlü kazanç elde ederler. Hisse senedi fiyatları zamanla artar veya hisse senedini ihraç eden firma hisse sahiplerine lar payı ödemesi yapar. Çoğu zaman yatırımcılar iki kaynaktan da gelir elde ederler. Hisse senetleri tahvillere göre daha riskli finansal varlıklardır. Çünkü şirketin olası finansal zorluklarında tahvil sahipleri hisse sendi sahiplerine göre daha önceliklidir. Ayrıca hisse senetleri fiyatlarının piyasa koşullarında sürekli artacağıının da garantisi yoktur. Bütün bu risklere rağmen hisse senedi yatırımlarından büyük kazanç elde etmek mümkündür. Aynı durum tahvillerde pek geçerli değildir. Hisse senedinin tahvilden bir diğer farkı da hisse senetlerinde vade tarihi (maturity date) bulunmamasıdır. Hisse senetleri üzerinde vade sonu, nominal değer veya herhangi bir faiz oranı bulunmamaktadır (Mishkin, 2012: 302-303).

Hisse senedi piyasaları katılımcıları arasında çeşitli türde yatırımcılar, spekülâtörler ve piyasa yapıcılar yer alır. Hisse senedi piyasalarındaki yatırımcılar, emeklilik veya gelecekteki ihtiyaçları için yatırım yapan bireyleri, emeklilere gelir sağlamak için yatırım yapan emeklilik fonlarını, varlıklarını büyötmek isteyen sigorta şirketlerini ve müşterilerine profesyonel yatırım yönetimi hizmeti sunan yatırım şirketlerini içerir. (Strumeyer, 2017, 437-438)

Hisse senetleri yatırımcısına, şirkete ortak olma hakkı, oy kullanma hakkı, temettü alma hakkı, yeni ihraç edilecek paylardan öncelikli olarak alma hakkı, şirketin tasfiyesinden pay alma hakkı ve şirketle ilgili bilgi edinme hakkı sağlar (Sevil, 2013: 115).

İpotek Senetleri: Gayrimenkul alımlarının finansmanında kullanılmak üzere tasarruf kuruluşları ve ipotek şirketlerince ihraç edilen finansal varlıklardır. İhraç edilen ipotek senetleri, finansman sağlamak amacıyla ikincil piyasalarda alım satıma konu edilebilir. İpotek senetlerinin en gelişmiş olduğu ülke ABD denilebilir. (Aydın, 2016: 66).

1.3.3 Piyasanın Örgütlenme Biçimine Göre Finansal Piyasalar

Piyasanın örgütlenme biçimine göre finansal piyasalar örgütlenmiş piyasalar ve örgütlenmemiş piyasalar olmak üzere ikiye ayrılır.

1.3.3.1 Örgütlenmiş Piyasalar

Finansal varlıkların işlem görmesi için kapalı bir mekanın bulunduğu ve bu mekanda fonların belirli kural ve uygulamalara göre el değiştirdiği ve işlemlerin gerçekleştiği piyasalara örgütlenmiş piyasalar bir diğer deyişle organize piyasalar denir. Bankalar para piyasalarının örgütlenmiş kurumları iken, sermaye piyasalarının örgütlenmiş piyasalarına örnek olarak menkul kıymet borsaları verilebilir. (Aydın, 2011: 4)

1.3.3.2 Örgütlenmemiş Piyasalar

Finansal varlıkların el değiştirdiği ve finansal varlıkların alım satımı için belli ilkelere göre düzenlenmiş mekânların bulunmadığı piyasalara örgütlenmemiş piyasalar bir başka deyişle tezgâh üstü piyasalar denir (Aydın, 2011: 4).

1.3.4 Finansal Varlığın İlk Kez Alınıp Satılmasına Göre Finansal Piyasalar

Finansal varlığın ilk kez alınıp satılmasına göre piyasalar birincil piyasalar ve ikincil piyasalar olmak üzere ikiye ayrılır.

1.3.4.1 Birincil Piyasalar

Özel veya kamu kurumları tarafından finansman sağlamak amacıyla bir finansal varlığın ilk kez ihraç edildiği ve fon arz eden yatırımcılarla ilk kez karşılaştıkları piyasalardır. Finansal varlıklar ilk defa bu piyasalarda alım satıma

konu edilirler. (Aydın, 2011: 4). Finansal varlığın ihracından elde edilen gelir, ihrac maliyetleri çıkarıldıktan sonra, şirkete gider. Birincil piyasa, ihraççı firmanın, finansal varlıkların satışından doğrudan yararlandığı (fon sağladığı) tek “pazar” dır (Melicher, 2017: 15).

1.3.4.2 İkincil Piyasalar

Daha önceden ihracı gerçekleşmiş finansal varlıkların tekrar işlem gördükleri piyasalardır. En önemli ikincil piyasa kurumunun menkul kıymetler borsalarının olduğu birincil piyasalarda yeni finansal varlık ihracı gerçekleşmezken, daha önceden ihrac edilmiş finansal varlıklar el değiştirirler. İhracı gerçekleştiren firmaya birincil piyasalarda olduğu gibi herhangi bir fon girişi gerçekleşmez. Finansal varlıklar sadece piyasa koşullarında yatırımcılar arasında el değiştirirler. (Aydın, 2011: 5).

1.3.5 Ödemenin Hemen veya Gelecekte Yapılmasına Göre Finansal Piyasalar

Ödemenin hemen veya gelecekte yapılmasına göre finansal piyasalar ikiye ayrılır.

1.3.5.1 Spot Piyasalar

Spot piyasalar, finansal varlıkların alım satım işlemlerinin mevcut piyasa koşullarında yapıldığı ve ödeme ve finansal varlık teslimatının aynı gün veya iki iş günü içinde yapıldığı piyasalardır. (Aydın, 2013: 9).

1.3.5.2 Vadeli Piyasalar

Vadeli piyasalar, finansal varlığın fiyat ve miktarının bugünden belirlendiği ancak ödeme ve finansal varlığın el değişiminin gelecekteki tarihte gerçekleştiği piyasalardır. Vadeli piyasalarda işlem yatırımcılar risk yönetimi amaçlı işlemler gerçekleştirmektedirler. (Aydın, 2013: 9).

1.4 FİNANSAL KURUMLAR

Finansal sistemin en önemli kurumları borsalar, merkez bankaları ve bankalardır denilebilir.

1.4.1 Borsalar

Borsa, uzman aracı kuruluşların kapalı bir sistem aracılığıyla ortak bir kurallar ve düzenlemeler çerçevesinde menkul kıymet alıp sattıkları pazarlar olarak tanımlanabilir. Bir borsayı herhangi bir finansal varlık pazarından farklı kılan özellik kurallar ve düzenlemelerle birlikte kapalı bir mekândan oluşmasıdır.(Michie, 2001: 3).

Belli kurallar ve düzenlemeler çerçevesinde borsaya kote edilen finansal varlıkların fiyatlamalarının ve alım satımının açık, sağlıklı ve güvenli bir şekilde yapılabilmesi, borsaların ekonominin işleyişinde önemli bir yer edinmesini sağlamaktadır. (Turhan, 2013: 55).

Borsalar bünyelerinde bulunan piyasalarda finansal varlıkların arz ve talep koşullarında el değiştirmesini sağlarlar. Finansal varlık ihraç eden şirketler ve bu finansal varlıklara yatırım yapmak isteyen yatırımcılar için bir piyasa niteliği taşırlar. Firma finansman ihtiyacını kredi yoluyla karşılayarak faiz ve anapara ödeme yükümlülüğüne katlanmaktansa halka arz yoluyla gerçekleştirerek bu maliyetlerden kurtulmaktadır. Çünkü halka arz ve bedelli sermaye artırımında faiz ve anapara geri ödemesi bulunmamaktadır. Bu durum borsaların ekonomiye kaynak yaratma fonksiyonudur.

Borsaların bir diğer önemli fonksiyonu ise likidite sağlama fonksiyonudur. Finansal varlıkların her an nakde çevrilebileceği ikincil piyasalar olan borsalar bu sayede likidite sağlamış olurlar.

Borsa pazarlarında oluşan fiyatlar, fon arz eden ve fon talep edenlerin yanı sıra ekonomistler gibi üçüncü kişiler için de birer gösterge olduğu için borsalar aynı zamanda ekonominin göstergesi olma niteliği taşırlar.

Ayrıca, borsalar küçük tasarruf sahiplerinin de ekonomiye katkı sağlayabilmeleri açısından da önem arz ederler. Sermayenin tabana yayılmasıyla küçük tasarruf sahipleri büyük şirketlere borsa aracılığıyla ortak olabilmektedirler.

Borsalar doğru bilgi akışını sağlayan bilgilendirme platformlarına da sahiptir. Böylece yatırımcılar güvenli ve doğru bilgiye ulaşabilmektedir. Bu platformlarla yatırımcılar finansal varlıklarla ilgili her türlü bilgiye kolaylıkla ulaşabilmektedirler.

Borsaları diğer piyasalardan ayıran en önemli özelliği gerek yapılan işlemler öncesi gerek işlem sonrası finansal varlıkların takası sırasında belirlenmiş kurallarının ve düzenlemelerinin olması nedeniyle yatırımcılara güven ortamı içinde işlem yapmalarına olanak sağlar (Turhan, 2013: 55-57).

1.4.1.1 Dünya’da Borsaların Gelişimi

Dünyada borsacılık tarihine baktığımızda borsa geçmişinin çok eski tarihlere dayandığını görebiliriz. Roma İmparatorluğu, savaşlar sonucunda toplanan ganimetlerle önemli bir ticaret merkezine gelmiş, M.Ö. 180 yılında Roma’da ilk menkul kıymetler borsası kurulmuştur. Kıymetli madenlerin alım satımında değişim aracı olarak kullanılmasıyla Ortaçağ Avrupa’sında sarraflık mesleği doğmuştur. Pazar ve panayırda faaliyet gösteren sarraflar tarafından büyük alım satımlarda kullanılmak üzere senetler düzenlenmiştir (Işık, 2012: 216). Avrupa’da ilk borsanın kuruluşu 1487 yılına uzanır. Hollanda’nın Anvers şehrinde kurulan ilk borsa sonrasında yerini 17. Yüzyılda Amsterdam Borsası’na bırakmıştır. “Borsa” kelimesi ilk kez 1773 Londra’da bir kahvehane tabelasına “ The Stock Exchange” yazısının asılmasıyla kullanılmaya başlamıştır. Modern anlamdaki ilk borsa ise Londra’da 3 Mart 1801’de borsaya üyelik sistemi getirilerek borsanın faaliyet göstermesiyle başlamıştır (Turhan, 2013: 57). Amerika Birleşik Devletleri’nde ise borsa tarihi yaklaşık iki yüz yıl öncesine kadar gitmektedir. Amerikan hükümetinin kurulduğu yıllarda finansman yaratma amacıyla hükümet tarafından tahvil ve hükümet senetleri çıkarılmasıyla başlayan borsa faaliyetleri hisse alım satımına aracılık eden 24 büyük tacirin 17 Mayıs 1792’de imzaladığı anlaşma ile devam etmiştir. Anlaşmayla bir dizi kurallar benimsenmiş ve New York Borsası (New York Stock Exchange-NYSE) kurulmuştur. Dünya’nın en büyük borsası olma niteliğine sahip olan New York Borsası’nın yanı sıra diğer büyük borsalar Tokyo Borsası (Tokyo Stock Exchange-TSE) ve Londra Borsasıdır (London International Stock Exchange-LISE) (Işık, 2012: 217).

1.4.1.2 Türkiye’de Borsaların Gelişimi ve Borsa İstanbul A.Ş. (BİST)

Osmanlı İmparatorluğu’nda borsacılık faaliyetleri 1864 yılına dayanır. Bu tarihte sermaye piyasası faaliyetlerini yürütmek amacıyla Galata bankerleri Havyar Han’da faaliyet gösteren bir dernek kurmuşlardır. (Aytekin, 2018: 153). 1866 yılında ilk borsanın kurulmasıyla başlayan borsa süreci 1873’de “Dersaadet Tahvilat Borsası” adıyla faaliyetlerine devam etmiş ve Borsa’ya Maliye Nezareti tarafından bir komiser tayin edilmiştir. Böylece, Galata bankerleri Osmanlı himayesine girmiş ve faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Daha sonrasında “Esham ve Tahvilat Borsası”na dönüştürülen bu borsa Cumhuriyet dönemine kadar varlığını sürdürmüştür. (Turhan, 2013: 58).

Cumhuriyet döneminde, 1929 yılında 1447 sayılı Menkul Değerler ve Kambiyo Borsaları Kanunu kabul edilmiştir. 8172 sayılı nizamname ile de borsada düzenlemelere gidilmiş ve borsanın adı “İstanbul Menkul Kıymetler Borsası” olarak değiştirilmiştir. 1938 yılında çıkarılan bir kanunla Ankara’ya taşınan ve adı “Kambiyo, Esham ve Tahvilat Borsası” olarak değiştirilen Borsa, daha sonra 1941 yılında tekrar İstanbul’a taşınmıştır. (Sermaye Piyasası ve Borsa Temel Bilgiler Kılavuzu, 1993: 6).

1981 yılında yayınlanan 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu ile sermaye piyasalarında düzenlemeye gidilmiş ve Sermaye Piyasası Kurulu’nun kurulmasıyla yeni bir döneme girilmiştir. 6 Ekim 1983 gün ve KHK/91 sayılı Menkul Değerler Borsaları Hakkında Kanun Hükmünde Kararname’nin yayımlanmasının ardından “Menkul Değerler Borsalarının Kuruluş ve Çalışma Esasları Hakkında Yönetmelik” yayımlanmış ve 18 Aralık 1985 tarihinde, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB) Yönetmeliği yürürlüğe girmiş ve 26 Aralık 1985’de borsa faaliyetlerine başlamıştır. Sonrasında 04.04.2013 tarihinde alınan kararla, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası adı Borsa İstanbul (BİST) olarak değiştirilmiştir (Aytekin, 2018: 154-155).

1.4.1.2.1 Borsa İstanbul (BİST) Piyasaları

Borsa İstanbul piyasaları, Pay Piyasası, Borçlanma Araçları Piyasası, Kıymetli Madenler ve Kıymetli Taşlar Piyasası ve Vadeli İşlem ve Opsiyon Piyasası olmak üzere dört ana grupta incelenebilir.

1.4.1.2.1.1 Pay Piyasası

Borsa İstanbul Pay Piyasası, çeşitli sektörlerden şirketlerin paylarının, yeni pay alma haklarının, borsa yatırım fonlarının, varantlar ve sertifikaların işlem gördüğü piyasadır. Pay piyasasında işlemlerin gerçekleştirildiği pazarlar aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 1.1. : Borsa İstanbul Pay Piyasası Pazarları

PAZAR	TANIM
Yıldız Pazar	Piyasa değeri 100 Milyon TL üzerindeki halka arz olmuş şirketler ile BİST100 endeksindeki şirketler işlem görür.
Ana Pazar	Halka arz edilmiş ve piyasa değeri 25 milyon TL ile 100 milyon TL arasındaki şirketler işlem görür.
Gelişen İşletmeler Pazarı	Gelişme potansiyeli olan ve halka arz piyasa değeri 25 milyon TL'den az olan şirketler işlem görür. İki yıllık işlem süresi sonrasında Yıldız veya Ana Pazara geçiş başvurusu yapılabilir.
Yakın İzleme Pazarı	Belirli nedenlerle işlem gördüğü pazardan çıkarılan şirketlerin payları işlem görür.
Kolektif Yatırım Ürünleri ve Yapılandırılmış Ürünler Pazarı	Yatırım ortaklıkları payları ile borsa yatırım fonları katılma belgeleri, aracı kuruluş varantları ve sertifikalar işlem görür.
Nitelikli Yatırımcı İşlem Pazarı	Halka arz edilmeden nitelikli yatırımcılara ihraç yapan şirketlerin payları işlem görür.
Piyasa Öncesi İşlem Platformu	Halka arz olmuş ancak payları Borsada işlem görmeyen şirketlerin payları SPK kararıyla işlem görebilir.

Kaynak: Borsa İstanbul, (Çevrimiçi) <https://www.borsaistanbul.com/urunler-ve-piyasalar/piyasalar/pay-piyasasi>, 28.05.2019

1.4.1.2.1.2 Borçlanma Araçları Piyasası

Borsa İstanbul Borçlanma Araçları Piyasası, Türk Lirası ya da yabancı para cinsinden ihraç edilmiş borçlanma araçları, menkul kıymetleştirilmiş varlıklar ile gelire dayalı borçlanma araçları, kira sertifikaları, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB)'nin ihraç ettiği likidite senetleri ve Borsa'nın uygun gördüğü diğer finansal varlıklar işlem görebilir. Borçlanma Araçları Piyasası, Kesin Alım Satım Pazarı, Repo- Ters Repo Pazarı, Menkul Kıymet Tercihli Repo Pazarı, Pay Senedi Repo Pazarı, Nitelikli Yatırımcıya İhraç Pazarı, Uluslararası Tahvil Pazarı, Taahhütlü İşlemler Pazarı ve Gözaltı Pazarı olmak üzere sekiz gruba ayrılabilir.

Tablo 1.2. : Borsa İstanbul Borçlanma Araçları Piyasası Pazarları

PAZAR	TANIM
Kesin Alım Satım Pazarı	Yerli ve yabancı para cinsinden ihraç edilmiş; borçlanma araçları, menkul kıymetleştirilmiş varlıklar, kira sertifikaları ve likidite senetleri işlem görür.
Repo-Ters Repo Pazarı	Sabit getirili menkul kıymetlerin repo ve ters repo işlemlerinin gerçekleştirildiği organize piyasadır.
Menkul Kıymet Tercihli Repo Pazarı	Tercih edilen menkul kıymetlerin repo ve ters repo işlemlerinin gerçekleştiği organize piyasadır. Vadeli ve spot piyasalar arasında etkin faiz oluşumuna yardımcı olur.
Pay Senedi Repo Pazarı	Pay senetlerinin repo işlemlerine konu edilmesini sağlayan piyasadır.
Nitelikli Yatırımcıya İhraç Pazarı	Sadece SPK mevzuatında tanımlanmış nitelikli yatırımcılara ihraç edilebilecek menkul kıymetlerin ihracının gerçekleştiği pazardır.
Uluslararası Tahvil Pazarı	Hazine Müsteşarlığı tarafından ihraç edilen eurodolarlar işlem görür.
Taahhütlü İşlemler Pazarı	Varlık kiralama şirketlerinin ihraç ettikleri TL cinsinden kira sertifikaları ve Borsaca belirlenen menkul kıymetler işlem görür.
Gözaltı Pazarı	Kesin Alım Satım Pazarı'nda işlem görürken Gözaltı Pazarında işlem görmesi kararlaştırılan menkul kıymetler işlem görür.

Kaynak: Borsa İstanbul, (Çevrimiçi) <https://www.borsaistanbul.com/urunler-ve-piyasalar/piyasalar/borclanma-araclari-piyasasi>, 28.05.2019

1.4.1.2.1.3 Vadeli İşlem ve Opsiyon Piyasası (VİOP)

Vadeli İşlem ve Opsiyon Piyasası (VİOP), Borsa İstanbul çatısı altında kurulmuş ekonomik ve finansal göstergeler, sermaye piyasası araçları, değerli madenler ile emtia dayanak varlıkları üzerine yazılmış vadeli işlem ve opsiyon sözleşmeleri ile diğer türev ürünlerin alınıp satılabildiği elektronik ortama sahip bir piyasadır. (Cevaplarla Borsa ve Sermaye Piyasası, t.y. : 53).

Vadeli İşlem ve Opsiyon Piyasalarında işlem gören sözleşmeleri şu şekilde sıralayabiliriz:

VİOP'ta işlem gören vadeli işlem sözleşmeleri: Pay Vadeli İşlem Sözleşmeleri, Endeks Vadeli İşlem Sözleşmeleri, Döviz Vadeli İşlem Sözleşmeleri, Kıymetli Madenler Vadeli İşlem Sözleşmeleri, Emtia Vadeli İşlem Sözleşmeleri, Enerji Vadeli İşlem Sözleşmeleri, Yabancı Endeksler Vadeli İşlem Sözleşmeleri

VİOP'ta işlem gören opsiyon sözleşmeleri: Pay Opsiyon Sözleşmeleri, Pay Endeks Opsiyon Sözleşmeleri, dolar/try opsiyon sözleşmeleri (Borsa İstanbul).

Vadeli İşlem ve Opsiyon Piyasası'nda işlem gören sözleşmelerin türlerine göre oluşturulmuş pazarlar şu şekilde sıralanabilir: Döviz Türev Pazarı, Elektrik Türev Pazarı, Emtia Türev Pazarı, Endeks Türev Pazarı, Kıymetli Madenler Türev Pazarı, Pay Türev Pazarı, Yabancı Endeksler Türev Pazarı, Metal Türev Pazarı Faiz Türev Pazarı (Borsa İstanbul).

1.4.1.2.1.4 Kıymetli Madenler ve Kıymetli Taşlar Piyasası

Kıymetli Madenler ve Kıymetli Taşlar Piyasası, Kıymetli Madenler Piyasası, Elmas ve Kıymetli Taşlar Piyasası ve Kıymetli Madenler Ödünç Piyasası olmak üzere üç piyasadandır. (Cevaplarla Borsa ve Sermaye Piyasası, t.y. : 58).

Tablo 1.3. : Kıymetli Madenler ve Kıymetli Taşlar Piyasasını Oluşturan Piyasalar

Pazar	Tanım
Kıymetli Madenler Piyasası	Standart, standart dışı altın, gümüş, platin ve paladyum üzerine en fazla 120 gün valörlü olarak yazılabilen işlemler gerçekleştirilir.

Kıymetli Madenler Ödünç Piyasası	Kıymetli madenler piyasada belirli bir vade ve ödünç oranına göre ödünç alınıp verilir. Gerçekleşen ödünç işlemleri kapsamında ödünç verene alacağı karşılığı verilen ve vadesine kadar alım satımı yapılabilen sertifika işlemleri yapılır.
Elmas ve Kıymetli Taş Piyasası	Elmas ve kıymetli taş işlemleri yapan uluslararası kişi ve kuruluşlarla organize bir yapıda ticaret imkânı sağlamak üzere İstanbul Altın Borsası bünyesinde açılmıştır

Kaynak: Cevaplarla Borsa ve Sermaye Piyasası, (Çevrimiçi) [https://www.borsaistanbul.com/data/kilavuzlar/Cevaplarla Borsa ve Sermaye Piyasasi.pdf](https://www.borsaistanbul.com/data/kilavuzlar/Cevaplarla_Borsa_ve_Sermaye_Piyasasi.pdf) , 28 Mayıs 2019

1.4.2 Merkez Bankaları

Dünya genelinde finansal piyasalardaki en önemli oyuncular arasında para politikasından sorumlu devlet otoritesi olan merkez bankaları yer almaktadır. Merkez bankalarının uyguladıkları politikalar ve hareketleri faiz oranlarını, kredi hacmini ve para arzını etkilemektedir. Ayrıca, bu hareketler yalnızca finansal piyasaları değil, aynı zamanda toplam çıktı ve enflasyonu da doğrudan etkilemektedir (Mishkin, 2013, 275).

Her ülkenin para politikasını yürüten kendi merkez bankası vardır. Sanayileşmiş ülkelerin merkez bankaları, temel olarak fiyat istikrarını (düşük enflasyon) ve ekonomik büyümeyi (düşük işsizlik) amaçlayan benzer hedeflere sahip olma eğilimindedir. Kaynaklar ve koşullar ülkeler arasında farklılık gösterir, ancak belirli bir merkez bankası belirli bir ekonomik hedefe daha fazla odaklanabilmektedir. Sanayileşmiş ülkelerde merkez bankaları, açık piyasa işlemlerini ve parasal araç olarak zorunlu karşılık düzenlemelerini kullanmaktadır. Ayrıca, para politikası aracı olarak bankalara kredilerde uyguladıkları faiz oranlarında ayarlamalar yapmaktadırlar. Para politikası araçları genellikle ekonomik koşulların etkilenmesi için yerel piyasa faiz oranlarını etkilemenin bir aracı olarak kullanılmaktadır (Madura, 2015: 96).

1.4.2.1 Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB)

Dünyadaki merkez bankalarına benzer şekilde Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB)'nin sorumluluk alanı temelde para ve kur politikalarını düzenlemekle birlikte paranın banknot dolaşımını sağlamaktır. Bağımsızlığının bir göstergesi olarak anonim şirket olarak kurulan TCMB 3 Ekim 1931 yılında faaliyetlerine başlamıştır. Banka'nın Kuruluş Kanunu'yla verilen temel amacı fiyat istikrarını sağlamak ve ülkenin ekonomik kalkınmasını desteklemektir. Ayrıca, para basma yetkisi tek elden TCMB'ye aittir. Banknot basma yetkisini haiz olan TCMB piyasada dolaşacak banknot miktarını da belirler(Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Tarihçesi ve Görevleri, 2019: 4-22).

1.4.2.1.1 TCMB Para Politikası Araçları

TCMB para politikası araçlarını açık piyasa işlemleri, reeskont politikası, zorunlu karşılık politikası ve döviz politikası olmak üzere dört başlık altında incelenebilir.

1.4.2.1.1.1 Açık Piyasa İşlemleri (APİ)

TCMB tarafından uygulanan açık piyasa işlemleri, belirlenen para politikası çerçevesi içinde, piyasadaki para arzını kontrol etmek ve etkin bir likidite yönetimi sağlamak amacıyla kullanılır. (100 Soruda Merkez Bankacılığı, 2018: 43). Açık piyasa işlemleri aşağıdaki Tablo 1.4. de gösterildiği gibidir.

Tablo 1.4: Açık Piyasa İşlemleri

Depo	TCMB'nin belirli vadeler ile bankalara teminat ve limitleri doğrultusunda sağladığı mevduat olanağıdır. Faiz oranları TCMB tarafından belirlenir. Türk Lirası cinsinden işlemlerin gerçekleştiği piyasa Bankalararası Para Piyasasıdır.
Repo	Piyasanın geçici likidite darlığı yaşadığı durumlarda TCMB'nin belli bir süreliğine menkul kıymet karşılığı yetkili bankalara fon sağlamasıdır. Vade sonunda TCMB menkul kıymetleri bankalara geri satar.
Ters Repo	Piyasada geçici likidite fazlası olduğu durumlarda piyasadan fazla

	likiditenin çekilmesi işlemidir. TCMB vade sonunda geri almak koşuluyla piyasaya menkul kıymet satar karşılığında piyasadan likidite çeker.
Doğrudan Alım	Piyasada kalıcı likidite sıkışıklığı olduğu zaman API yapmaya yetkili kurumların portföyündeki menkul kıymetleri kalıcı olarak satın alır.
Doğrudan Satım	Piyasada kalıcı likidite fazlalığı olduğu zaman API yapmaya yetkili kurumlara kendi portföyünden menkul kıymet satışı yapar.
Likidite Senedi İhracı	Likidite Senedi İhracı; para politikasının etkinliğini artırmak amacıyla, piyasadaki fazla likiditenin çekilmesine yönelik kullanılan bir araçtır. İkincil piyasada da alınıp satılabilen likidite senetleri, Merkez Bankası tarafından gerekli görüldüğünde erken itfa edilebilir.
Türk Lirası Depo Alım İhalesi	Türk Lirası Depo Alım İhalesi; Merkez Bankasının, Türk lirası likidite fazlalığını giderme konusundaki etkinliğini artırmak için bankalardan ihale yöntemi ile Türk lirası depo alma işlemleridir.

Kaynak: Açık Piyasa İşlemleri, (çevrimiçi)

<https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Temel+Faaliyetler/Piyasalar/Acik+Piyasa+Islemleri/> , 28.05.2019

1.4.2.1.1.2 Reeskont Politikası

Bankalar tarafından iskonto edilen bir senedin TCMB tarafından tekrar ıskontoya tabi tutulmasına reeskont denir. Bankalar açısından bir finansman aracı olan reeskont işleminin faiz oranı TCMB tarafından belirlenir. Reeskont faiz oranının arttırılması bankaların ödünç alma eğilimini azaltırken, azaltılması ise tam tersi durum ortaya çıkarır. (Sarıkamış, 2011, 32-33).

1.4.2.1.1.3 Zorunlu Karşılık Politikası

Para politikası araçlarından biri olan zorunlu karşılık politikası TCMB tarafından 2010 yılından itibaren aktif bir şekilde kullanılmaya başlamıştır. Bankalar ve zorunlu karşılık tutma yükümlülüğüne sahip finansal kuruluşlar, topladıkları

mevduat, kredi ve mevduat dışı zorunlu karşılığa tabi yükümlülüklerine karşılık TCMB nezdinde zorunlu karşılık tesis ederler. Bu zorunlu karşılık miktarını gösteren kanuni orana zorunlu karşılık oranı denir. Zorunlu karşılık oranlarının arttırılması bankaların kullandırabilecekleri kredi tabanını azaltıcı etki yapar. Bu durum para arzının azalmasına kadar gidebilecek sonuçlar doğurabilir. Aksi durumda, yani zorunlu karşılık oranları düşürüldüğünde, bankaların kullandırabileceği kredi tabanı genişler ve zorunlu karşılıkların bir kısmı bankalar açısından bir rezerv artışına neden olur. Bu durum para arzının artmasına neden olur. (100 Soruda Merkez Bankacılığı, 2018: 50).

1.4.2.1.1.4 Döviz Politikası

Ülkemizde 2001 yılı ekonomik krizinin ardından dalgalı kur rejimi uygulanmaya başlamıştır. Dalgalı kur rejiminde döviz kurları piyasadaki arz ve talep koşullarına göre serbestçe belirlenir. Dalgalı kur rejiminde TCMB'nin herhangi bir kur hedefi olamayacağından döviz kuru rejimi bir politika aracı değildir (Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Tarihçesi ve Görevleri, 2019: 28). TCMB'nin döviz piyasasında yaptığı işlemleri Tablo 1.5'deki şekilde sıralayabiliriz.

Tablo 1.5: TCMB Döviz Piyasası İşlemleri

Döviz İhaleleri ve Doğrudan Döviz Müdahaleleri	TCMB tarafından ihale veya müdahale yöntemiyle Türk lirası karşılığında yapılan döviz alım/satım işlemleridir.
Türk Lirası Depoları Karşılığı Döviz Depoları İhaleleri	Para ve kur politikası çerçevesinde Türk lirası ve döviz likiditesi yönetiminde esneklik ve araç çeşitliliğinin artırmak amacıyla kullanılır.
Döviz Depo İşlemleri	Belli bir süre için döviz likidite fazlası olanlarla döviz likidite açığı olan bankaların TCMB nezdinde gerçekleştirdiği işlemlerdir. Bankalar işlem limitleri dahilinde TCMB tarafından belirlenen faiz oranı üzerinden işlem yaparlar.
Döviz Karşılığı Efektif İşlemleri	Piyasa dahilindeki bankalar kendilerine tanınmış limitler dâhilinde TCMB ile döviz karşılığı efektif alım satım işlemi yapabilirler.

TL Uzlaşmalı Vadeli Döviz Satım İhaleleri	TCMB'nin 1, 3 ve 6 ay vadeli olarak düzenlediği vade sonunda tarafların Türk lirası cinsinden uzlaşmalarını sağlayan nakdi uzlaşma bazlı bir türev araçtır.
---	---

Kaynak: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Tarihçesi ve Görevleri; 2019: 28-29, (Çevrimiçi) <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/e6ccf55f-b2ac-4153-8d5a-c7ba61afa053/TCMB+TK+BASKI+WEB.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWOR KSPACE-e6ccf55f-b2ac-4153-8d5a-c7ba61afa053-mBNW51a> , 28 Mayıs 2019

1.4.3 Bankalar

En temel tanımıyla bankalar, mevduat toplayan, çek defteri veren, kredi yoluyla işletmelere ve bireylere borç veren finansal kurumlardır. Bankacılık sektörünün en önemli türü ticari bankalardır (Melicher, 2017: 48). Bir başka ifadeyle bankalar, para, kredi ve kapital konuları ile ilgili her tür faaliyeti gerçekleştiren, bireylerin ve kurumların parasal ihtiyaçlarını karşılayan finansal kurumlardır.

1.4.3.1 Bankaların Ekonomideki Fonksiyonları

Bankaların ekonomideki üstlendikleri rol ve fonksiyonlarını beş grupta inceleyebiliriz. Bunlar: Fon arz edenler ve fon talep edenleri bir araya getirerek bireyler ve işletmelerin kısa ve orta vadeli fon ihtiyaçlarını karşılamalarına aracılık ederler. Tasarrufların ülke ekonomisine kazandırılması ve etkin bir şekilde kullanılmasını sağlarlar. Etkinlikten uzak atıl fonların yatırımlara aktarılmasını sağlarlar. Kaydi para yaratılmasında etkin rol alırlar. Bireylere ihtiyaçları doğrultusunda bir takım hizmetler sunarlar (Sarıkamış, 2011: 191).

1.4.3.2 Bankaların Faaliyetleri

Türk bankacılık sektöründe bankaların gerçekleştirebileceği faaliyetler 5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nun 4. Maddesinde tanımlanmıştır. Bankaların en önemli faaliyet alanları içinde mevduat ve katılım fonlarının kabulü gelmektedir. Bununla birlikte bankalar nakdi ve gayri nakdi her türlü kredinin kullandırılmasının yanı sıra çek ve kambiyo işlemleri de gerçekleştirmektedir. Ayrıca, para ve sermaye piyasalarında saklama hizmetleri, aracılık faaliyetleri, portföy danışmanlığı ile piyasa

yapıcı olma yükümlülüğü çerçevesinde faaliyetler de sürdürürler (Bankacılık Kanunu, 2005, Madde 4).

1.4.3.3 Banka Türleri

Bankalar faaliyetlerine göre bankalar ve sermayesine göre bankalar olmak üzere iki ana başlık altında incelenebilir. Faaliyetlerine göre bankalar ise, ticari bankalar, yatırım bankaları ve kalkınma bankaları olmak üzere üç gruba ayrılır.

1.4.3.3.1 Ticari Bankalar

Banka denildiği zaman ilk akla gelen banka türü ticari bankalardır. Ticari bankalar fon fazlası olanlardan mevduat toplayan, çek hesapları düzenleyen, işletmelere ve bireylere kredi veren finansal kurumlardır. (Melicher, 2017: 48)

Türkiye’de ticari bankalar mevduat bankaları ve katılım bankaları olmak üzere iki grupta incelenebilir. Mevduat bankaları, fon fazlası olanlardan mevduat yoluyla topladıkları fonları, kredi kanalıyla fon talep edenlere veren bankalar olarak tanımlanabilir. Katılım bankaları ise, özel cari ve katılma hesapları vasıtasıyla fon arz edenlerden topladıkları fonları, fon talep edenlere kredi olarak kullandıran bankalardır. (Aydın, 2013: 164-165).

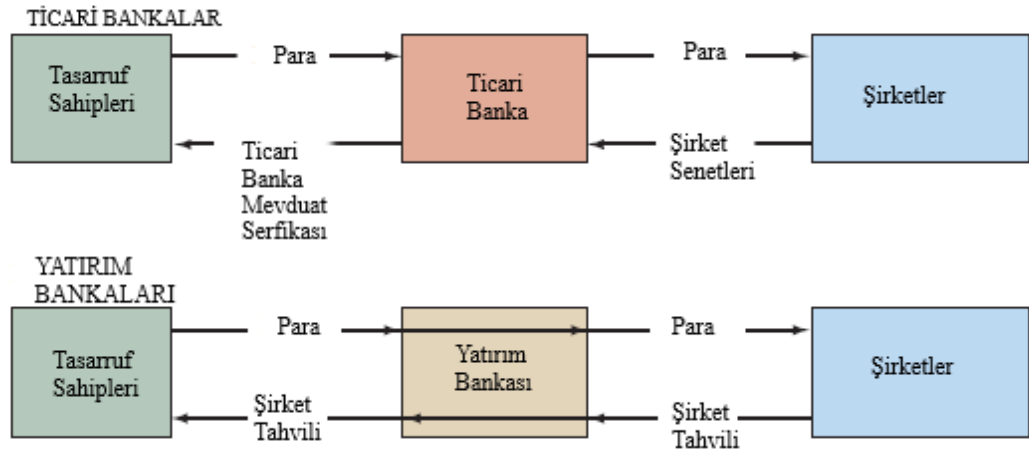
1.4.3.3.2 Kalkınma ve Yatırım Bankaları

Kalkınma bankaları, gelişmekte olan ve sermaye piyasaları yeterince gelişmemiş olan ülkelerde sermaye yetersizliği nedeniyle finansman eksikliği yaşayan projelerin gerçekleştirilmesi ve sanayinin gelişimini hızlandırmak için faaliyet gösteren bankalardır. Uzun vadeli yatırım projeleri kalkınma bankaları aracılığıyla finanse edilir (Aydın, 2013:165).

Yatırım bankaları, sermaye piyasaları gelişmiş ülkelerde en önemli aracı kurumlardır. Yatırım bankaları, şirketler tarafından yeni ihraç edilen menkul kıymetleri bireysel ve kurumsal yatırımcılara satar veya pazarlarlar. Yatırım bankaları ve fon transferlerinde yardımcı olan aracı kurumlar, bireylerin tasarruflarını toplamamakta, aksine şirketler tarafından ihraç edilen menkul kıymetleri doğrudan

bireylere pazarlar veya satarlar. Yatırım bankacılığı ve aracılık şirketleri, faaliyetlerini kendi kaynaklarından ya da diğer finansal kuruluşlardan yürütmek için finansal sermaye elde etmektedirler (Melicher, 2017: 48). Şekil 1.4’de ticari bankalar ve yatırım bankalarının işlevleri gösterilmektedir.

Şekil 1.4. : Ticari ve Yatırım Bankalarının Aracılık Faaliyetleri

Kaynak: Melicher, R., Introduction to Finance: Markets, Investments, and Financial Management, 2017: 52

1.4.3.3 Sermayesine Göre Bankalar

Sermayesine göre bankalar, sermayesinin tamamının kamuya ait olduğu kamu bankaları, sermayesinin tamamının özel olduğu özel bankalar ve yabancı bir ülkede kurulmuş ve sermayesinin büyük bir bölümü yabancı sermayeden oluşan yabancı bankalardır. Aşağıdaki Tablo 1.6 28 Mayıs 2019 tarihi itibarıyla Türkiye’de faaliyet gösteren bankaları ve bu bankalara ait yurtiçi ve yurtdışı şube sayısını göstermektedir.

Tablo 1.6.: 28.05.2019 tarihi itibarıyla Türkiye’de faaliyet gösteren bankalar ve şube sayıları

Banka/Grup Adı	Banka	Yurtiçi	Yurtdışı
	Sayısı	Şube	Şube
Türkiye Bankacılık Sistemi	47	10320	70
Mevduat Bankaları	34	10263	70
Kamusal Sermayeli Mevduat Bankaları	3	3678	32

Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası A.Ş.	-	1741	23
Türkiye Halk Bankası A.Ş.	-	989	6
Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.	-	948	3
Özel Sermayeli Mevduat Bankaları	9	3890	28
Adabank A.Ş.	-	1	0
Akbank T.A.Ş.	-	777	1
Anadolubank A.Ş.	-	113	0
Fibabanka A.Ş.	-	69	0
Şekerbank T.A.Ş.	-	273	0
Turkish Bank A.Ş.	-	12	0
Türk Ekonomi Bankası A.Ş.	-	492	4
Türkiye İş Bankası A.Ş.	-	1300	22
Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.	-	853	1
Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonuna	1	1	0
Devredilen Bankalar			
Birleşik Fon Bankası A.Ş.	-	1	0
Yabancı Sermayeli Bankalar	21	2694	10
Türkiye'de Kurulmuş Yabancı	16	2687	10
Sermayeli Bankalar			
Alternatifbank A.Ş.	-	49	0
Arap Türk Bankası A.Ş.	-	7	0
Bank of China Turkey A.Ş.	-	1	0
Burgan Bank A.Ş.	-	38	0
Citibank A.Ş.	-	3	0
Denizbank A.Ş.	-	710	1
Deutsche Bank A.Ş.	-	1	0
HSBC Bank A.Ş.	-	82	0
ICBC Turkey Bank A.Ş.	-	44	0
ING Bank A.Ş.	-	223	0
MUFG Bank Turkey A.Ş.	-	1	0
Odea Bank A.Ş.	-	47	0
QNB Finansbank A.Ş.	-	542	1
Rabobank A.Ş.	-	1	0
Turkland Bank A.Ş.	-	20	0
Türkiye Garanti Bankası A.Ş.	-	918	8

Türkiye’de Şube Açan Yabancı			
Sermayeli Bankalar	5	7	0
Bank Mellat	-	3	0
Habib Bank Limited	-	1	0
Intesa Sanpaolo S.p.A.	-	1	0
JPMorgan Chase Bank N.A.	-	1	0
Société Générale (SA)	-	1	0
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	13	57	0
Kamusal Sermayeli Kalkınma ve Yatırım Bankaları	3	35	0
İller Bankası A.Ş.	-	19	0
Türk Eximbank	-	15	0
Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankası A.Ş.	-	1	0
Özel Sermayeli Kalkınma ve Yatırım Bankaları	6	18	0
Aktif Yatırım Bankası A.Ş.	-	10	0
Diler Yatırım Bankası A.Ş.	-	1	0
GSD Yatırım Bankası A.Ş.	-	2	0
İstanbul Takas ve Saklama Bankası A.Ş.	-	1	0
Nurol Yatırım Bankası A.Ş.	-	1	0
Türkiye Sınai Kalkınma Bankası A.Ş.	-	3	0
Yabancı Sermayeli Kalkınma ve Yatırım Bankaları	4	4	0
BankPozitif Kredi ve Kalkınma Bankası A.Ş.	-	1	0
Merrill Lynch Yatırım Bank A.Ş.	-	1	0
Pasha Yatırım Bankası A.Ş.	-	1	0
Standard Chartered Yatırım Bankası Türk A.Ş.	-	1	0

Kaynak: TBB, Banka Şube Bilgileri, (Çevrimiçi) https://www.tbb.org.tr/modules/banka-bilgileri/banka_sube_bilgileri.asp ,28.05.2019

Tablo 1.6’ e göre, 2019 yılında Türkiye bankacılık sisteminde 47 banka faaliyet göstermektedir. Bu bankaların yurtiçi şube sayıları toplamı 10320 iken, yurtdışı şube sayısı toplamı ise 70’ dir. Ayrıca banka türleri bazından bakıldığında sektör içinde en büyük paya 34 banka ile mevduat bankaları sahip olmuştur

İKİNCİ BÖLÜM

KATILIM BANKACILIĞI VE İSLAMİ FİNANS

2.1 KATILIM BANKACILIĞI (İSLAMİ BANKACILIK) KAVRAMI

Literatürde İslami bankalar faizsiz bankalar veya ülkemizdeki kullanım adı olarak katılım bankaları olarak adlandırılmaktadır. Kar zarar paylaşımı esas alındığında ise kar-zarar ortaklığı bankacılığı da denilmektedir.

2.1.1 Katılım Bankası (İslami Banka) Tanımı

Bir İslami banka ya da katılım bankası, İslam'ın ekonomik ve finansal ilkelerini bankacılık alanında uygulamak amacıyla faaliyet gösteren bir finans kurumudur. İslami bankacılık çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. İslami bankanın tanımı İslam Konferansı Örgütü Genel Sekreterliği (General Secretariat of the Organisation of the Islamic Conference - OIC), tarafından onaylandığı şekliyle aşağıdaki şekilde ifade edilir:

“İslami bir banka (katılım bankası), tüzüğü, kuralları ve prosedürlerinin, Şeriat ilkesine bağlılığını ve faaliyetlerinden herhangi birinin faizini almasının veya ödemesinin yasaklandığını açıkça ifade eden bir finans kuruluşudur.”

Malezya'daki 1983 tarihli, İslami Bankacılık Kanunu'na göre bir İslami banka İslami bankacılık işini yürüten bir şirkettir. İslami bankacılık işi (Islamic Banking Business) ise, amacı ve işlemleri İslam dini tarafından onaylanmayan herhangi bir unsuru içermeyen bankacılık işi olarak tanımlanmıştır.(Alam, 2017: 2).

İslami bankacılık işi kavramını İslami bankaların faaliyet alanları olarak tanımlamak mümkündür. Bu noktada bankacılık işi kapsamında katılım bankalarının fon toplama ve topladıkları fonları kullandırma yöntemlerini inceleyeceğiz.

2.2 KATILIM BANKALARININ FON TOPLAMA YÖNTEMLERİ

Katılım bankaları da diğer ticari bankalara benzer fon toplama yöntemlerini kullanmaktadır. Bu yöntemleri cari hesaplar ve tasarruf/katılım hesapları olmak üzere iki ana başlık altında toplayabiliriz.

2.2.1 Cari (Vadesiz) Hesaplar

Katılım bankaları konvansiyonel bankalardakine benzer fon toplama yöntemleri vardır. Müşteriler çek yazabilecekleri gibi para çekmek için kullanabilecekleri banka kartları bulunmaktadır. Ancak İslami cari hesaplar konvansiyonel banka cari hesaplarına göre farklılık göstermektedir. Katılım bankaları cari hesaplara herhangi bir faiz ödemesi yapmazlar, bunula birlikte açık kredilerden (*overdraft*) ve kredi kartlarından ücret almazlar. Mevduatın nominal değeri katılım bankaları cari hesaplarında garanti altına alınmaktadır.

Cari hesap teklifleri bankadan bankaya farklılık göstermekle birlikte, teorik olarak, cari hesaplara uygulanan üç temel sözleşme şekli vardır: Vedia (*wadia*) Sözleşmesi Hesapları, Karz-ı Hasen (*qard hasan*) Hesapları ve Emanet (*amana*) Hesaplar (Jamaldeen, 2012: 134).

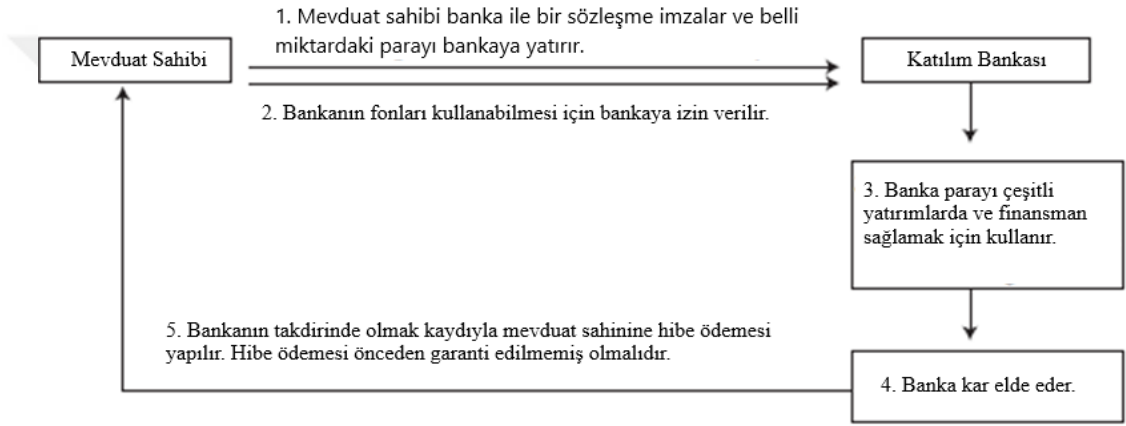
5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nda Özel Cari Hesap adıyla anılan cari hesaplar “*Katılım bankalarında açılabilen ve istenildiğinde kısmen veya tamamen her an geri çekilebilme özelliği taşıyan ve karşılığında hesap sahibine herhangi bir getiri ödenmeyen fonların oluşturduğu hesapları*” olarak tanımlanmaktadır. (5411 Sayılı Bankacılık Kanunu: 2005: 3).

2.2.1.1 Vedia Sözleşmeleri

Vedia sözleşme hesapları bir çeşit saklama amaçlı kullanılan hesaplardır. Banka bu sözleşme hesaplarında müşterilerinin fonlarını saklayan konumundadır. Müşteri paralarını bankaya yatırırlar ve emanetçi (trustee) gibi davranan bankalar da müşterileri talep ettiği durumda tutarın bir kısmını veya tamamını geri ödemekle yükümlüdür ve karşılığında müşteriye herhangi bir ödeme yapmaz. Bankalar bazen vedia sözleşmeleri kapsamında cari hesaplarda tutulan fonlar için müşterilerine hibe

(hibah) adı altında teşvik ödemesi yapmaktadırlar. Çünkü sözleşme kapsamında yatırılan para banka tarafından kullanılmakta ve karşılığında müşterilere herhangi bir ödeme yapılmamaktadır. Hibe, paranın zaman değeri olarak düşünüldüğünde faiz kapsamına girmektedir. Bu nedenle önceden belirlenmiş bir tutar olmamalıdır. Ancak bu teşvik, önceden belirli olmadığı ve her seferinde verilmesi garanti altına alınmadığı müddetçe hibe olarak adlandırılmaktadır. (Bouheni, 2016: 65).

Şekil 2.1.: Vedia Sözleşmelerinin Yapısı

Kaynak: Shanmugam, B., A Primer on Islamic Finance, 2009: 26

Şekil 2.1 vedia sözleşmesinin işleyiş mekanizmasının aşamalarını göstermektedir.

2.2.1.2 Karz-ı Hasen Hesapları

İran katılım bankaları tarafından benimsenen ve yaygın biçimde kullanılan bir cari hesap türü olan karz-ı hasene göre, bu hesaplara yatırılan para, parayı yatıran müşteriden bankaya verilen faizsiz bir çeşit kredidir. Banka bu fonları mevduat sahibine herhangi bir getiri vermeksizin ve mevduat sahibinin iznine gerek olmadan kendi riski altında kullanmakta serbesttir. Borçlu konumundaki banka, alacaklıya yani kredi verene sadece borçlandığı anapara tutarını borçludur. Banka üstlenici konumunda olduğundan bu tutarın tamamının banka tarafından karşılanması gerekir. (Kettell, 2011: 50).

Faizsiz bir kredi olarak tanımladığımız karz-ı hasen uygulamasında, alacaklıya paranın zaman değeri için herhangi bir tazminat ödemesi yapılmaz. Bazı bilgilerin görüşüne göre, karz-ı hasen, ribanın krediye dahil edilmemesi ve İslami ilkeleri ihlal etmemesi nedeniyle yasal olan tek kredi türüdür. Banka bazen, borç veren müşterisine ekstra bir tutarı hibe olarak ödeyebilir ancak bu zorunlu değildir. Anapara, vade sonunda faiz, kar veya zarar olmadan geri ödenen iyi niyet kapsamında verilen bir kredidir. (Bouheni, 2016: 65).

2.2.1.3 Emanet (Amana) Hesapları

Katılım bankacılığında cari hesap türlerinden bir diğeri de bir çeşit vadesiz hesap şekli olan emanet (trust-amana) hesaplardır. Bu görüş Ürdün İslami Bankası tarafından cari hesap yerine emanet hesap olarak benimsenmiştir. Ürdün İslami Bankası emanet hesapları, bankaya yatırılan mevduatı bankanın kar veya zarar konusunda kendi riski ve sorumluluğu altında kullanmaya yetkili olduğu ve para çekme koşullarına tabi olmayan nakit mevduat olarak tanımlar. Bu mevduatlar, mevduat sahipleri tarafından emanetçi (trust) sıfatına sahip olarak bankaya yatırılır ve banka öncelikle müşterisinin iznini almadan bu parayı kullanma yetkisine sahip değildir. (Kettell, 2011: 50).

2.2.2 Tasarruf/ Katılım Hesapları

Katılım bankaları müşterilerine konvansiyonel bankalara benzer şekilde tasarruf hesapları sunmaktadırlar. Genellikle mudaraba ve muşaraka şeklindeki ortaklık sözleşmelerine dayanan tasarruf hesaplarında sermaye genellikle garanti edilmez ancak katılım bankaları nispeten risksiz projelere yatırım yaparak önlem alırlar. Katılım bankalarındaki tasarruf hesabı sahipleri kar-zarar (profit or lose sharing) esasına dayanarak getiri elde etme hakkına sahiptirler. Hesap bir mudaraba (kar ve zarar paylaşımı) veya muşaraka (ortak girişim) sözleşmesine dayanabilir. Bu hesapların işleyişine örnek olarak Dubai İslami Bankası'nın tararruf hesabı uygulamasını verebiliriz. Dubai İslami Bankası'nın mudaraba sözleşmesine dayanan hesap sisteminde mevduat sahibine üç ayda bir kar ödemesi yapılır ve günlük 7000 AED (Birleşik Arap Emirlikleri Dirhemi) tutarında günlük para çekme hakkı

sağlanır. Eğer müşterinin mevduatı minimum seviyenin altına düşerse, müşteri kar-zarar hakkına sahip olmaz ve banka müşteriden bir servis ücreti alır.

Bazı katılım bankaları uygulamaları ise mudaraba veya muşaraka hesaplarından farklı yapıdadır. Bunlar yerine vedia veya emanet (amana) sözleşmeleri esasına dayanan hesaplar şeklinde uygulanır. Bu tür hesaplarda genellikle müşteri mevduatlarının anaparasını garanti eder ve müşteriler herhangi bir gelir elde etmezler. Ancak banka kendi inisiyatifiyle müşterilerine kar elde ettiği durumlarda bir hibe ödemesi yapabilir. (Jamaldeen, 2012: 136).

Tasarruf hesaplarında müşteriler gelir elde etme beklentisi içinde olurlar. Ülkemizde bu tür tasarruf hesaplarına “katılım hesabı” denmektedir. Ülkemizde yaygın olarak mudaraba sözleşmesi modelinde yani kar-zarar ortaklığı şeklinde uygulanmaktadır. (Yanpar, 2014: 133-134).

5411 Sayılı Bankacılık Kanunu’nda katılma hesabı olarak nitelendirilen tasarruf hesapları, *“katılım bankalarına yatırılan fonların bu kurumlarca kullandırılmasından doğacak kâr veya zarara katılma sonucunu veren, karşılığında hesap sahibine önceden belirlenmiş herhangi bir getiri ödenmeyen ve anaparanın aynen geri ödenmesi garanti edilmeyen fonların oluşturduğu hesaplar”* olarak tanımlanmaktadır. (5411 Sayılı Bankacılık Kanunu, 2005: 3).

2.3 KATILIM BANKALARININ FON KULLANDIRMA YÖNTEMLERİ

Katılım bankaları fon toplama yöntemleri ile topladıkları fonları İslami esasları göz önünde bulundurarak fon olarak kullandırmaktadırlar. Fon kullandırma yöntemlerini ortaklık esasına göre, kiralama esasına göre ve satış esasına göre sınıflandırabileceğimiz gibi; bankaların taraf olduğu yöntemler veya bankanın taraf olmadığı yöntemler olarak da sınıflandırabiliriz. İslami finanstaki tanımlanmış işlem sözleşmeleri olarak katılım bankalarının temel fon kullandırma yöntemlerini bu başlık altında inceleyeceğiz.

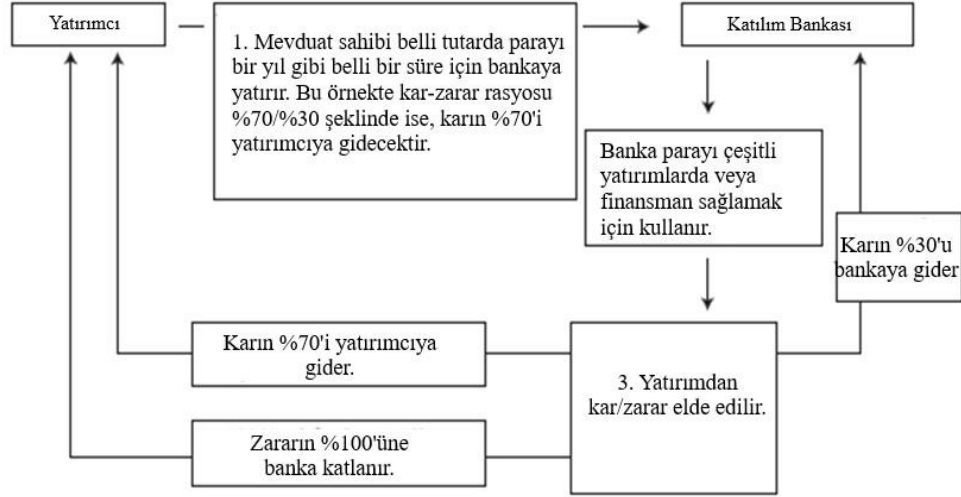
2.3.1 Mudaraba (Kar Paylaşımı)

Mudaraba sermaye ve emeğin bir araya geldiği, taraflardan birinin sermayesini yani parasını, diğer tarafın ise emeğini ortaya koyduğu bir iş sözleşmesidir. Güven esasına dayalı bir sözleşme modeli olan mudarabada sermayesini ortaya koyan taraf masrafları üstlenirken, yönetim faaliyetleri ise sermayesini ortaya koyan taraf olan müteşebbis tarafından yürütülmektedir. Kar-zarar paylaşımı esasına dayanan bir sözleşme olan mudarabada kar edildiği takdirde, karın taraflar arasında önceden belirlenmiş bir oranda paylaşımı yapılırken, zarar durumunda ise bütün sorumluluk sermayesini ortaya koyan taraftadır. (Yanpar,2014: 141).

İslami bankacılık alanında dünyada en sık kullanılan finansal enstrüman olan mudaraba sözleşmesinde sermaye sahibi olan yatırımcıya Arapça' da *rab al mal*, fon yöneticisi konumundaki emek ve bilgisini ortaya koyan girişimciye ise *mudarib* denir. Mudaraba katılım bankaları için de önemli bir fon kaynağıdır. Müşteriler bankaya mevduatlarını yatırır ve bir gelir beklentisi içinde olurlar. Bu noktada müşteriler yatırımcı konumundadır ve *rab al mal*'in çoğul hali olan *arbab al mal* olarak adlandırılırlar. Banka ise burada sözleşmenin karşı tarafı olarak fon yöneticisi konumundadır yani *mudaribtir*. Banka müşterilerden topladıkları fonları şeriate uygun yatırımlara yönlendirir. ((Jamaldeen, 2012: 144).

Banka parasını bir girişimcinin projesine yatırırken, bankaların aldığı finansal risk gereği yatırımlardan kar payları talep ederler. Kredi geri ödenene kadar, kar paylaşım sistemi devam eder. Kar payı oranı proje başlamadan önce banka ve girişimci arasında belirlenir. Zarar edilmesi durumunda, her iki tarafta zararlara katlanırlar. Bankalar sermaye ve emek açısından, girişimci ise yönetim becerisi ve uzmanlığı biçiminde taşırlar. (Bouheni,2016: 53).

Şekil 2.2 : Mudaraba Tabanlı Finansal Ürünlerin Yapısı

Kaynak: Shanmugam, B., A Primer on Islamic Finance, 2009: 27

Şekil 2.2’de mudaraba sözleşmelerinin akış diyagramı görülmektedir. Bu örnekte kar paylaşımı %70/%30 olarak belirlenmiştir.

2.3.2 Muşaraka (Ortak Girişim)

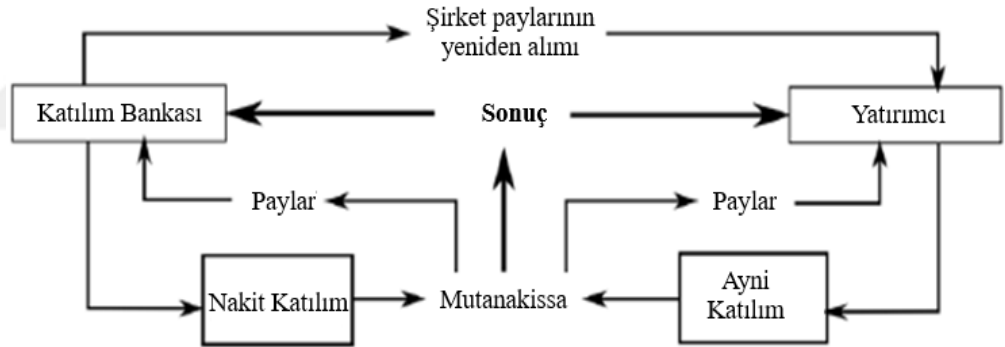
Muşaraka (ortaklık finansmanı), tüm ortakların belirli bir orana dayanarak bir projenin karında paylaştığı ancak zararların yatırılan sermaye miktarıyla orantılı olarak paylaşıldığı bir yatırım ortaklığını ifade eder. Sözleşmeye taraf olan tüm taraflar yatırımın yönetimine katılma hakkına sahiptir, ancak bunu yapmak zorunda değildir. Bir muşaraka türü olan “azalan muşaraka” (*musyarakah mutanaqisah*), müşterinin (bankanın ortağı) sonunda bankanın fon sağladığı yatırımın tamamı ve tek sahibi olduğu bir anlaşmadır. Yatırımın getirdiği kar, bankaya kardan payı ve ayrıca müşterinin karının önceden belirlenmiş bir bölümünü temel alarak dağıtılır.

Müşterinin kar payının bu kısmının ödenmesi, bankanın yatırımdaki sahipliğini azaltmasıyla sonuçlanır. (Shanmugam, 2009: 21).

Azalan muşaraka sözleşmeleri katılım bankacılığında konut finansman modeli olarak kullanılan sözleşme tiplerinden biridir. Bu yapıda, müşteri ve banka müştereken ortak mülkü satın alır. Müşteri, sahip olmadığı mülkün bir kısmının kullanımı için periyodik olarak bir kira öder; bu, sözleşme süresince sabit bir oran olabilir veya değişken orana dayalı olabilir. Bankanın sahip olduğu mülkün bir kısmı, zaman içerisinde müşteriye kademeli olarak satılan eşit birimlere bölünmüştür. Nihai ev sahibinin birimleri satın alması sözleşme ile belirlenir ve aylık, üç ayda bir veya nihai alıcının uygun göreceği zaman dilimlerine bölünür. (Schoon, 2016: 84).

Şekil 2.3: Azalan muşaraka modeli

Kaynak: Bouheni, B., Banking Governance, Performance and Risk-Taking 2016: 56

Şekil 2.3 azalan muşaraka modelinde bankanın payının kademeli olarak satın alınması mekanizmasının göstermektedir. Muşaraka sözleşmelerinde her ortağın yönetime katılma ve bunun için çalışma hakkı vardır. Ancak, ortaklar yönetimin ortaklardan biri tarafından yürütüldüğü bir koşul üzerinde anlaşabilir ve muşaraka için başka hiçbir ortak çalışma yapamaz. Böyle bir durumda 'uyuyan' (sessiz) ortak, yalnızca yatırdığı ölçüde kar hakkına sahiptir ve kendisine tahsis edilen kâr oranı, işletmedeki yatırımının göreceli büyüklüğünü aşmamalıdır. Bununla birlikte, eğer tüm ortaklar ortak girişim (joint venture) için çalışmayı kabul ederse, bunların her biri, tüm iş alanlarında diğerinin temsilcisi olarak kabul edilir ve normal iş akışında

herhangi biri tarafından yapılan iş, bütün ortaklar tarafından kabul edilmiş olur. (Kettell, 2011: 66).

2.3.3 Murabaha

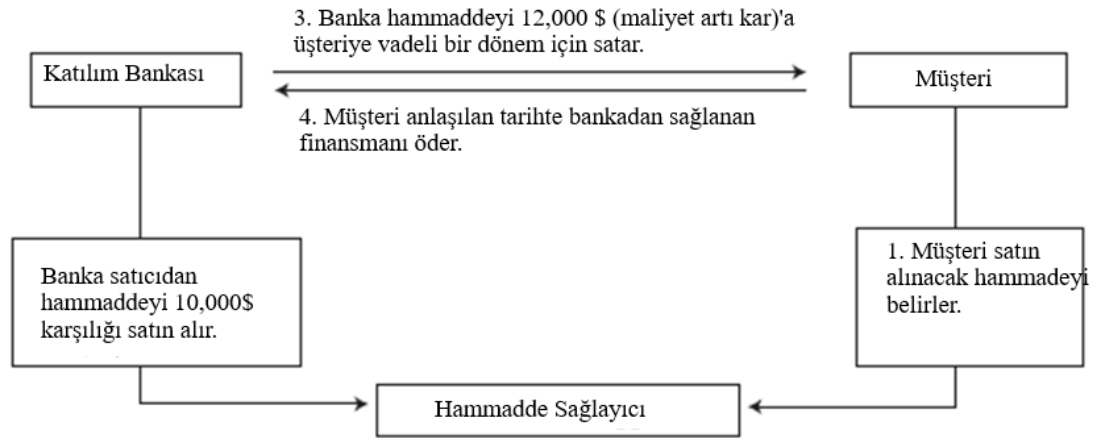
Murabaha, genellikle maliyet artı kar (cost-plus profit) olarak bilinen, satıcının, alıcı tarafından istenen malları satın aldığı ve bunları anlaşmaya varılmış bir fiyatla sattığı; ödemenin, taksitle veya götürü usulüyle kararlaştırılan bir zaman dilimi içerisinde gerçekleştiği bir satış sözleşmesidir. Yaklaşık %90'lara varan oranıyla murabaha en yaygın fon kullandırma aracıdır. Bu sözleşmedeki önemli olan nokta, alıcının, satıcının elde ettiği karı bilmesidir. Kısacası, satıcının alıcıya elde ettiği karı açık olarak beyan ettiği bir maliyet artı kar satışidir. Maliyet ve karın açık olarak alıcıya satıcı tarafından beyan edilmesinden dolayı hukukçular murabaha sözleşmelerini satış bazlı bir emanet (*amana*) olarak değerlendirmektedirler. (Alam, 2017: 67).

Katılım bankacılığında kullanılan murabaha tekniği, normal ticarete kullanılan klasik murabahadan farklı uygulamaya sahiptir. Bu işlem, herhangi bir finansal kuruluştan kredili mal almak isteyen bir kişi tarafından alınacak bir satın alma vaadi veya satın alma talebiyle sonuçlanır. Bu nedenle, bu tür murabaha türüne “sipariş alıcısına murabaha” (Murabaha to purchase orderer-MPO) denir. İslami Finansal Kuruluşlar Muhasebe ve Denetim Teşkilatı (Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions- AAOIFI)' nin şeriat standartları da bu düzenlemeye dayanmaktadır. (Ayub, 2007: 213).

Murabaha finansmanı, katılım bankalarının müşterilerinin kısa vadeli ticari finansman ihtiyaçlarını karşılamak için kullandığı popüler bir yöntemdir. Genellikle maliyet artı finansman (cost-plus financing) veya kar marjlı finansman (markup financing) olarak adlandırılır. Bu finansman türünde, banka müşterinin talebi üzerine bir tedarikçiden belirli bir varlık veya mal alımını finanse etmeyi kabul eder. Varlık edinildikten sonra, banka bu varlığı önceden belirlenmiş bir kar marjı ile müşteriye satar. Şekil 2.6, murabaha bazlı ürünlerin işlem yapısını göstermektedir.

Bir banka murabaha finansmanını, varlığı satın almak isteyen müşteri tarafından bankanın malını satın aldıktan sonra bankadan mal alacağına dair yasal olarak uygulanabilir bir vaat aldığı zaman kullanır. Bu durumda, banka müşteriye satış yapmadan önce malların yapıcı veya fiziki makbuzunu aldığından, banka, varlığın bankanın elinde iken zarar görmesi riski gibi, işlemin doğasında var olan her türlü riski kabul eder. Bu nedenle, işlemde elde edilen herhangi bir kazancın bir hizmetten kaynaklandığı ve İslam hukuku uyarınca meşru olduğu kabul edilir. Müşterinin geri ödeme planı eşit veya aşamalı taksitler halinde veya toplu olarak yapılabilir. Müşteriye satılmadan önce mallar bankanın elinde olmalıdır; Bu özellik, işlemin şeriata uyumlu olmasını sağlayan kritik unsurdur. (Shanmugam, 2009: 31).

Şekil 2.4: Murabaha finansmanının yapısı

Kaynak: Shanmugam, B., A Primer on Islamic Finance, 2009: 31

Katılım bankacılığında kullanılan murabaha modelini özetlemek gerekirse,

- Sözleşmeye konu olan varlığın fiyatı, fiyatın ne zaman ödeneceği ve varlığın niteliğinin belirtilmesi konusunda anlaşmaya istekli bir alıcı ve satıcı bulunmalıdır
- Ardından, varlığın teslim sürecinde satıcı varlığı teslim etmeli ve alıcı kabul eder.

- Teslim sürecinde, alıcı satıcıya varlığın murabaha sözleşmesinde belirlenmiş olan bedelini artı kar marjını ödemekle yükümlüdür.
- Murabaha mutlaka gecikmeli bir ödeme veya kredi sözleşmesi değildir ve ödeme kapanışta, teslimatta veya zaman içerisinde yapılabilir. (Thomas, 2005: 65).

Murabaha sözleşmesini konvansiyonel banka kredilerinden farklılaşmasını sağlayan özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

- Murabaha sözleşmelerinde ve geleneksel banka sözleşmeleri arasındaki en önemli fark murabaha kontratlarındaki varlıkların gerçek varlıklar tarafından desteklenmesi ve menkul kıymetleştirmenin olmasıdır. Bu özellik katılım bankalarının daha düşük bir riske maruz kalmalarını sağlamaktadır.
- Bir murabaha sözleşmesi ödemenin ertelenmesi için daha yüksek bir fiyatı dikkate alan bir satış sözleşmesi iken, kredi ödemenin ertelenmesi amacıyla borç miktarındaki artıştır.
- Ödeme yükümlülüğünün yerine getirilmediği durumlarda, katılım bankaları sadece varlıkların değeri ile sınırlı bir hak kazanırlar. Geç ödemeden kaynaklı durumlarda ise, müşterilere herhangi bir ceza ve yükümlülük uygulamazlar. Ancak, İslami Finansal Hizmetler Kurulu (Islamic Financial Services Board- IIFS), mali açıdan sağlam olmasına rağmen haksız nedenlerle ödemeyi geciktiren müşterilerin olması durumunda, bankalara geç ödemeleri ücretlerini ve cezalarını almalarına izin vermektedir. Bu durum, gecikme durumunda faiz tahakkuk ettiren ve gecikmiş ödemeler nedeniyle ceza uygulayan konvansiyonel bankalardan farklı bir durumdur. (Tiby, 2011: 48).

2.3.4 İcara (Kiralama)

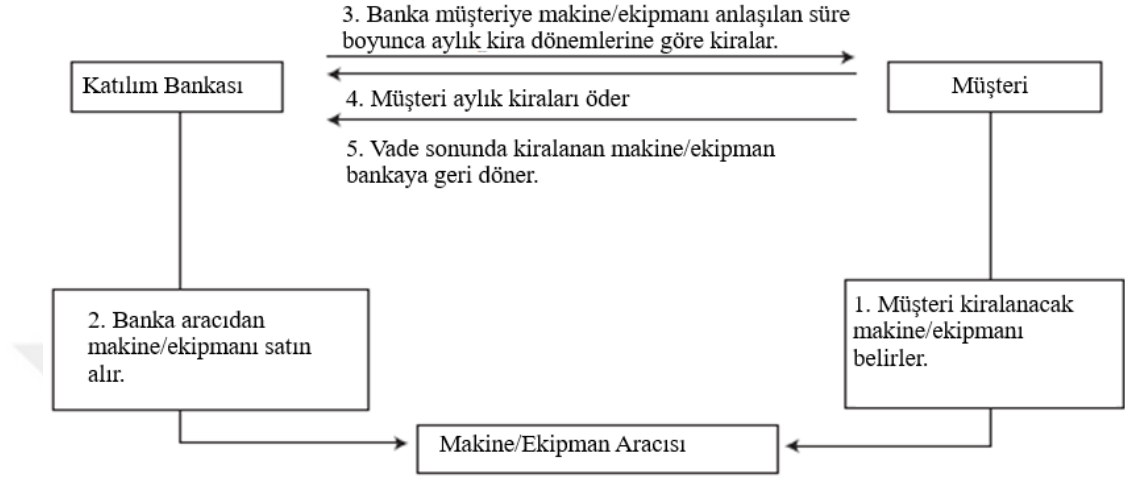
Ijara terimi, Arapça’ da yapılan iş veya verilen hizmetler için ödül veya ücret anlamına gelen “*ajr*” kelimesinden türemiştir. Finansal dünyada, icara, bir varlığın kullanımının üzerinde anlaşmaya varılan süre boyunca devredilmesini içeren iki taraflı bir sözleşmedir. İki taraf içerir: Varlığın sahibi yani kiraya veren (*Muajir*) ve varlığı kullanan kiracı (*Mustajir*). Varlığın sahibi, intifa hakkını kararlaştırılan süre

için kiracıya geçici olarak aktarır ve kiracı, varlıktan tüketmeden faydalanabilme hakkına sahip olur. Kiralanan varlığın mülkiyeti, mülkiyet ile ilgili tüm risklerin yanı sıra, kiraya veren kişide kalmaya devam eder. Varlığın fiziki mülkiyeti, kiracının yanlış veya kasıtlı ihmalden kaynaklanmadığı sürece, varlığın değerinde herhangi bir kayıp, imha veya azalmadan sorumlu olmayan kiracı tarafından güvende tutulur.

İcara, kısa ve orta vadeli finansman gereksinimlerini karşılamak için önemli ölçüde kullanılan, üzerinde anlaşmaya varılmış bir kira ücretine ve süreye dayanan bir varlığın kira veya kira alımını içeren hizmet tabanlı bir sözleşmedir. Katılım bankaları bu ürünü perakende ve ticari müşterilere sunarlar. Sabit varlık kiralama, hizmet paketi kiralama, emlak finansmanı, araç finansmanı, proje finansmanı ve kişisel finansman icara sözleşmelerinin yaygın kullanım alanlarıdır.

İcara tipi finansman yönteminde banka, icaraya konu varlığı satın alır ve onu yalnızca belirli bir süre için kiralayabilen veya sonunda ürünü almaya karar verebilecek olan müşterisine kiralar. İki durum söz konusudur. İlk durumda, aylık kira ödemeleri (*Ujrah*) yalnızca ürünün kullanımına uygun olarak belirlenen kiradır; İkinci durumda, aylık ödemeler, ilk durumda olduğu gibi rant artı eşyanın satın alınmasına ilişkin taksitler olmak üzere iki bileşenden oluşmaktadır. Kira süresi dolduktan sonra, varlık kiraya veren tarafa geri verilebilir, kiralama işlemi yenilenebilir ya da kararlaştırılmışsa mülk kiralayan tarafa devredilir. (Habib,2018: 129-130).

Şekil 2.5 : İcra Finansman Modelinin Yapısı

Kaynak: Shanmugam, B., A Primer on Islamic Finance, 2009:35

İcra veya finansal kiralama muhtemelen İslami finans kurumlarının en hızlı büyüyen faaliyetidir. Çünkü prensipleri çok iyi bilinmektedir ve geleneksel kiralama yöntemleriyle neredeyse aynıdır. Finansal kiralamadaki hızlı büyümenin birçok nedeni vardır. Çoğu bilim adamının ilgisini çeken kabul edilebilir bir araçtır; verimli bir finansal aracılık aracıdır; varlıkları finanse ederek, ekonomik kalkınmanın geliştirilmesinde faydalı bir araçtır; standart hale getirilmiş mekanizmalarıyla ve prosedürleriyle ve konvansiyonel kiralama ile benzerliği nedeniyle, sağlaştırmış bir araç olduğu için, menkul kıymetleştirmeye ve ikincil piyasalarda alım satıma ve konvansiyonel aracı kurumlarla işbirliği yapmaya elverişli esnek bir finansman şeklidir. (Warde, 2000: 135).

2.3.5 İstisna

İstisna finansmanı, malın veya finanse edilen varlığın ertelenmiş teslimini sağlayan döviz sözleşmesini içerir. İstisna finansmanında, bir emtia ortaya çıkmadan önce satın alınmakta ya da satılmaktadır; bu özelliği, şeriatın bir finansal işlemin gerçekleşmesi için bir dayanak varlığın mevcut olmasını gerektiren bir ilkesiyle uyumludur. İşlem tarihinde herhangi bir şeyin değiş tokuş edilmemesi istisna sözleşmesinin benzersiz bir özelliğidir. Her iki taraf da malın veya malın bedeli

üzerinde hemfikirdir. Banka, ertelenmiş ödeme koşullarında müşterinin satılık olan bütün mal ve varlığını satın alır.

İstisna finansmanı genellikle inşaat, gemi yapımı, üretim projeleri veya anahtar teslimi altyapı projelerini finanse etmek için kullanılır. İstisna anlaşması, bir işlemin önceden yapılan ödemeye ve malın veya malın gelecekteki bir tarihte teslimi veya gelecek bir tarihte yapılan ödeme ve teslimatla yapılandırılmasına izin vererek esneklik sağlayan bir sözleşme modelidir (Shanmugam, 2009 :35-36).

Katılım bankaları, İstisna modelini uçak, gemi, bina, baraj, karayolu vb. yüksek teknoloji gerektiren ürünlerin üretimi için kullanabilirler. Ayrıca, satış siparişlerinin önceden alındığı endüstrilerde işletme sermayesi gereksinimlerini karşılamak, konut ve ihracat finansmanı sağlamak için de kullanılabilir. Potansiyel alanlar aşağıda verilmiştir:

- İnşaat sektörünün finansmanı: Apartmanlar, hastaneler, okullar ve üniversiteler;
- İş merkezleri, ticari alanların ve konut finansmanı programlarının geliştirilmesi;
- Uçak endüstrisi, lokomotif ve gemi yapımı endüstrileri gibi yüksek teknoloji endüstrilerini finanse etmek için kullanılabilir (Ayub, 2007: 269).

İstisna satışında yer alan adımlar şunlardır:

1. Müşteri, bankaya belirli bir maliyetle bir varlık üretme veya inşa etme arzusunun ifade ederek süreci başlatır. Üretilecek, inşa edilecek veya imal edilecek ürünün ayrıntılı özelliklerini verir.

2. Banka varlığın üretilmesini, inşa edilmesini veya imal edilmesini ve müşteriye belirli bir zaman diliminde teslim edilmesini kabul eder.

3. Banka daha sonra üretici, yüklenici veya imalatçı ile belirtilen varlığı üretmeyi, inşa etmeyi veya imal etmeyi ve zamanında teslim etmeyi kabul eden bir sözleşmeyle girer.

4. Varlığın nihai teslimi, sözleşmede kararlaştırıldığı gibi bankaya veya müşteriye yapılır.

5. Müşteri ödemeleri hemen veya ertelenebilir (Kettell,2011: 92).

2.3.6 Selem

Selem, önceden belirlenmiş bir fiyattan, belirli bir emtia (tarım ve maden ürünleri ve kıymetli metaller gibi ikincil bir piyasada işlem görebilecek fiziksel ürün) satın almak için yapılan bir sözleşmeyi ifade eder (Tiby, 2011: 66). Bir selem sözleşmesinde, ödeme sözleşmenin yapıldığı tarihte tam olarak peşin yapılır ve varlığın teslimi gelecekte belirli bir zamana ertelenir. Bir selem sözleşmesi, önceden ödeme ve ertelenmiş teslimatla birlikte, konvansiyonel finansdaki bir forward satış sözleşmesine benzemektedir. Varlığın alıcısına *muslam*, satıcısına ise *muslam ileihi*, varlığın ödemesine *ras al maal*, satın alınan varlık veya emtiaya da *muslam fihi* denilmektedir.

Çoğu selem sözleşmesi kısa vadeli, ancak orta veya uzun vadede de düzenlenebilir ve üretim finansmanı için kullanılırlar. Bu itibarla, selem, bir kredi değil ticaret sözleşmesi niteliğindedir. Selem sözleşmeleri, emtia benzeri özelliklere sahip ve piyasada şeker, kahve, yağ, pamuk vb. gibi serbestçe bulunabilen homojen ürünler için en uygun sözleşmedir. Eşsiz özelliklere sahip tüm varlıklar (çiftlik hayvanları, değerli taşlar, vb.) selem sözleşmeleri için uygun varlıklar değildir ve sözleşmelere konu edilmezler. Varlığın veya malın sözleşme sırasında mevcut olmamasına rağmen, sözleşmede ayrıntılı bir açıklama, kalite ve miktar belirtilmelidir. Selem sözleşmeleri yaygın olarak tarım, ticaret, inşaat, üretim, proje finansmanı ve işletme sermayesi işlemlerini finanse etmek için kullanılır (Habib, 2018: 145-146).

Ertelenmiş teslimatı ifade eden ve ticarete dayalı bir finansman aracı olan selem ile varlığa dayalı bir finansman aracı olan ve genellikle inşaat proje finansmanı için kullanılan istisna sözleşmeleri birbirlerine oldukça benzer görünmelerine rağmen önemli farklılıkları vardır. En önemli iki fark şu şekildedir:

- Bir selem sözleşmesinin tam bedeli peşin olarak ödenir, ancak istisna ödemesi peşin ödeme, taksit ödemesi veya teslimattan sonra toplu ödeme şeklinde yapılabilir.
- Ürün teslim tarihi selem sözleşmelerinde belirtilmek zorundadır ancak istisna sözleşmelerinde böyle bir zorunluluk yoktur. Bununla birlikte istisna sözleşmelerinde de izin verilen azami bir zaman dilimi vardır.

Katılım bankacılığı uygulamalarında, katılım bankaları sıklıkla paralel selem sözleşmelerine dahil olurlar. Bu dahil olma durumu, bankanın belirli bir ürün için satıcı ile bir selem sözleşmesi imzaladığı ve belirli bir gelecekteki teslimat için peşin ödemenin tamamını yaptığı anlamına gelmektedir. Ardından, mal teslim edildikten sonra banka, aynı mal için daha yüksek bir fiyatla bir alıcıyla başka bir selem sözleşmesine girer. Buna paralel sözleşme denir. Son olarak, ürün bankaya teslim edildiğinden, banka paralel selem alıcısına ürünü teslim eder. Banka bu iki işlem arasında kar elde etmiş olur. ADCB İslami Bankası ve Dubai İslami Bankası paralel selem sözleşmeleri sağlayan bankalara örnektir (Jamaldeen,2012: 157).

2.3.7 Teverruk

Katılım bankaları teverruk yapısını müşterilerine nakit finansmanını kolaylaştırmak için kullanmaktadır. Bu yapıda, banka doğrudan veya dolaylı olarak bir varlık satın alır ve derhal ertelenmiş ödeme bazında bir müşteriye satar. Müşteri daha sonra hemen teslim ve ödeme için aynı varlığı üçüncü bir tarafa satar. Sonuç olarak, müşteri, varlığın kar marjlı fiyatı için bankaya ertelenmiş ödemeleri yapma yükümlülüğü ile birlikte satıştan nakit ödeme almış olur. Finanse edilen varlık tipik olarak platin veya bakır gibi serbest bir şekilde işlem görebilen bir üründür. Altın ve gümüş, şeriat ilkelerine göre para birimi olarak kabul edildiğinden teverruk sözleşmelerinde kullanılamaz (Shanmugam, 2009: 37).

2.4 TÜRKİYE’DE KATILIM BANKACILIĞI

Konvansiyonel finans sistemine benzer şekilde İslami finansal sistemlerde de bankalar büyük rol almaktadır. İslam hukuku esaslarına uygun faaliyet gösteren bankalar uluslararası literatürde İslami banka (Islamic bank) adı altında anılmaktadır.

İslami bankacılık faaliyetleri ülkemizde “ Özel Finans Kurumları” olarak adlandırılmış, sonrasında 2005 yılında bu alanda faaliyet gösterecek bankalar “Katılım Bankaları” adını almışlardır. Dünyada İslami bankalara katılım bankası (participation bank) isminin yanı sıra *faizsiz banka (interest-free bank)* da denilmektedir (Yanpar, 2014: 125).

2.4.1 Katılım Bankacılığının Türkiye’de Gelişimi

Türkiye’de modern bankacılığın tarihi Osmanlı İmparatorluğu dönemine kadar dayanmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasıyla özel bankacılık teşvik edilmiş ve bankacılık önemli bir sektör haline gelmiştir. Faizsiz ilk bankacılık kurumu, 1975 yılında faize dayalı faaliyetlerden kaçınan yani faize karşı duyarlılığı olan bireylerin ve küçük işletmelerin tasarruf ve fonlarını toplamak için kurulan Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası olmuştur. Banka 1978’e kadar aktif olarak çalışmalarını sürdürmüştür (Şimşek, 2017: 16-17).

16 Aralık 1983 tarihli ve 83/7506 sayılı kanun hükmünde kararnamenin yayınlanmasıyla birlikte katılım bankalarının temelleri atılmış ve faizsiz bankaların Özel Finans Kurumları olarak kurulmalarına olanak sağlanmıştır. İlk kurulan özel finans kurumları 1985’de kurulan Faisal Finans ve Albaraka Türk ile 1989’da kurulan Kuveyt Türk Evkaf olmuştur (Yayar, 2012: 25). Özel finans kurumlarının kurulması ve faaliyet göstermelerindeki en önemli neden faize duyarlı vatandaşların yastık altında atıl tuttukları fonlarını ekonomik sisteme dahil etmenin yanı sıra diğer ülkelerdeki aynı hassasiyete sahip yabancı fonların da ülkeye girmelerini sağlayarak ülke ekonomisinin gelişmesini sağlamaktır (Doğan, 2013: 176).

İlk defa 4389 sayılı Bankalar Kanunu’nun 20. maddesinin 6. Fıkrasında tanımlanan katılım bankalarının topladığı fonlar Güvence Fonuyla korunmaya alınmıştır ve Özel Finans Kurumları Birliği kurulmuştur (Çetin, 2018: 153).

2005 yılına gelindiğinde 5411 sayılı Bankalar Kanunu ile Özel Finans Kurumları’nın adı değiştirilmiş ve Katılım Bankaları olarak adlandırılmıştır (Yanpar, 2014: 125). Yasal altyapının tamamlanmasıyla, Türk faizsiz bankacılığı, bankacılık yöntemleri ve uygulamaları açısından dünyadaki en ünlü modellerden biri haline

gelmiştir. Bunun bir sonucu olarak, 2015 yılı Dünya İslami Bankacılık Rekabet Raporuna göre Türkiye'de İslami finans dünya ortalamasından daha yüksek bir karlılık oranına sahip olmuştur (Şimşek, 2017: 17).

Türkiye Katılım Bankaları Birliği verilerine göre Türkiye’de 2019 yılında Türkiye Emlak Katılım Bankası A.Ş.’ nin faaliyetlerine başlamasıyla birlikte faaliyet gösteren katılım bankaları sayısı 6 olmuştur. Bunlar; AlbarakaTürk Katılım Bankası A.Ş., Türkiye Emlak Katılım Bankası A.Ş., KuveytTürk Katılım Bankası A.Ş., Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş., Vakıf Katılım Bankası A.Ş., Ziraat Katılım Bankası A.Ş. dir (<http://www.tkbb.org.tr>).

2.4.2 Türkiye’de İslami Finans ve Katılım Bankacılığının Genel Görünümü

Türkiye'nin yaklaşık 75 milyon Müslüman nüfusuna rağmen, İslami finansın, yakın zamana kadar ülkede ilerleme gösterdiği söylenemez. Dünyada katılım bankalarına olan ilginin artmasına paralel ülkemizde de katılım bankacılığına yönelik faaliyetler hızlanmaktadır. Türkiye, politik ve kültürel başkenti olan İstanbul'u, İstanbul'u İslami finansın önde gelen katılımcılarından olması yolunda büyük bir finans merkezine dönüştürmeyi hedefliyor. Türkiye'nin 2023 mali hizmetler vizyonu, katılım bankacılığı endüstrisinin büyüklüğünü üç katına yani yaklaşık 100 Milyar ABD doları seviyelerine çıkarmayı hedeflemektedir. Türkiye’de şu anda İslami finans alanındaki veriler çok parlak olmamasına rağmen, Ülke’ nin geleneksel sermaye piyasaları ve bankacılık deneyimi göz önüne alındığında gelecek için büyük umut verdiği açıktır.

Türkiye'deki İslami finans sektörünün amiral gemisi, şüphesiz katılım bankalarıdır. 2012 sonunda 39,8 milyar ABD Doları toplam aktif büyüklüğü ile toplam Türk bankacılık sektörünün yüzde 5,1'ine ulaşmıştır Aktif varlıklar açısından Türkiye, dünyanın sekizinci en büyük İslami bankacılık sektörüne sahip olmuştur. Şaşırtıcı olan, bu seviyenin sadece 4 katılım bankası elde edilmiş olmasıdır, oysaki katılım bankacılığı alanında ilk yedi ülkenin ortalaması 51 bankadır. İslami bankalar, Türkiye'de mevduat bankası, kalkınma bankası ve yatırım bankası ile birlikte bankacılığın üç ayağından biridir. İslami bankalar, son 10 yıldır büyüme sürecinde

olan genel bankacılık sektöründen çok daha iyi bir performans göstermiştir. (Şagar, 2014: 510).

Tablo 2.1.: Katılım Bankaları ve Bankacılık Sektörü Başlıca Finansal Büyüklükleri (Milyon TL- Aralık 2018)

Finansal Başlıklar		Katılım Bankaları			Bankacılık Sektörü		
		Ara.18	Ara.17	Değişim	Ara.18	Ara.17	Değişim
Toplanan Fonlar **	TP	60.626	57.494	5,4%	1.054.572	961.112	9,7%
	YP-Döviz	67.790	43.180	57,0%	954.893	733.817	30,1%
	YP-Maden	8.804	4.636	89,9%	41.701	24.220	72,2%
	Toplam	137.220	105.310	30,3%	2.051.166	1.719.149	19,3%
Kullandırılan Fonlar ***		124.562	106.733	16,7%	2.465.582	2.145.479	14,9%
Takipteki Alacaklar (brüt)		5.050	3.392	48,9%	96.611	63.990	51,0%
Toplam Aktif		206.806	160.136	29,1%	3.867.135	3.257.819	18,7%
Öz Varlık		16.780	13.645	23,0%	421.185	359.091	17,3%
Net Kar****		2.123	1.583	34,1%	53.522	48.648	10,0%
Personel Sayısı		15.654	15.029	4,2%	207.716	208.280	-0,3%
Şube Sayısı	Yurtiçi	1.120	1.029	8,8%	11.493	11.508	-0,1%
	Yurtdışı	2	3	-33,3%	72	77	-6,5%
	Toplam	1.122	1.032	8,7%	11.565	11.585	-0,2%

* BDDK raporlarına göre hazırlanmıştır.
** Bankalardan toplanan fonlar hariç tutulmuştur. Reeskontlar dahil edilmiştir.
*** Takipteki alacaklar hariç tutulmuştur. Reeskontlar dahil edilmiştir.
**** Net kar rakamı geçen yılın aynı ayına göre mukayese edilmiştir.

Kaynak: TKBB, (Çevrimiçi), <http://www.tkbb.org.tr/mukayeseli-tablolar>, 28.05.2019

Tablo 2.1. deki veriler ışığında görüyoruz ki 2018 yılında Türkiye’de faaliyet gösteren 5 katılım bankasının toplam aktif büyüklüğü bir önceki yıla göre 29,1% artış göstererek 206.8 Milyar TL seviyesine; aynı dönemde net dönem karı ise 34,1% artışla 1.513 Milyon TL’den 2.123 Milyon TL seviyesine yükselmiştir.

Tablo 2.2.: Katılım Bankalarının Sektördeki Payı (31 Aralık 2018 itibariyle)

	2018/Aralık	2017
Toplanan Fonda	6,7%	6,1%
Kullandırılan Fonda	5,1%	5,0%
Toplam Aktifte	5,3%	4,9%
Öz Varlıkta	4,0%	3,8%
Net Karda	4,0%	3,3%

Kaynak: TKBB, (Çevrimiçi), <http://www.tkbb.org.tr/mukayeseli-tablolar>, 28.05.2019

Tablo 2.2.’de görüldüğü üzere 2018 yılında 5 katılım bankasının sektördeki payları; toplanan fon bazında 2017 yılındaki 6,1% den 6,7% ye, kullandırılan fon bazında 5,0% dan 5,1% e, toplam aktif büyüklüğünde 4,9% dan 5,3% e, öz valık bazında 3,8% den 4,0% a ve son olarak net kar bazında 3,3% den 4,0% a yükselmiştir.

Tablo 2.3.: Banka Bazında Katılım Bankalarının Mukayeseli Finansal Büyüklükleri (Milyon TL, %- Aralık 2018)

Finansal Başlıklar		ALBARAKA TÜRK		KUVEYT TÜRK		TÜRKİYE FİNANS		VAKIF KATILIM		ZİRAAT KATILIM		GENEL TOPLAM	GENEL TOPLAM	2018 Q4-2017 Değişim
		2018 / Q4	2018 Q4-2017	2018 / Q4	2018 Q4-2017	2018 / Q4	2018 Q4-2017	2018 / Q4	2018 Q4-2017	2018 / Q4	2018 Q4-2017	2018 / Q4	2017	
Toplanan Fonlar	TP	11.780	- 11%	22.520	13%	10.902	-2%	7.293	7%	8.249	30%	60.745	57.540	6%
	YP	16.844	40%	31.466	58%	15.960	47%	7.889	142 %	6.902	88%	79.060	49.770	59%
	Toplam	28.623	13%	53.986	35%	26.862	22%	15.182	50%	15.151	51%	139.806	107.311	30%
Kullandırılan Fonlar*	25.553	4%	46.619	23%	29.653	14%	13.444	39%	17.708	51%	132.977	110.077	21%	
Takipteki Alacaklar (Brüt)	1.889	56%	1.180	65%	1.733	22%	246	14,9 3%	240	589 %	5.287	3.392	56%	
Takipteki Alacaklar (Brüt) / Kullandırılan Fonlar	7,4%	-	2,5%	-	5,8%	-	1,8%	-	1,4%	-	4,0%	3,1%	-	

Toplam Aktif	42.223	17%	74.232	30%	47.052	20%	20.956	59%	22.189	55%	206.653	159.993	29%
Özvarlık	3.261.451	31%	5.438.553	18%	4.323.181	6%	1.527.226	38%	2.218.584	58%	16.769	13.645	23%
Net Kar**	133.968	-43%	869.812	29%	444.750	18%	325.397	136%	322.665	103%	2.097	1.583	32%
Personel Sayısı	3.988	2%	5.871	2%	3.661	-3%	1.092	51%	1.042	17%	15.654	15.031	4%
Şube Sayısı	230	5%	415	4%	306	6%	91	44%	80	27%	1.122	1.034	9%
* Finansal Kiralama Alacakları ve Reeskontlar dahildir, Sorunlu Alacaklar harihtir.													
** Net Kar rakamı, geçen yılın aynı dönemine göre mukayese edilmiştir.													

Kaynak: TKBB, (Çevrimiçi), <http://www.tkbb.org.tr/mukayeseli-tablolar>, 28.05.2019

Tablo 2.3 2018 yıl sonu itibariyle Türkiye’de faaliyet gösteren 5 katılım bankasının finansal büyüklükleri açısından kıyaslanmasını göstermektedir. Bankaların toplam aktifleri 2017 yılına göre %29, özvarlıkları %23, net karı %32 artış göstermiştir. Öte yandan, 2018 Aralık ayı itibariyle tüm katılım bankacılığı sektöründe çalışan personel sayısı 15654 olurken, toplam şube sayısı ise 1222 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 2.4: Takipteki Alacakların Kredilere Oranı (Aralık 2018)

Takipteki Alacaklar (Brüt) / Krediler	
Katılım Bankaları	Bankacılık Sektörü
4,1%	3,9%

Kaynak: TKBB, (Çevrimiçi), <http://www.tkbb.org.tr/mukayeseli-tablolar>, 28.05.2019

Bankacılık sektöründe önemli bir gösterge olan takipteki alacakların kredilere oranı 2018 yılı sonunda katılım bankaları bazında 4,1%, bankacılık sektöründe ise 3,9% seviyesinde gerçekleşmiştir.

2.5 İSLAMİ FİNANS KAVRAMI

İslami finans ve bankacılık inanca dayalı bir finansal sistem olup, İslam hukuku ve İslam ekonomisi ilkelerine dayanmaktadır. Bu disiplinin temel bilgi kaynakları konvansiyonel iktisadın bilgi kaynakları yanında vahiy yani Kur'an ve sünneti de içermektedir. İslami finans ve bankacılığın yol gösterici ilkeleri, sadece kâr maksimizasyonu değil, dürüstlük, adalet, empati, işbirliği, girişimcilik, etik ve çevre ve toplumun genel yararını vurgulamaktadır (Habib, 2018: 3).

İslami finansal sistem terimi 1980'lerin ortasına kadar tanımlanmamıştır. İslam ekonomisi ve islami finans savunucuları, İslami bir finansal sistemin felsefi temelini, üretim faktörlerinin ve ekonomik davranış faktörlerinin etkileşiminin ötesine geçtiğini söylemektedir. Konvansiyonel finansal sistem esas olarak işlemlerin ekonomik ve finansal yönlerine odaklanırken, İslami sistem toplumun bir bütün olarak eşitliği ve adaleti arttırmak için etik, ahlaki, sosyal ve dini boyutlara eşit önem vermektedir. Sistem ancak iş etiği, servet dağılımı, sosyal ve ekonomik adalet ve devletin rolü hakkındaki İslami öğretiler bağlamında tam olarak değerlendirilebilir. Belli ki İslami sistemin şu anki ekonomik ortamda uygulanması çok zor görünmektedir. İslami finansal sistem, ülke ekonomisinde finansal piyasalar, finansal kurumlar, finansal araçlar ve İslami prensipler ile birlikte çalışan ve şeriat amaçlarının (*makasid*) yerine getirilmesini amaçlayan piyasa katılımcılarından oluşan bir sistemdir. (Omar, 2013: 17).

2.5.1 İslam Ekonomisinin Esasları

İslam ekonomisi, Kur'an ve Sünnet'te belirtilen kurallar çerçevesinde faaliyet gösterir ve bir piyasanın varlığını, kaynakları tahsis etmek için en iyi ve en verimli sistem olarak görür. Ancak, bu piyasanın tüm piyasa katılımcılarını koruyacak şekilde bir kurallar bütününe tabi olması bir gerekliliktir. Konvansiyonel ekonomiye

benzer şekilde, İslam ekonomisi de para, özel mülkiyet ve adalet arasındaki birbirine bağlı ilkelere dayanan bir ekonomik sistemdir. Özel mülkiyet hakları, söz konusu olan mülk yasal yollarla edinildiği sürece tamamen korunur. Bununla birlikte, toprak ve diğer doğal kaynakların, tüm kuşakların tüm insanlarına eşit şekilde fayda sağlayabilecek şekilde geliştirilmesi gerekmektedir. Adalet hem bireye hem de topluluğa uygulanır. Tüm bireyler yasalar önünde eşit olarak kabul edilir ve tüm kurallar, otoritelerin yanı sıra bireyler tarafından da kesinlikle yerine getirilmelidir. Bir kişinin otorite konumunda olması, onun kurallardan muaf olma ve kurallara uymayabileceği anlamına gelmez.

Erken dönem İslam ekonomisine baktığımızda, ekonomik düşünce üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu görürüz. Örneğin, vergilendirme, piyasa düzenlemeleri, iş bölümü, etik yönergeler ve fiyat tespiti gibi çeşitli alanlarda katkıda bulunmuştur. İslam ekonomisinde aşağıdaki şekilde özetleyebileceğimiz bir dizi kilit konu vardır. Bunlar;

☒ Temsilci–emanetçi ilişkisi: İnsanoğlu dünyaya gelir ve varlıklar Allah adına korunması için kendisine teslim edilir.

☒ Kurallara uyma: Toplumun bütün üyeleri ideal bir toplum ve ekonomi için kurallara uymak zorundadır.

☒ Kıtlık etkisi: Kıtlığın, kaynakların yanlış dağıtılması, açgözlülük ve oburluktan kaynaklandığı kabulüne dayanan üç farklı yönü vardır.

☒ Rasyonalite ve seçme özgürlüğü: İnsanlar, ekonomiye kadar uzanan, her yönüyle kendi kararlarını verme ve seçimlerini yapabilme özgürlüğüne sahiptir.

☒ Bireysel yükümlülükler, haklar ve kişisel çıkarlar: Bireyler kendi ekonomik çıkarlarını yerine getirme hakkına sahiptir Ayrıca, bireylerin kendi ekonomik çıkarlarını sürdürmekte güçlük çektikleri ya da hakları korunmaktadır. Yükümlülüklerini yerine getirebilecek güçte olmasına rağmen yerine getirmeyen kişiler haklarını kaybeder.

☐ Adalet: Adalet kavramı İslam'da ekonominin merkezinde yer almaktadır ve çok yönlü bir kavramdır. İslam'da adalet, dürüstlük, denge ve ölçülülüğü ifade eden ahlaki ve sosyal değerlerin toplamı olarak ifade edilebilir (Schoon, 2016: 37).

2.5.2 İslami Finansta Temel Yasaklar

İslami finanstaki başlıca yasakları riba yasağı, garar yasağı, meysir (kumar) yasağı ve yasaklanmış işlem ve yatırımlar olarak dört grupta inceleyebiliriz.

2.5.2.1 Riba Yasağı

Arapça'da artırmak, çoğaltmak anlamına gelen “*raba*” fiil kökünden türeyen ve İslam'da yasaklanan riba kelimesini hukukçular genel olarak, farklı miktarlardaki aynı türden iki malın alım satımında fiyatlar arasında uygun olmayan farklılık olarak tanımlanır (El Gamal, 2006: 49).

İslam'da kesin olarak yasaklanmış olan faiz, İslami finans kavramının da üzerine inşa edildiği en önemli esastır. Üzerinde hala fikir birliğine varılamamış olan faiz kavramı, yüzyıllar boyunca üzerinde tartışılan bir konu olmaya devam etmektedir. Özünde artma, geliştirme gibi anlamlara gelen riba kelimesi bildiğimiz anlamda faiz kavramını tam olarak karşılamaktadır ancak faiz olarak nitelendirilmektedir. Riba kavramının faiz olarak çevrilmesinin nedeni kelimenin köken olarak karşılığı olduğundan değil, İslam hukuk normlarında bu şekilde kullanılmasından ileri gelmektedir (Yanpar, 2014:59-60).

Müslümanlar arasında ribanın yasaklanması konusunda fikir ayrımı yoktur ve tüm Müslüman ekollerinin göre ribaya dayalı işlemlere hoşgörü göstermek ağır bir günahdır. Bunun nedeni, şeriatın esas kaynakları olan Kur'an ve Sünnet'in ribayı şiddetle kınamasıdır. Bazı liberal Müslümanlar, ticari faizlerin İslam tarafından yasaklanmadığını düşünmektedirler ancak birçok dindar Müslüman, hangi türde olursa olsun önceden belirlenmiş gelirin riba olduğuna ve dolayısıyla yasaklanmış olduğuna inanmaktadır (Ayub,2007: 44).

Günümüz İslami finansında, riba tüm finansal argümanların temel taşı haline gelmiştir. riba yasağına olan ilgi İslami finansın “faizsiz finans” olarak algılandığı bir

boyuta taşımıştır. Finansal açıdan bakıldığında riba, borç alanın borç verene, aldığı anaparanın tutarıyla birlikte borcun bir koşulu olarak veya borcun süresini uzatması amacıyla ödenmesi gereken "prim" anlamına gelir. Mevcut literatüre göre riba, aşağıdaki üç maddeye dayanarak tanımlanabilir:

- Önceden belirlenen sabit ve pozitif bir tutardır.
- Borcun süresi ve miktarına bağlıdır.
- Sonuçlarından ve anaparasından bağımsız olarak ödenmesi garanti edilir (Rizvi, 2016: 27).

2.5.2.2 Garar (Aşırı Belirsizlik) Yasağı

Riba yasağının ardından gelen en önemli kısıtlamalardan biri de garardır. Garar yasağı, ticari ortakların ticari işlemlerinde bir tarafın sunduğu teklifin karşı taraf tarafından tam olarak bilinmesi anlamına gelir. Aynı zamanda bir belirsizliği de ifade eden garar kelimesi aldatma ve yanılgı çağrışımına da sahip bir kelimedir. Tabii ki, riskten tam olarak kaçınmaz pek mümkün değildir; ancak girişimcilerden kaynaklı olmayan, belirli bir risk ve belirsizlik derecesi olmaksızın hiçbir üretim veya ticari faaliyet mümkün olmayacaktır. Sadece aşırı riskli koşullardan kaçınılması gerekmektedir. Garar yasağı, şeffaflık ve adalet demektir.

Garardan kaçınmak için taraflar şu koşullara uymalıdır:

- Satışın hem konusunun hem de fiyatının var olduğundan ve teslim edilebilir olduğundan emin olmalıdırlar.
- Satışa konu malın miktarı ve özelliklerini belirlemelidirler.
- Malın kalitesini, niceliğini ve eğer varsa gelecekteki teslimat tarihini belirlemedirler.

Garar yasağı hadislerde geçen bir kavramdır ve ticari işlemin konusunun belirsizliğini ifade etmektedir. Bu belirsiz ticari işlemlere örnek olarak vermek gerekirse, gökyüzündeki kuşların, sudaki balıkların, dalgıcın avının veya anne karnındaki doğmamış buzağının satışı örnek olarak verilebilir. Bu durumların tamamı belirsiz durumlardır. Birisi dalgıcın yarın avlayacağı avı satın almayabilir

ama dalgıcı belirli saatlerde çalışması için işe alabilir. Ayrıca, bir malın fiyatının kesin olarak belirlenmeksizin, o an belirlenen herhangi bir fiyattan satmak ve malı satın almak isteyen müşterinin malı düzgün biçimde incelemesine izin vermeden mal satmak da haramdır (Visser, 2009: 45).

2.5.2.3 Meysir (Kumar) Yasağı

İslâm'da kumar oynamak gibi şans oyunlarının hukuka aykırılık tarihi, şarabın hukuka aykırılık tarihi kadar eskidir, çünkü her ikisinin de yasağı aynı anda Bakara Suresi'nin 219 ve Maide Suresi'nin 90-91 ayetlerinde geçmektedir (Kettell, 2010: 117).

İslam'da üçüncü büyük yasak olan meysir, bir kişinin önemli ölçüde kazanabileceği veya kaybedebileceği her türlü şans oyunu ve anlaşmayı içerir. Bir tarafın, yalnızca bir şansa dayalı olarak tamamen kaybetmesi ya da herhangi bir çaba sarf etmeden önemli bir kazanç sağlaması durumu olan her türlü kumar oynamayı ifade eden maysir, İslam'da tamamen yasaklanmıştır. Çünkü diğerlerinin kaybetmesi pahasına kazanmayı ifade etmektedir ve bu durum sosyal olarak kabul edilebilir bir durum değildir. Meysir günlük hayatta veya iş hayatında alınan ve makul kabul edilen riskten farklıdır. Meysirde alınan risk herhangi bir üretim faaliyeti olmadan kazanma veya her şeyi kaybetme riskidir (Habib, 2018: 33).

2.5.2.4 Yasaklanmış İşlemler ve Yatırımlar

İslam, domuz, alkol, silahlanma, spekülasyon, kumar ve her türlü ahlaksızlık gibi yasaklanmış unsurları içeren işlemleri yasaklamaktadır. Ayrıca, İslami kurumların, oteller ve eğlence endüstrisi gibi alkol ve domuz etinin servis edilebileceği ve kumar oynanabilecek işletmelere yapılan yatırımlarla ilgili çekinceleri olabilmektedir (Balala, 2011: 26).

2.6 İSLAMİ FİNANSIN TARİHSEL GELİŞİMİ

İslami finans ve finansal kurumların tarihi İslam'ın doğuşuna kadar uzanan bir zaman dilimine sahiptir. İlk organize İslami finans kurumu, "para evi" anlamına gelen ve İslam'ın ilk dönemlerinde kurulan Beyt-ül Mal (*Baitul Mal*)'dır.

Başlangıçta, vergilerin idaresi, zekatın dağıtımı (servet vergisi) ve devlet harcamalarının yönetimi Beyt-ül Mal'ın temel işlevi olmuştur. Hz. Muhammed (S.A.V.) ve Hz. Ebubekir (R.A.) döneminde Beyt-ül Mal'da toplanan gelirlerin kalıcı bir hazineye ihtiyaç olmadığı için hemen dağıtılırdı. İkinci Halife Hz. Ömer (R.A.) dönemine gelindiğinde artan gelirler neticesinde kalıcı bir hazine ihtiyacı doğdu. Devletin artan gelirleriyle ilk hazine Medine'de kuruldu (Tiby,2011: 7-8).

İslami Altın Çağ'da, erken dönem bir piyasa ekonomisi ve bir ticaret biçiminin geliştirildiği Halifelik döneminde, bazılarının “İslami kapitalizm” olarak adlandırdığı, 8. ve 12. Yüzyıl arasında İslami bankacılıkta, döviz faturaları, ilk ortaklık biçimleri (*Mufawada*), emek sermaye ortaklıkları (*Mudaraba*) ve en eski sermaye biçimi (*al-mal*), sermaye birikimi (*nama al-mal*), çekler, senetler, tröstler (vakıf), işlem hesapları, defterler gibi bir dizi ekonomik kavram ve teknik uygulanmıştır. Devletten bağımsız olan ticari girişimler, aynı zamanda ortaçağ İslam dünyasında da var olmuş ve bu süre zarfında “ajans” kurumu da tanıtılmıştır. Bu erken kapitalist kavramların birçoğu, 13. yüzyıldan itibaren ortaçağ Avrupa'da kabul edildi ve daha da ilerletildi (Kettell,2011: 24).

12. yüzyıldan 20. yüzyılın ortasına kadar, İslami finans yavaş yavaş form değiştirmeye başladı. Bunun sebeplerinden bazıları aşağıdaki gibidir:

- Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışı.
- Batı ülkeleri ve geleneksel finans kurumlarının hâkimiyetinin artması.
- Şeriat kurumlarının sömürgeci güçler altında yeteneklerini yitirmesiyle birlikte sonuç olarak Müslüman dünyasında sömürgeciliğin başlaması.
- Avrupa'da işletme ve finans sektöründeki büyümenin devam etmesi, yatırım projelerini finanse etmek için kitlelerin küçük tasarruflarını kullanılmasıyla daha büyük şirketlerin gelişmesi.
- Var olan İslami finansal ilke ve araçların hiçbirinin kullanılmamasının yarattığı tembellik ve vazgeçiş.
- Geleneksel finans ve Şeriat kısıtlamaları arasındaki farkların, Müslüman nüfus dâhil çoğu insan arasında bulanıklaşması (Habib, 2018: 12).

Yukarıda ifade edilen nedenlerden dolayı İslami finansın gelişimi 20. Yüzyıla kadar uzun bir zaman dilimi boyunca engellenmiştir. Yirminci yüzyılda sömürgecilik sonrası döneme kadar Müslüman bilim adamları ve akademisyenler bu konuları tekrar ciddiye almadı. Bu durum, modern İslami finans endüstrisinin 1970'lerde ortaya çıkmasına zemin hazırladı. Bu tarihten önce bile, faizsiz bankacılığı başlatma konusunda bazı girişimlerde bulunuldu. 1940'ların ortalarında Malezya'da bir tane, 1950'lerin sonlarında da Pakistan'da bir tane vardı. İkisi de varlıklarını sürdürmediler. 1963'te Malezya hükümeti, hacıların, İslam'ın beş şartından biri olan hac görevlerini yerine getirmek için birikim yapmalarına yardımcı olmak amacıyla Hacı Yönetim Fonu'nu (Tabung Haji) kurdu. Tabung Haji bugün hala varlığını sürdürmekte ve binlerce kişiye hacca yardım ederken tasarruf etmesinde ve hatta kâr etmesinde yardımcı olmaktadır. 1963'te Mısır'da bir tasarruf bankası olan Mit-Ghamr kuruldu. Başlangıçta çok popülerdi ve başarılı olmasına rağmen sonrasında yanlış yönetim de dahil olmak üzere çeşitli nedenler yüzünden kapatıldı. Ancak bu tecrübe, 1972'de Nasır Sosyal Bankası'nın kurulmasına yol açmıştır. Banka bugün hala aktif olmasına rağmen, amaçları ticari olmaktan ziyade sosyaldır ve İslami finans ilkelerine bağlı değildir (Alrifai, 2015: 101).

İslami finans sektöründe önemli bir dönüm noktası da Suudi Arabistan'ın Cidde şehrinde bulunan İslam Kalkınma Bankası (İKB)'nin kurulmasıydı. Müslüman ülkelerin gerçekleştirdiği Maliye Bakanları Konferansı'nda 1973 senesinde böyle bir bankanın kurulması ve 1975 yılında faaliyetlerine başlaması kararı alınmıştır. İslam Kalkınma Bankası (İKB)'nin kurulması İslami finans endüstrisinde ilk uluslararası oluşum olarak diğer uluslarda da benzer bankaların kurulmasının önünü açmıştır. Banka'nın kuruluş amacı; üye ülkelerin İslam Hukuku'na uygun olarak ortaklaşa olmasının yanında bireysel olarak da ekonomik gelişimini ve sosyal olarak ilerlemesini teşvik etmektir. Banka'nın ana ortakları Suudi Arabistan, Libya, İran, Nijerya, Katar, Mısır, Türkiye, Birleşik Arap Emirlikleri ve Kuveyt'tir.

Aynı zaman dilimi içinde, Basra Körfezi'nde ilerleyen petrol arama ve geliştirme faaliyetleri İslam Hukuku'na uygun yatırımlar yapmak istemişlerdir. Bu talebi karşılamak amacıyla iş adamları, 1975'de Birleşik Arap Emirlikleri'nde gerçek

manada bir İslami ticaret bankası olan Dubai İslami Bankası'nı kurdular. Devamında 1977'de kurulan diğer üç banka ise Mısır Faysal İslami Bankası, Sudan Faysal İslami Bankası ve Kuveyt Finans Evi olmuştur. 1978 yılına gelindiğinde Ürdün İslami Bankası; 1979'da ise Bahreyn İslami Bankası İslami bankalar koleksiyonuna katılmıştır. (Jamaldeen, 2012: 57).

1980'lere gelindiğinde birçok ülke çok sayıda İslami banka ve akademik kurum ortaya çıkmaya başlamıştır. Pakistan, İran ve Sudan gibi ülkeler genel finansal sistemlerini İslam Hukuku'na uygun olarak düzenleme niyetlerini bu dönemde açıklamışlardır. İslam Konferansı Teşkilatı (Organisation of Islamic Conference-OIC) üye ülkelerinin merkez bankaları ve para otoritelerinin Hartum'da 7-8 Mart 1981'de gerçekleştirdikleri dördüncü toplantıda İslami finans kurumlarının düzenlenmesi ve denetlenmesi için ortak bir çağrıda bulunmuşlardır. İslam Araştırma ve Eğitim Enstitüsü (The Islamic Research and Training Institute- IRTI) 1981 yılında İslam Kalkınma Bankası (IKB) tarafından kurulmuştur. 1980'lerde Mudaraba şirketleri kurak için yasalar çıkaran Pakistan ile birlikte Malezya ve Bahreyn gibi ülkeler de mevcut sistemlerinde İslami bankacılığı başlatmışlardır. Aynı dönemde Batı dünyasında da İslami bankacılık üzerine doktora araştırmaları yapılmaya başlanmış, Uluslararası Para Fonu (IMF) İslami bankacılık üzerine çeşitli makaleler yayınlamıştır. 1980'lerden 1990'lara kadar olan süreçte kurulan bankalar ve finansal gelişmelere bakacak olursak; Temmuz 1983'de Malezya'nın İslam Hukuku'na uygun ilk İslami bankası olan Malezya İslam Bankası (Bank Islam Malaysia) kurulmuştur. Eylül 1983'de Sudan'da Devlet başkanı Jaafar al-Nimeiri'nin Şeriat Yasası'nı çıkarmasının ardından bankacılık sisteminde reform yapılmış ve bankacılık sistemi İslami ilkelere uygun olarak yeniden düzenlenmiştir. Düzenlemeyle birlikte Ülke'nin kuzeyinde İslami, güneyinde ise konvansiyonel olmak üzere ikili bankacılık (dual banking) sistemi benimsenmiştir. Mart 1984'de, 1979 İslam devriminde vaad edilen İslami bankacılık yasasını 1983 'de kabul ettikten sonra ulusal düzeyde faizsiz bankacılığa geçiş yapmıştır. 1985'lerden sonra küresel düzeyde 50'den fazla konvansiyonel banka tarafından İslami finansal ürünler sunulmaya başlamıştır(Kettell,2010:4-5).

1990'lı yıllar, İslami finansın her alanında hızlı gelişme gösterdiği bir dönem olmuştur. İslami Finansal Kurumlar Muhasebe ve Denetim Örgütü (The Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions-AAOIFI) 1990'lı yılların başında kurulmuş ve daha sonra İslami bankacılık ürünlerinin geliştirilmesi yoğunlaşmıştır. İslami finansa ilgi Batı akademik ve iş çevrelerinde iyice artmıştır. Harvard İslami Finans Forumu 1998 yılında kuruldu ve büyük uluslararası konvansiyonel bankalar İslami alanlarda faaliyet göstermeye başlamışlardı. Yine bu dönemde Dow Jones ve Financial Times İslami endeksleri oluşturulmuştur. 1990'ların sonunda, birkaç ülke İslami bankacılığa olanak sağlanması, düzenlenmesi ve denetlenmesi için yasalar çıkardı. Başka bir deyişle, sistemik kaygılar ve düzenleme, denetim ve risk yönetimi sorunları ivme kazanmıştır (Omar, 2013: 20).

2000'li yıllar İslami finansın uluslararası tanınma süreci olarak tanımlanmaktadır. 2003'ten 2009'a kadar olan zamanı kapsayan bu süreç, özellikle Çin, Avrupa ve ABD de dahil olmak üzere, dünya genelindeki düzenleyiciler tarafından İslami finansın gelişiminin ve öneminin küresel olarak kabul edildiği dönemi kapsayan bir süreçtir. Ayrıca, dünya çapında varlığa sahip uluslararası bankalar, İslami finansa artan ilgi göstermiş ve birçoğu İslami pencereler (Islamic windows) dahil, İslami finans işlemlerine katılmıştır. Bu durum, Citibank (ABD), ANZ (Avustralya), ABN Amro (Hollanda), Goldman Sachs (ABD), HSBC (İngiltere), Deutsche Bank (Almanya), Société Générale (Fransa), Saudi-American Bank (ABD-Suudi Arabistan) ve Saudi-British Bank (İngiltere-Suudi Arabistan) gibi bankalar için geçerlidir. (Tiby, 2015: 7).

2005–2008 döneminde, Orta Doğu'daki petrol gelirlerinin artmasıyla İslami finansta bir başka ilgi dalgası daha yaşandı. 1970'lerde yüksek sınıfa mensup olanlarla sınırlı olan ilgiden farklı olarak, mevcut artış küçük yatırımcıları ve perakende tüketicileri de içeren daha geniş bir gruptan gelen talebin sonucu olarak gerçekleşti. İslami finansın durağan olduğu bazı ülkelerde Şeriata uygun ürünlere olan talepte ani bir artış yaşandı. Örneğin, Suudi Arabistan'da ülkenin en büyük bankası olan Ulusal Ticaret Bankası'nın tüm şube ağını Şariat ilkelerine dönüştürerek İslami finansı benimsemesi yönünde kamu tarafından baskı yapıldı. Bahreyn ve Malezya da İslami finansın gelişmesinde aktif rol almış ve İslami finansı teşvik

etmek için dünya standartlarında finans merkezleri kurma konusunda ciddi çaba sarf etmiştir (Iqbal, 2011: 18).

2009'dan sonraki dönemde, küresel finansal kriz sırasında (geleneksel finansal varlıklara kıyasla) devam eden İslami finansal varlıkların büyüme ivmesi, düzenleyicileri, politika yapıcıları, bankacıları ve ekonomistleri içeren birçok kişinin, İslami finansın varlığa dayalı doğasının geleneksel finansal varlıklara kıyasla finansal piyasaların istikrarına katkıda bulunabileceği fikrini vermiştir (Tiby, 2015: 7).

2018 yılı itibariyle İslami finans ve bankacılık sektörü, yaklaşık 75 ülkede, neredeyse 500 İslami kuruluş ve İslami finansal faaliyetlere katılan 190 konvansiyonel finans kuruluşuyla faaliyet göstermektedir. Hızlı büyüme, Müslüman nüfustaki artış ve şeriata uyumlu finans ve bankacılığa dahil olma arzusu, Orta Doğu'daki, özellikle Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi (Gulf Cooperation Council-GCC) ülkelerindeki refah ve Asya'daki ekonomik yükselişe bağlı olarak artmıştır (Habib, 2018: 22).

2.7 İSLAMİ BORÇLANMA ARACI: SUKUK

Arapça' da sertifika veya kâğıt anlamına gelen *sakk* kelimesinin çoğul hali olan sukuk, ticari manda yükümlülükleri gösteren kâğıtlar anlamına gelmektedir. Çok eski zamanlardan beri kullanılmakta olan sukuk, modern dönem islami sermaye piyasaların en çok kullanılan borçlanma aracıdır (Yanpar, 2014: 203). Bu bölümde İslami finans kapsamında sukuk kavramını inceleyeceğiz.

2.7.1 Sukuk Tanımı

Teknik açıdan bir borçlanma aracı İslami tahvil (veya Sukuk), bir dayanak varlık üzerindeki mülkiyeti temsil eden eşit değere sahip sertifikalar olarak tanımlanmaktadır. Böylece, dayanak varlıklar veya intifa hakkı (dayanak varlığından elde edilen faydalar) ve hizmetler üzerindeki ortak pay ve hakları temsil ederler (Lahsasna, 2018: 1). Sukuku hisse senedi, bono ve tahvilden ayıran en temel özellik budur. Sukuk ihraççının borçlarını ifade etmez; bunlar belli başlı varlıklar, intifa hakkı, hizmetler, projeler veya yatırım faaliyetlerine dayanan oransal gelirlerdir.

Sukuk, şeriatla uygun olmayan bir havuzda toplanan gelirler üzerine düzenlenemez. Ayrıca, dayanak işletme kolu veya faaliyet ve temel işlemlerin şeriatla uyumlu olması gerekir (Ahmed, 2013: 166).

Geleneksel bir tahvil bir kredinin geri ödemesi için verilen bir taahhüdü içermesine rağmen, sukuk kısmi bir mülkiyeti ifade etmektedir (Khorshid, 2009: 283).

2.7.2 Sukuk'un Esasları ve Taşınması Gereken Özellikler

İslami finans ürünleri olarak, sukukun uyması gereken temel Şeriat ilkeleri vardır. Bunlar, tüm İslami finans ürünlerinin ve işlemlerinin riba, garar, maysir (kumar) içermemeleri gerekliliğine ek olarak aşağıdaki gibi sıralanabilecek bazı gereklilikler mevcuttur:

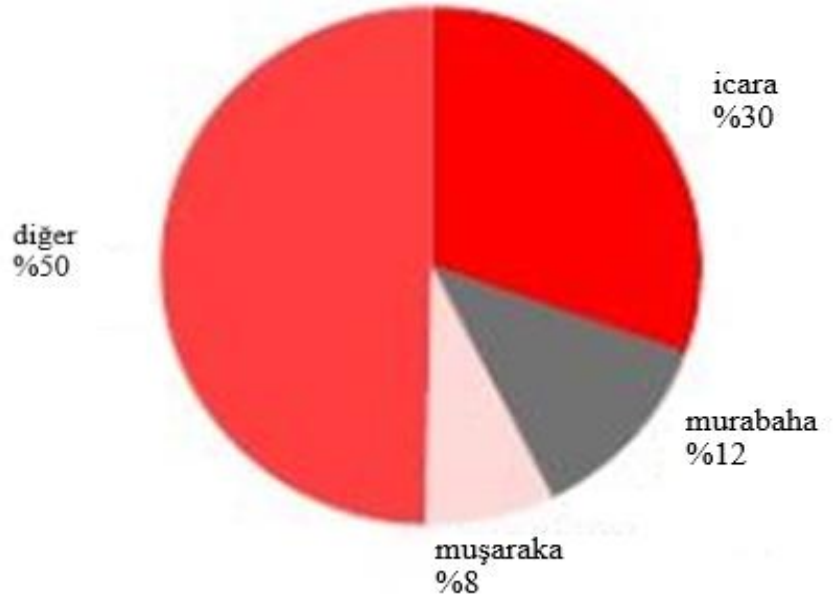
1. Sukuk ihracı yoluyla toplanan tüm fonlar sadece helal veya şeriatla uyumlu faaliyetler için kullanılmalıdır.
2. Toplanan fonların ihtiyaç duyulan maddi varlıkları finanse etmek için kullanıldığı durumlarda, varlıkların özgüllüğü önemlidir. Yani, finanse edilen varlıklar açıkça tanımlanmalıdır. Çünkü sukuk, tahvillerin aksine, ihraççının genel finansal ihtiyaçlarını karşılamak için kullanılamaz.
3. Sukuk sahiplerinin (yatırımcıların) elde ettiği gelir, varlığın dışındaki diğer kaynaklardan değil, temel varlığın yarattığı nakit akışlarından elde edilmelidir.
4. Sukuk sahipleri, dayanak varlığın mülkiyetine ve nakit akışlarına sahip olma hakkına sahiptir. Bu açıdan bakıldığında sukuk esasen melez (hibrid) bir varlıktır.
5. Tüm tarafların işleme ilişkin hak ve yükümlülüklerinin, özellikle de alıcı (mudarib) ve sukuk sahiplerinin açık ve şeffaf bir şekilde belirtilmesi gerekir.
6. Tüm diğer İslami finans enstrümanlarında olduğu gibi, elde edilecek gelir sabitlenmiş olmamalıdır (Bacha, 2013: 174).

2.7.3 Sukuk Türleri

Genel kabul görmüş başlıca sukuk türlerini aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz:

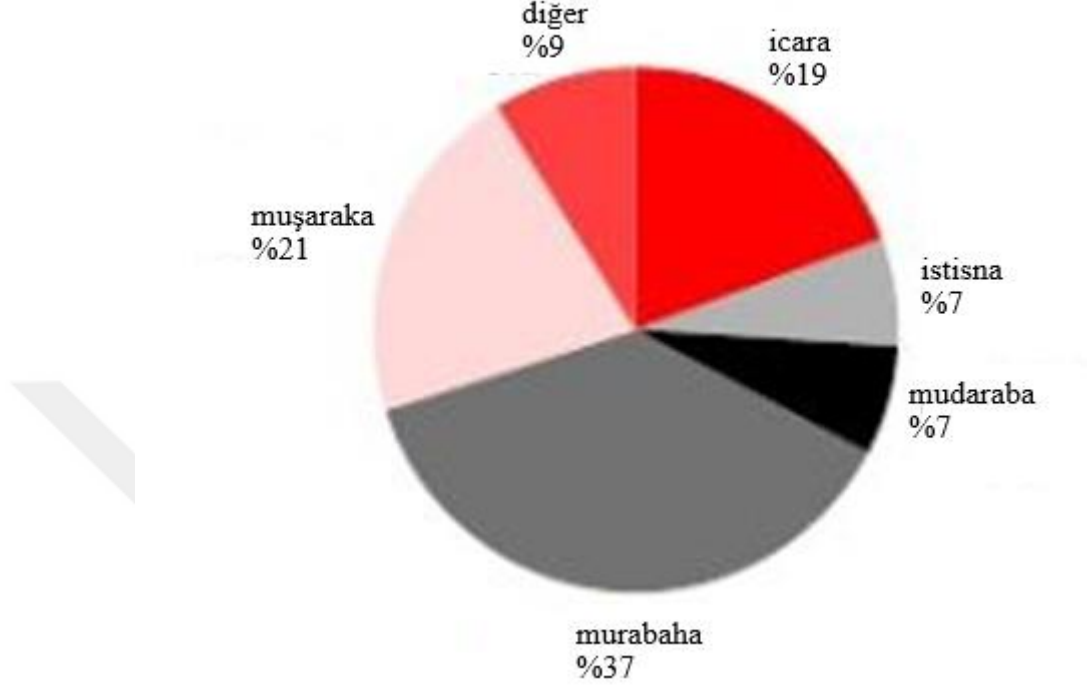
- İcara Sukuk (kira),
- İntifa Sukuk (işlet ve kullan),
- Muşaraka Sukuk,
- Seleem Sukuk (gelecekte teslimat),
- Istisna Sukuk (imalat),
- Mudaraba Sukuk (finansman),
- Muzaraha Sukuk(tarla kiralama),
- Musaka Sukuk (sulama),
- Mugarasa Sukuk (tarım) (Khorshid, 2009: 284).

Şekil 2.6.: İhraç edilen Devlet Sukuklarının Dağılımı (Mayıs 2015 itibariyle)

Kaynak: De Silva, A., "Sukuk Guide: An Essential Introduction to The Islamic Bond Market", HSBC Global Research, Rates Global, 2015: 1

Şekil 2.7.: İhraç Edilen Özel Sektör Sukuklarının Dağılımı (Mayıs 2015 itibariyle)

Kaynak: De Silva, A., "Sukuk Guide: An Essential Introduction to The Islamic Bond Market", HSBC Global Research, Rates Global, 2015: 12

Şekil 2.6. ve Şekil 2.7. de görüldüğü gibi devlet ve özel sektör tarafından ihraç edilen sukukların yapısı ve türleri birbirinden büyük ölçüde farklılaşmaktadır: Devlet tarafından ihraç edilen sukukların 32% si devlet varlıklarının satış ve kiralama anlaşmalarına dayanan icara tipi sukuklardan oluşmaktadır. İstisna ve mudaraba türü sukuk devletler tarafından nadiren ihraç edilmektedir. Aslında devlet sukuk ihraçlarının (hem ulusal hem de uluslararası) yaklaşık olarak yarısı Şekil 2.6.'de gösterilen sukuk türlerine alternatif yapılar kullanmaktadır. Kurumların ihraç ettikleri sukuk türlerinin dağılımına baktığımızda ihraçların 37% gibi büyük bir çoğunluğunun murabaha cinsi sukuk ihraçlarından oluştuğunu görürüz. İcara sukuk ve muşaraka sukuk da kurumlar tarafından sıklıkla ihraç edilmektedir (Silva, 2015: 12).

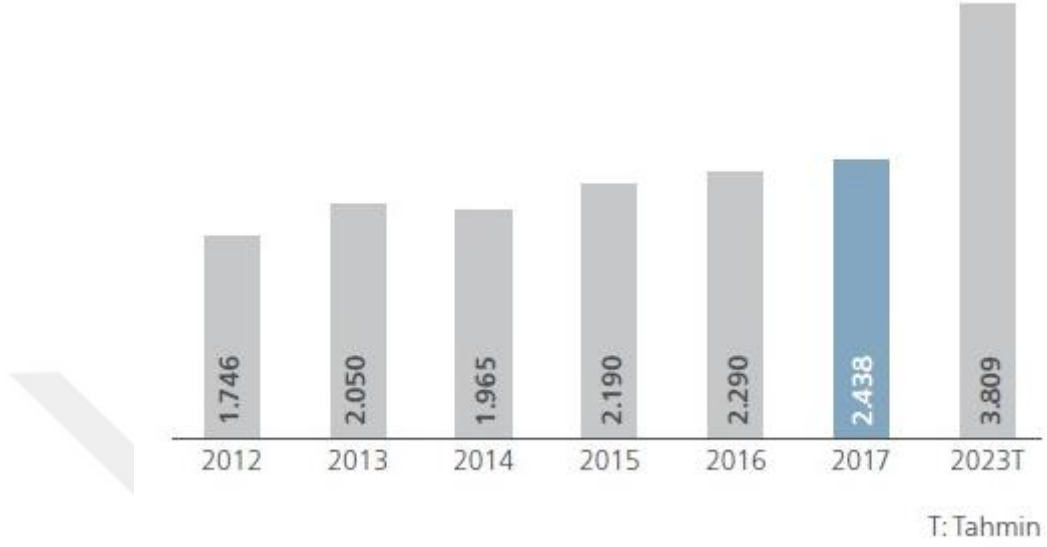
2.8 GLOBAL İSLAMİ FİNANS VE BANKACILIK

Bu bölümde global düzeyde İslami finans alanındaki raporlanan gelişmeler, sektörde öncü ülkeler ve bu ülkelerdeki İslami finans alanındaki gelişmeler finansal tablolarla birlikte açıklanacaktır.

Türkiye Katılım Bankaları Birliği 2018 yılı raporuna göre, global düzeyde İslami finansal varlıklarının 2012'den 2017 yıl sonuna kadar olan süreçte yıllık bileşik büyüme oranı (CAGR- Compound Annual Growth Rate) %6 bileşik büyüme oranına ulaşmış ve 2.44 Trilyon Amerikan Dolarına ulaşmıştır (Katılım Bankaları 2018, 50-51).

Küresel İslami finans endüstrisi 2017 yılında, geçen yılın aynı dönemine göre (year-on-year) yıllık bazda %11 büyüme göstermiştir. CAGR büyüme oranının %6 olarak gerçekleştiği araştırmalarda çoğunluğu Ortadoğu, Güney ve Güneydoğu Asya ülkeleri olmak üzere 56 ülkedeki verilere göre hesaplanmıştır. Varlık büyüklüğü açısından bakıldığında İran, Suudi Arabistan ve Malezya en büyük İslami finans piyasaları olmaya devam ederken, Kıbrıs, Nijerya ve Avustralya en hızlı büyümeyi gösteren ülkeler olmuştur (Islamic Finance Development Report 2018: 4).

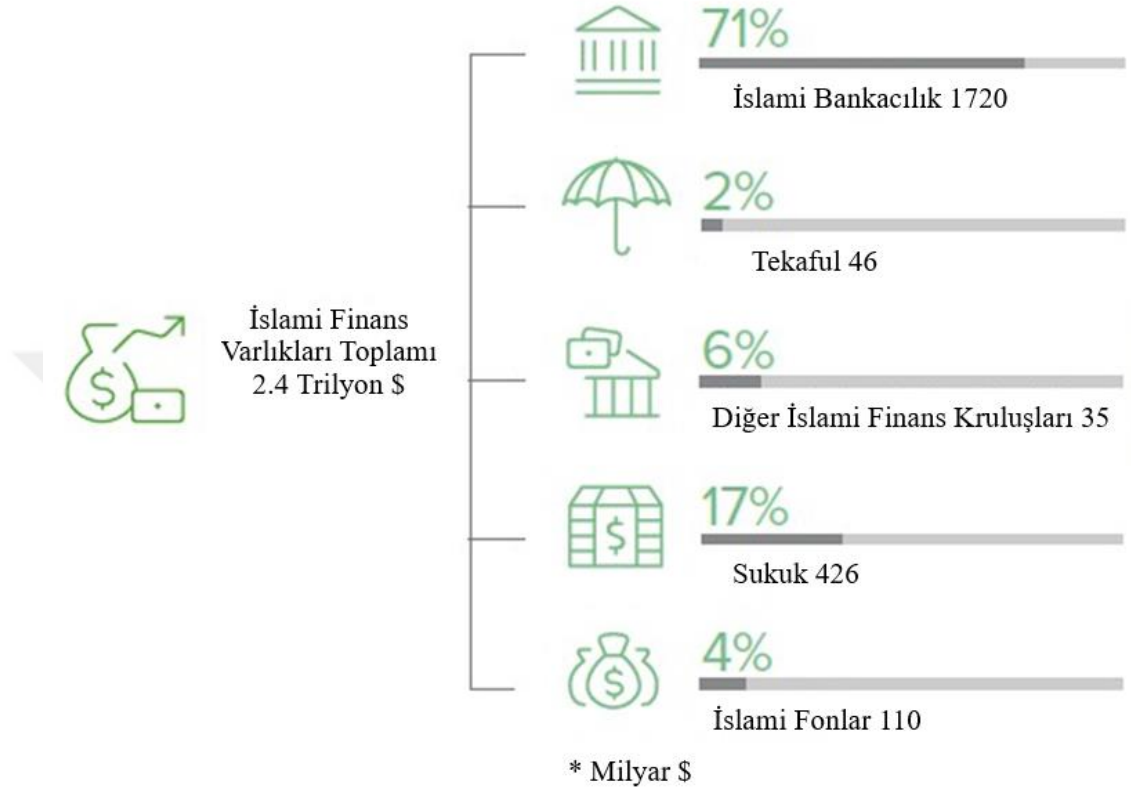
Grafik 2.1.: Faizsiz Finans Varlıklarının Gelişimi (Milyar ABD Doları)

Kaynak: Katılım Bankaları 2018, s.51, (Çevrimiçi)
<http://www.tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler/Katilim-Bankalari-2018.pdf>, 15 Mayıs 2019

Grafik 2.1.'de görüldüğü üzere 2017 yılı sonunda 2.44 Trilyon Amerikan Dolarına ulaşan global İslami varlık büyüklüğünün 2023 yılı sonunda 3.81 Trilyon Amerikan Dolarına ulaşması öngörülmektedir.

Grafik 2.2.: İslami Finansal Varlıkların Dağılımı

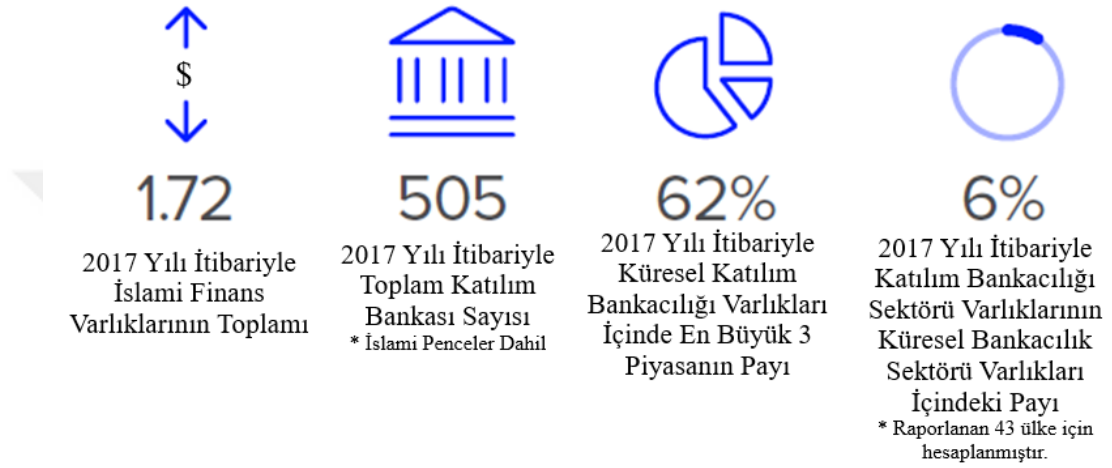

Kaynak: Islamic Finance Development Report 2018: Building Momentum, s.6, (Çevrimiçi)
https://www.salaamgateway.com/en/story/report_islamic_finance_development_report_2018-SALAAM06092018062817/, 22 Haziran 2019

Varlıkların dağılımına baktığımızda, İslami bankacılık 2017 yılında sektörün toplam aktiflerinin %71'i ile 1.7 Trilyon Amerikan Dolarına ulaşmış aynı zamanda %5 yıllık bileşik büyüme oranına (CAGR) ulaşmıştır. Malezya ve Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi (GCC- Gulf Cooperation Council) ülkeri gibi en büyük pazarlarda bazı büyük birleşme ve satın almalarla birlikte, İslami bankacılık endüstrisinde sürekli bir konsolidasyon eğilimi görülmektedir. Öte yandan, Afrika, İslami bankacılıkta potansiyel bir büyüme alanı olmaktadır. Bankalar İslami pencereler açmaya devam etmekte ve bunun gerçekleşmesine izin veren hükümetlerin sayısı gittikçe artmaktadır. İslami bankacılığın Afrika'daki yayılması, 2017 ve 2018 yıllarında Fas'ta çeşitli İslami bankacılık yan kuruluşlarının ve pencerelerinin

açılmasıyla başarılı bir şekilde devam etmektedir (Islamic Finance Development Report 2018: 5).

Şekil 2.8: Katılım Bankalarının 2018 Yılındaki Şube Sayıları, Sektördeki Varlık Dağılımı ve Bankacılık Sektöründeki Payı

Kaynak: Islamic Finance Development Report 2018: Building Momentum, s. 16, (Çevrimiçi)

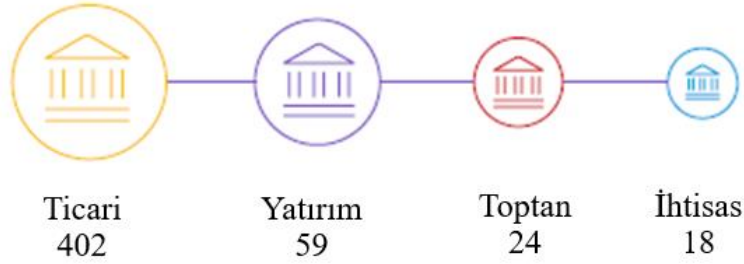
https://www.salaamgateway.com/en/story/report_islamic_finance_development_report_2018-SALAAM06092018062817/ , 22 Haziran 2019

Şekil 2.8.' e göre 2017 yılında 207 İslami bankacılık penceresi (Islamic window) dahil olmak üzere 505 İslami banka faaliyet göstermektedir. Ancak, oyuncu sayısının sektörün aktif büyüklüğünün göstergesi olmasına gerek yoktur. İslami finansın en büyük ikinci pazarı olan Suudi Arabistan'da, Malezya ve BAE'nin küçük pazarlarından daha az olan İslami pencereleri de dahil olmak üzere 16 İslam bankası bulunmaktadır. Öte yandan en büyük üç piyasanın toplam İslami bankacılık varlıkları içindeki payı % 62 gibi yüksek bir orana sahiptir. Ayrıca İslami bankacılık varlıklarının toplam küresel bankacılık sektör varlıkları içindeki payı 2017 yılında % 6 olarak gerçekleşmiştir (Islamic Finance Development Report, 2017).

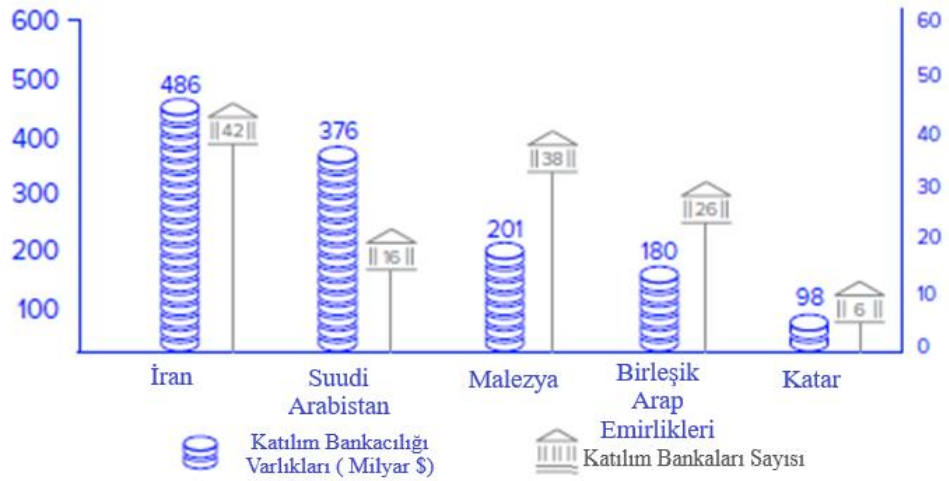

Şekil 2.9: Türlerine Göre Katılım Bankası sayıları ve Küresel Katılım Bankacılığı Piyasaları (2017 yılı)

Katılım Bankalarının 2017 Yılında Türlerine Göre Sayıları

2017 Yılında Öde Gelen Küresel Katılım Bankacılığı Piyasaları

Kaynak: Islamic Finance Development Report 2018: Building Momentum, s. 16, (Çevrimiçi)

https://www.salaamgateway.com/en/story/report_islamic_finance_development_report_2018-SALAAM06092018062817/ , 22 Haziran 2019

Şekil 2.9.'de İslami bankaların türlerine baktığımızda sektör, bir dizi ticari, toptan, yatırım ve diğer banka türleri tarafından desteklenmektedir. Ancak ticari bankacılık, sektörün büyümesine en büyük katkıyı sağlayan banka türü olmaya devam etmektedir. Bu durum, bireysel bankacılık faaliyetlerinin görülmeye başlandığı 2017 ve 2018'de sekiz İslami bankanın faaliyete geçtiği Fas ve Güney Amerika'nın ilk İslami bankasını açan Surinam gibi ülkelerde görülebilir. Fas ve

Surinam'ın girişleri ile birlikte şeriata uygun bankacılık hizmeti sunan ülke sayısı 69'a yükselmiştir. İslami bankacılık hizmeti sunan ülkeler içinde varlık büyüklüğü 486 Milyar Amerikan Doları ve 42 İslami banka ile İran ilk sırada yer almaktadır. İran'ı sırasıyla Suudi Arabistan ve Malezya izlemektedir (Islamic Finance Development Report 2018: 17).

İslami finans endüstrisinin alanlarından bir diğeri olan takafül (İslami sigortacılık), 2017 yılına kadar % 6'lık bir yıllık bileşik büyüme oranına yükselmiştir, ancak toplam varlıkların yalnızca % 2'sini oluşturan 46 Milyar Amerikan Doları ile sektörde küçük bir tutmaktadır. İslami bankacılıkta olduğu gibi, tekafül sektöründe de bir konsolidasyon eğilimi olmakla birlikte, Nijerya ve İngiltere gibi ülkelerin piyasaya eklenmesiyle birlikte daha fazla bir büyüme potansiyeli olmaktadır. (Islamic Finance Development Report 2018: 5).

Tekafül sektöründe önde gelen merkezlerden biri olma yolunda ilerlemeye başlamıştır. Londra İslam Sigorta Birliği (Islamic Insurance Association of London-IIAL) faizsiz sigortacılık ve faizsiz ticaret sigortası için şariat kurallara uygunluk almak amacıyla İslam hukuku âlimlerinden görüş aldığını açıklamıştır. IIAL, 2019 yılına kadar bu alanda yasal standartlarını tamamlamayı öngörmektedir (Katılım Bankaları 2018, 53).

Diğer İslami finansal kurumlar (Other Islamic Financial Institutions-OIFI) sektörü, toplam sektör varlıklarının % 6'sını oluşturmasıyla 2017 yılında % 5'lik bir yıllık bileşik büyüme oranına yükselmiş ve 135 Milyar Amerikan Doları seviyesine ulaşmıştır. Bu sektörün, son yıllarda şeriata uygun kitle fonlaması ve kripto para birimi girişimlerinin başlatılmasının ardından daha fazla dijital dönüşüm görmesi olası görülmektedir (Islamic Finance Development Report 2018: 5).

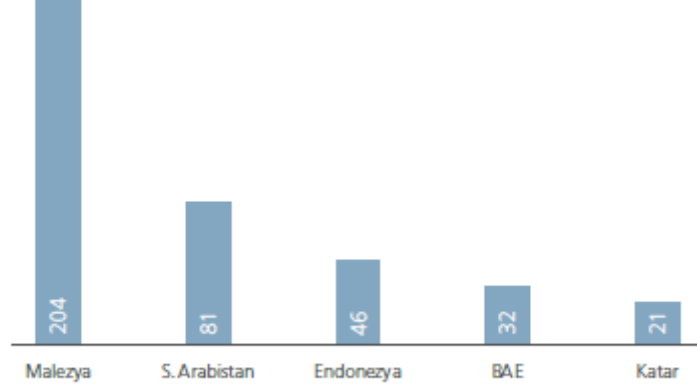
Grafik 2.3.: Sukuk Varlıklarının Gelişimi (Milyar ABD Doları)

Kaynak: Katılım Bankaları 2018, s.52, (Çevrimiçi) <http://www.tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler/Katilim-Bankalari-2018.pdf>, 15 Mayıs 2019

2017 yılı verilerine göre İslami finans varlık gelişimi içinde İslami bankacılık varlıklarından sonra en büyük paya sahip olan varlık dağılımı sukuk varlıklarından oluşmaktadır. 2017 yılında 19 ülke toplamda 85 Milyar Amerikan Doları sukuk ihracı gerçekleştirmiştir. İhraç edilen sukukların % 63'ü özel sektör sukuk ihraçlarından oluşurken, % 37'lik kısmı da kamu kesimi tarafından ihraç edilen sukuklardan oluşmaktadır. Sukuk varlıklarının büyüklüğü 2012-2017 yıllarını kapsayan 5 yıllık dönemde % 9 yıllık bileşik büyüme oranına ulaşarak 2017 yılı sonunda sektörün %17'sine sahip olmuştur. Sukuk varlıklarının toplam büyüklüğü ise 426 Milyar Amerikan Doları olarak gerçekleşmiştir. TKBB Katılım Bankaları 2018 raporuna göre sukuk varlıklarının 2023 yılında 783 Milyar Amerikan Dolarına yükselmesi beklenmektedir (Katılım Bankaları 2018, 52).

Grafik 2.4. : Sukuk İhracında Önde Gelen 5 Ülke (Milyar ABD Doları)

Kaynak: Katılım Bankaları 2018, s.52, (Çevrimiçi)

<http://www.tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler/Katilim-Bankalari-2018.pdf> , 15 Mayıs 2019

İslami finans endüstrisi, Birleşik Arap Emirlikleri'nde bulunan Şarika merkezli bir gaz şirketi olan Dana Gas'ın sukuk destanının havasını hissetmiş olsa da, Ekim 2018'de ilk sukukunu ihraç eden Fas gibi yeni pazarlardan sukuk enstrümanlarına ilgi duyulmaya devam etmektedir. Kazakistan aynı zamanda ilk devlet sukuklarını yakın zamanda çıkarmayı hedeflerken, İngiltere, 2019'da devlet sukuklarını yeniden ihraç ederek ilk deneyiminden yararlanmak istemektedir.

Malezya, 2017 yılı boyunca 35 Milyar Amerikan Doları sukuk ihracı ve toplam büyüklüğü ile sektörünün öncüsü olmaya devam etmektedir. Malezya'yı 26 Milyar Amerikan Doları ile Suudi Arabistan ve 9 Milyar Amerikan Doları ile Endonezya takip etmektedir.

Bu üç pazardan herhangi biri için sukuk ihracı trendinin yavaşlaması beklenmemektedir. Malezya Menkul Kıymetler Komisyonu (Securities Commission Malaysia), tahvil ve sukuk piyasalarını bireysel yatırımcılara açacağını açıklamıştır. Malezya ayrıca, yeşil sukuk (green sukuk) ihraç edenler için bir hibe programı açıklarken, bu yıl yeşil sukuk satan ilk Asya ülkesi Endonezya oldu. Öte yandan, Suudi Arabistan ikinci uluslararası sukuk ihracını Eylül 2018'de tamamlamış ve yurt içi ihraçların yanı sıra sukuk portföyüne 2 milyar Amerikan Doları eklemiştir (Islamic Finance Development Report 2018: 20).

Şekil 2.10 : Sukuk Varlıklarının Sukuk Türlerine Göre Dağılımı

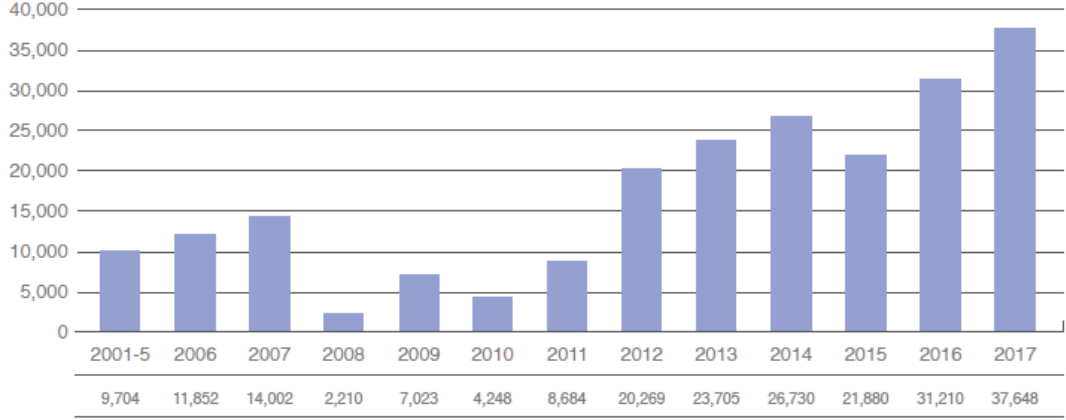

Kaynak: Islamic Finance Development Report 2018: Building Momentum, s. 20, (Çevrimiçi)

https://www.salaamgateway.com/en/story/report_islamic_finance_development_report_2018-SALAAM06092018062817/ , 22 Haziran 2019

Şekil 2.10'da görülüşü üzere 2017 yılında ihraç edilen sukukların türlerine bakacak olursak, mudaraba cinsi sukukların öncelikli olarak tercih edildiğini görmekteyiz. Bunu sırasıyla murabaha türü sukuklar ve icara türü sukuklar izlemektedir. Sukuk ihracında lider ilk üç ülke olan Malezya, Suudi Arabistan ve Endonezya 426 Milyar Amerikan Doları büyüklüğündeki varlıkların % 77 gibi büyük bir oranına sahip olmuşlardır.

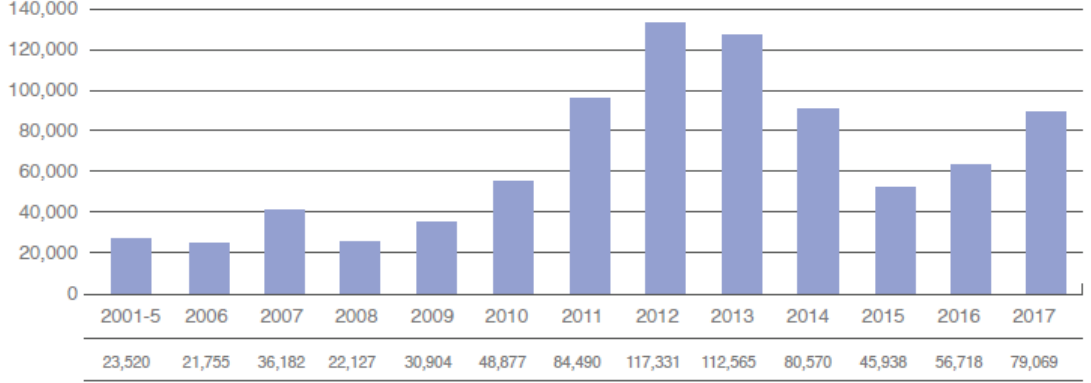
Grafik 2.5: Toplam Uluslararası Sukuk İhraçları (Ocak 2001-Aralık 2017) (Tüm Vadeler, Tüm Para Birimleri, Milyar USD)

Kaynak: IIFM Sukuk Report: A Comprehensive Study of the Global Sukuk Market, s. 24, (Çevrimiçi) http://www.iifm.net/about_iifm/iifm-annual-sukuk, 12.06.2019

Uluslararası İslami Finans Piyasası (International Islamic Finance Market-IIFM)'nin 2017 yılı raporuna göre, toplam uluslararası sukuk ihracı, 2017 yılında 37,6 milyar Amerikan Doları olarak gerçekleşmiştir. Bu rakam, 2016 yılı toplam ihracı olan 31,2 milyar Amerikan Dolarından 6,4 milyar Amerikan Doları kadar yükseliş anlamına gelmektedir. Bu tutar şimdiye kadar sukuk piyasasının faaliyete başlamasından bu yana kaydedilen en yüksek uluslararası sukuk ihraç değeridir. Sukuk ihraçlarındaki artış esas olarak Suudi Arabistan kaynaklı yüksek hacimli devlet sukuk (sovereign sukuk) ihraçları ve yarı devlet ile diğer devletlerin ihraçlarındaki artıştan kaynaklanmıştır Şirketler ve finansal kurumlar tarafından yapılan ihraçlar ise küçük miktarlarda kalmıştır.

Grafik 2.6.: Toplam Yurt İçi (Domestic) Sukuk İhraçları (Ocak 2001-Aralık 2017)
(Tüm Vadeler, Tüm Para Birimleri, Milyar USD)

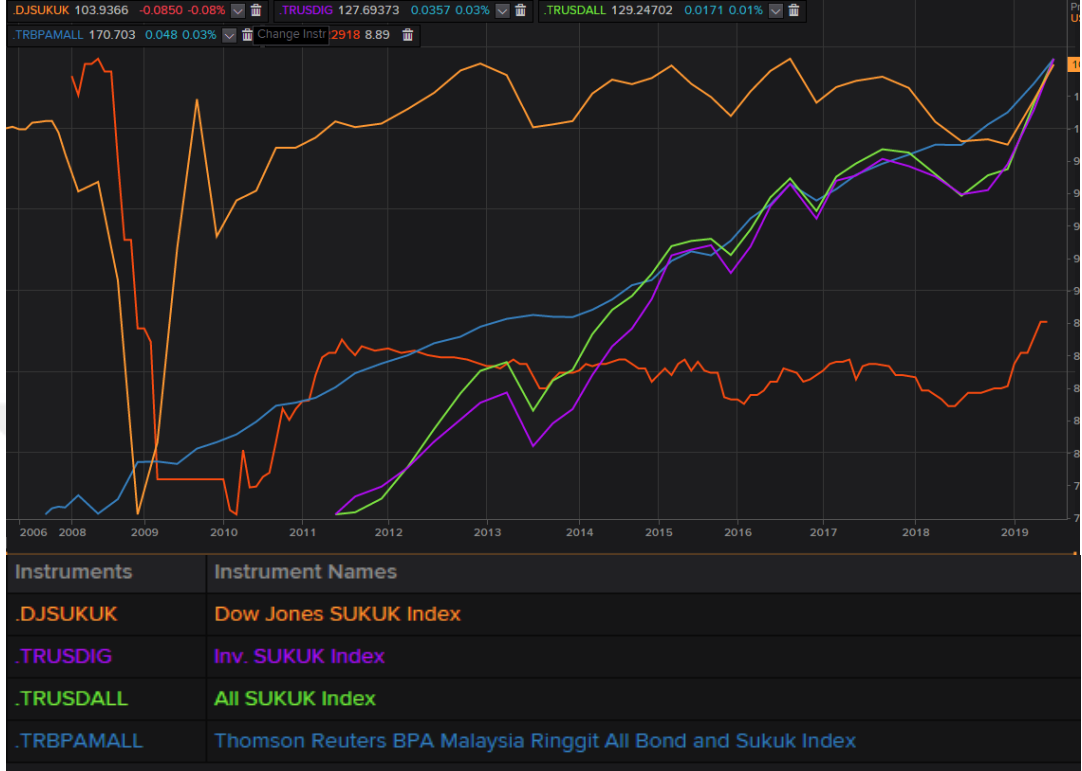

Kaynak: IIFM Sukuk Report: A Comprehensive Study of the Global Sukuk Market, s. 24,
(Çevrimiçi) http://www.iifm.net/about_iifm/iifm-annual-sukuk, 12.06.2019

Grafik 2.6. yurt içi sukuk ihraçlarının 2016'daki 56,7 milyar Amerikan Doları seviyesinden 79,06 milyar Amerikan Doları seviyesine yükseldiğini göstermektedir. Bu artıştaki en büyük pay, 20 milyar Amerikan Doları ile Suudi piyasasından kaynaklanmaktadır. Suudi piyasalarının ardından Malezya piyasaları gelmektedir.

Malezya dışındaki yurt dışı ihraçları analiz edersek, 2017 yılındaki yaklaşık 37 Milyar Amerikan Doları ve 2016 yılındaki 27,5 Milyar Amerikan Doları ihraç gerçekleştiren Malezya hariç olmak üzere diğer ülkelerde yurt içi sukuk ihraçlarında sıra dışı bir artış olmuştur. Yurt içi piyasalarda (Malezya dışında) Suudi Arabistan ve Endonezya önde gelen piyasalar olmuştur. Suudi Arabistan, bugüne kadarki en büyük yerel devlet sukuk ihraçlarını 2017 yılında 15,7 milyar Amerikan Doları tutarında ihraç etmiştir. Nijerya ise 312 Milyon Amerikan Doları tutarından yerel sukuk ihracını gerçekleştirmiştir (IFMM Sukuk Report, 2018: 24-25).

Grafik 2.7: Dünya Sukuk Endekslerinin Fiyat Performansı (2006-2019, Çeyreklik)

Kaynak: Thomson Reuters Eikon

Grafik 2.7 da seçilmiş sukuk endekslerinin 26.06.2019 tarihi itibariyle 2006 yılından beri olan fiyat performansı görülmektedir. Yıllar içinde bakıldığında 4 endeksin tamamının yükselen bir fiyat trendine sahip olduğunu görmekteyiz. 2008 yılında gerçekleşen küresel krizin özellikle Dow Jones Sukuk Endeks performansını olumsuz etkilediği görülmektedir. Kriz sonrası dönemde ise endeksler yükseliş eğimine devam etmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KATILIM BANKALARININ FİNANSAL PERFORMANSINI BELİRLEYEN İÇSEL VE MAKROEKONOMİK FAKTÖRLERE İLİŞKİN LİTERATÜR TARAMASI

3.1 KATILIM BANKALARININ FİNANSAL PERFORMANSINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Çalışmanın bu bölümünde dünyada katılım bankalarının finansal performansını belirlemeye yönelik yapılmış ampirik çalışmalardan derlenen, katılım bankalarının finansal performansını belirleyen bankalara özgü içsel değişkenler ile bankaların faaliyet gösterdikleri ülkelerin makroekonomik verilerinden oluşan dışsal değişkenlerinin bankaların karlılıklarına olan etkileri iki ana başlık altında incelenecektir.

Literatürde bankaların finansal performans ölçütleri olarak genellikle aktif karlılığı olan (ROA) ve özkaynak karlılığı olan (ROE) bağımlı değişken olarak kullanılmıştır. Aşağıdaki tablolarda her bir bağımsız değişkenin bankaların aktif kârlılığına ve özkaynak kârlılığına olan etkilerine yönelik çalışmalar derlenmiş olup “+” pozitif yönlü ilişkiyi, (-) negatif yönlü ilişkiyi, “X” anlamlı bir ilişkinin tespit edilemediği durumu simgelemektedir. Tablolarda boş olan hücreler ise ilgili çalışmada bağımlı değişkenlerden yalnızca birinin kullanıldığı durumlarda çalışma kapsamına dâhil edilmeyen değişkeni (ROA ya da ROE) belirtmek amacıyla kullanılmıştır. Bağımsız değişkenler tablolar halinde verildikten sonra, ilerleyen konu başlıklarında literatürde yapılmış çalışmalar, amaçları ve bulgularıyla birlikte açıklanacaktır.

3.1.1 Bankaya Özgü İçsel Değişkenlerin Banka Performansına Etkisi

Literatürde çalışmalar incelendiğinde bankalara özgü içsel değişkenler olarak birçok farklı değişken ve oran kullanıldığı görülmüştür. Bu değişkenler bankaların

gelir tablosu ve bilanço kalemlerinden kendi içinde veya finansal tablolar arasındaki kalemler arasında elde edilen oranlardır ve literatürde içsel değişken olarak anılmaktadır. Bu bölümde bankalara özgü içsel değişkenlerden literatürde sık kullanılanlarını açıklayacağız.

3.1.1.1 Faaliyet Giderleri/Faaliyet Gelirleri Oranı ve Banka Performansı Arasındaki İlişki

Literatür çalışmalarında etkinlik oranı olarak kullanılan maliyetlerin gelirlere (cost-to-income) oranı olarak hesaplanmaktadır. Banka performansı açısından bakıldığında etkinlik oranının önemli bir oran olduğunu literatürde yapılmış ampirik çalışmalarda sıklıkla kullanılmasından anlıyoruz. Genellikle performans ölçütlerinden aktif karlılık oranı ROA ile ilgili oluşturulan modellerde bağımsız içsel değişkenlerden biri olarak kullanılan etkinlik oranı literatürdeki birçok çalışmada karlılığı anlamlı ve negatif yönde etkileyen bir değişken olarak göze çarpmaktadır. Ancak literatürde banka karlılık ölçütleri ROA ve ROE ile anlamlı bir ilişkinin gözlenmediği çalışmalar da mevcuttur.

Tablo 3.1, etkinlik oranının banka karlılığı üzerindeki etkisini gösteren literatürde yapılmış ampirik çalışmalardan derlenmiştir. Tabloda ilgili çalışmanın kim veya kimler tarafından yapıldığı, çalışmanın yayımlanma tarihi ve etkinlik oranı ile banka karlılık ölçütleri olan aktif karlılık oranı ROA ve özkaynak karlılık oranı ROE ile olan ilişkisi gösterilmiştir.

Tablo 3.1: Faaliyet Giderleri/Faaliyet Gelirleri Oranı ve Banka Performansı ile ilgili literatür

Yazar	Yayın Tarihi	Faaliyet Giderleri/Faaliyet Gelirleri Oranı ve Banka Performansı Arasındaki İlişki	
		ROA	ROE
Abdillah, Hosen ve Muhari	2016	(-)	
Risalah, Anshori ve Primasari	2018	(-)	
Kusumastuti ve Alam	2019	(-)	
Haque ve Farzana	2018	X	X
Khediri ve Ben-Kedhiri	2009	(-)	

Zarrouk, Jedidia ve Moualhi	2014	(-)	
Topak ve Talu	2017	(-)	(-)

3.1.1.2 Kar Payı Dışı Gelir/Toplam Aktif Oranı ve Banka Performansı Arasındaki İlişki

Literatürdeki çalışmalara göre, faaliyet oranlarından (operations ratios) biri olan kar payı dışı gelirlerin toplam aktiflere oranı, kar payına dayalı varlıklardan elde edilen gelir dışındaki kaynaklar ve bankacılık hizmetlerinden elde edilen geliri ölçmek için kullanılan bir orandır. Yapılan çalışmalar incelediğinde, kar payı dışı gelir/toplam aktif oranının bankaların finansal performansı üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğunu göstermektedir. Literatür çalışmalarında bu etki banka karlılık ölçütleri ile pozitif bir ilişki içerisinde olduğu gözlenmiştir.

Tablo 3.2, kar payı dışı gelir/toplam aktif oranının banka karlılığı üzerindeki etkisini gösteren literatürde yapılmış ampirik çalışmalardan derlenmiştir. Tabloda ilgili çalışmanın kim veya kimler tarafından yapıldığı, çalışmanın yayımlanma tarihi ve kar payı dışı gelir/toplam aktif oranı ile banka karlılık ölçütleri olan aktif karlılık oranı ROA ve özkaynak karlılık oranı ROE ile olan ilişkisi gösterilmiştir.

Tablo 3.2: Kar Payı Dışı Gelir/Toplam Aktif Oranı ve Banka Performansı Arasındaki İlişki

Yazar	Yayın Tarihi	Kar Payı Dışı Gelir/Toplam Aktif Oranı ve Banka Performansı Arasındaki İlişki	
		ROA	ROE
Zarrouk, Jedidia ve Moualhi	2014	+	+
Asutay ve Izhar	2017	+	

3.1.1.3 Kredi Kayıp Karşılıkları ve Banka Performansı Arasındaki İlişki

Literatür çalışmaları incelendiğinde takipteki kredilerde olduğu gibi kredi kayıp karşılıkları (loan loss provision) da sıklıkla risk ölçütü olarak kullanılmaktadır. Bankalar müşterilerine kullandırdıkları kredilerin geri ödenmesi konusunda karşılaşılabilecekleri geri ödenememe riskini yönetmek amacıyla karşılık ayırırlar.

Bankalar açısından bu karşılıklar karlılığı negatif yönde etkilemesi beklenen bir durumdur. Literatürde yapılmış çalışmalara baktığımızda, kredi kayıp karşılıkları ile banka karlılığı arasında anlamlı ve anlamlı olmayan ilişkilerin olduğu görülmektedir. Anlamlı etkinin olduğu çalışmalara baktığımızda ise bu etkinin negatif yönde olduğunu görmekteyiz.

Tablo 3.3, kredi kayıp karşılıklarının banka karlılığı üzerindeki etkisini gösteren literatürde yapılmış ampirik çalışmalardan derlenmiştir. Tabloda ilgili çalışmanın kim veya kimler tarafından yapıldığı, çalışmanın yayımlanma tarihi ve takipteki krediler ile banka karlılık ölçütleri olan aktif karlılık oranı ROA ve özkaynak karlılık oranı ROE ile olan ilişkisi gösterilmiştir.

Tablo 3.3: Kredi Kayıp Karşılıkları ve Banka Performansı ile ilgili literatür

Yazar	Yayın Tarihi	Kredi Kayıp Karşılıkları ve Banka Performansı Arasındaki İlişki	
		ROA	ROE
Zeitun	2012	X	X
Ariffin ve Tafri	2014	(-)	
Zarrouk, Jedidia ve Moualhi	2014	(-)	(-)
Chowdhury, Haque ve Masih	2017	(-)	
Wasiuzzaman ve Tarmizi	2010	(-)	

3.1.1.4 Kredi/Mevduat Oranı ve Banka Performansı Arasındaki İlişki

Literatürde yapılmış çalışmalar kredi/mevduat oranının bazı çalışmalarda içsel değişken olarak yer aldığı görülmektedir. Bankaların fon kullanımları için fon toplamaları gerektiği düşünüldüğünde kredilerin mevduata oranı önemli ve bankaların takip ettikleri önemli bir gösterge olmaktadır. Her ne kadar katılım bankaları sukuk başta olmak üzere menkul kıymet ihracı gerçekleştirerek fon sağlayabilecek olsalar da bankalar için yine de en önemli fon kaynağı topladıkları mevduattır. Bu nedenle kredilerin mevduata oranının bankaların finansal performansı ile ilişkili olabileceği düşüncesiyle ampirik çalışmalarda bu orana yer verilmektedir. Yapılan çalışmalar incelediğinde, kredi/mevduat oranının bankaların finansal

performansı üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu kadar, anlamlı olmayan etkisinin saptandığı çalışmalar da mevcuttur. Bazı çalışmalarda bu etki banka karlılık ölçütleri ile pozitif bir ilişki içerisindeyken bazı çalışmalarda ise bunun tam tersi olarak negatif bir ilişki gözlenmiştir.

Tablo 3.4, kredilerin mevduata oranının banka karlılığı üzerindeki etkisini gösteren literatürde yapılmış ampirik çalışmalardan derlenmiştir. Tabloda ilgili çalışmanın kim veya kimler tarafından yapıldığı, çalışmanın yayımlanma tarihi ve kredi/mevduat oranı ile banka karlılık ölçütleri olan aktif karlılık oranı (ROA) ve özkaynak karlılık oranı (ROE) ile olan ilişkisi gösterilmiştir.

Tablo 3.4: Kredi/Mevduat Oranı ve Banka Performansı Arasındaki İlişki

Yazar	Yayın Tarihi	Kredi/Mevduat Oranı ve Banka Performansı Arasındaki İlişki	
		ROA	ROE
Eljelly	2013	X	X
Ariffin ve Tafri	2014	X	
Risalah, Anshori ve Primasari	2018	(-)	
Haque ve Farzana	2018	+	+

3.1.1.5 Sermaye Yeterliliği ile Banka Performansı Arasındaki İlişki

Sermaye yeterliliği ile banka karlılığı arasındaki ilişki incelenirken literatürde yapılmış çalışmalarda bu değişken, sermaye yeterlilik rasyosu ve bankanın özsermayesinin bankanın toplam varlıklarına oranı şeklinde kullanılmıştır. Bankanın kredi riski, piyasa riski ve operasyonel risklerinin yönetilmesi açısından bakıldığında sermaye yeterlilik rasyosu önemli bir rasyodur. Yapılan çalışmalar, sermaye yeterliliğinin bankaların finansal performansı üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu kadar, anlamlı olmayan etkisinin saptandığı çalışmalar da mevcuttur. Bazı çalışmalarda bu etki banka karlılık ölçütleri ile pozitif bir ilişki içerisindeyken bazı çalışmalarda ise bunun tam tersi olarak negatif bir ilişki gözlenmiştir.

Tablo 3.5 ve 3.6, sermaye yeterliliğinin banka karlılığı üzerindeki etkisini gösteren literatürde yapılmış ampirik çalışmalardan derlenmiştir. Tabloda ilgili çalışmanın kim veya kimler tarafından yapıldığı, çalışmanın yayımlanma tarihi ve sermaye yeterliliği ile banka karlılık ölçütleri olan aktif karlılık oranı ROA ve özkaynak karlılık oranı ROE ile olan ilişkisi gösterilmiştir.

Tablo 3.5: Sermaye Yeterlilik Rasyosu ve Banka Performansı ile ilgili literatür

Yazar	Yayın Tarihi	Sermaye Yeterlilik Rasyosu ve Banka Performansı Arasındaki İlişki	
		ROA	ROE
Abdillah, Hosen ve Muhari	2016	+	
Risalah, Anshori ve Primasari	2018	+	
Kusumastuti ve Alam	2019	X	
Akhtar, Ali ve Sadaqat	2011	+	+
Haque ve Farzana	2018	(-)	(-)
Khan, Ijaz ve Aslam	2014	+	+

Tablo 3.6: Özsermaye/Toplam Aktifler Oranı ve Banka Performansı ile ilgili literatür

Yazar	Yayın Tarihi	Özsermaye/Toplam Aktifler Oranı ve Banka Performansı Arasındaki İlişki	
		ROA	ROE
Khediri ve Ben-Kedhiri	2009	+	
Javaid v.d.	2011	+	
Masood ve Ashraf	2012	+	+
Eljelly	2013	X	X
Zarrouk, Jedidia ve Moualhi	2014	+	+
Samhan ve AL-Khatib	2015	X	X
Chowdhury, Haque ve Masih	2017	+	
Asutay ve Izhar	2017	(-)	
Suppia ve Arshad	2019	+	
Wasiuzzaman ve Tarmizi	2010	(-)	

3.1.1.6 Banka Aktif Büyüklüğü ile Banka Performansı Arasındaki İlişki

Literatür çalışmalarında banka büyüklüğünün banka performansı üzerindeki etkileri araştırılırken en sık kullanılan değişken banka aktif büyüklüğü olmaktadır. Uygulamada banka büyüklüğü genellikle aktif toplamının doğal logaritması alınarak çalışmaya dahil edilmektedir. Yapılan çalışmalar, banka aktif büyüklüğünün bankaların finansal performansı üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu kadar, anlamlı olmayan etkisinin saptandığı çalışmalar da mevcuttur. Bazı çalışmalarda bu etki banka karlılık ölçütleri ile pozitif bir ilişki içerisindeyken bazı çalışmalarda ise bunun tam tersi olarak negatif bir ilişki gözlenmiştir.

Tablo 3.7, banka aktif büyüklüğünün banka karlılığı üzerindeki etkisini gösteren literatürde yapılmış ampirik çalışmalardan derlenmiştir. Tabloda ilgili çalışmanın kim veya kimler tarafından yapıldığı, çalışmanın yayımlanma tarihi ve aktif büyüklüğü ile banka karlılık ölçütleri olan aktif karlılık oranı ROA ve özkaynak karlılık oranı ROE ile olan ilişkisi gösterilmiştir.

Tablo 3.7: Banka Aktif Büyüklüğü ve Banka Performansı ile İlgili Literatür

Yazar	Yayın Tarihi	Banka Aktif Büyüklüğü ve Banka Performansı Arasındaki İlişki	
		ROA	ROE
Javaid v.d.	2011	(-)	
Masood ve Ashraf	2012	+	+
Akhtar, Ali ve Sadaqat	2011	(-)	(-)
Ariffin ve Tafri	2014	X	
Suppia ve Arshad	2019	X	
Haque ve Farzana	2018	(-)	X
Idris v.d.	2011	+	
Chowdhury, Haque ve Masih	2017	+	
Samhan ve AL-Khatib	2015	+	+
Zeitun	2012	X	+
Eljelly	2013	+	+

3.1.1.7 Takipteki Krediler ile Banka Performansı Arasındaki İlişki

Literatür çalışmalarında risk ölçütü olarak sıklıkla kullanılan takipteki krediler banka karlılığı üzerinde önemli etkilere sahip olabilmektedir. Bankaların müşterilerinin fon ihtiyacını karşılamak için kullandıkları kredilerin vadesi gelmesine rağmen ödenmemesi bu kredileri takipteki krediler sınıfına sokmaktadır ve tahsili şüpheli hale geldiği için karlılığı düşürücü yönde etki etmesi beklenmektedir. Ancak literatürde katılım bankaları ile ilgili yapılan çalışmalarda takipteki kredilerin bankaların aktif karlılık oranı ROA ve özkaynak karlılık oranı ROE üzerinde anlamlı etkileri olduğu kadar anlamlı olmayan etkileri olduğu da görülmüştür. Etki anlamlı iken etkinin yönünün negatif olması beklenirken, pozitif yönde etkilerin olduğu çalışmalar da bulunmaktadır.

Tablo 3.8, takipteki kredilerin banka karlılığı üzerindeki etkisini gösteren literatürde yapılmış ampirik çalışmalardan derlenmiştir. Tabloda ilgili çalışmanın kim veya kimler tarafından yapıldığı, çalışmanın yayımlanma tarihi ve takipteki krediler ile banka karlılık ölçütleri olan aktif karlılık oranı ROA ve özkaynak karlılık oranı ROE ile olan ilişkisi gösterilmiştir.

Tablo 3.8: Takipteki Krediler ve Banka Performansı ile ilgili literatür

Yazar	Yayın Tarihi	Takipteki Krediler ve Banka Performansı Arasındaki İlişki	
		ROA	ROE
Risalah, Anshori ve Primasari	2018	X	
Kusumastuti ve Alam	2019	X	
Masood ve Ashraf	2012	(-)	
Akhtar, Ali ve Sadaqat	2011	(-)	X
Haque ve Farzana	2018	+	
Khan, Ijaz ve Aslam	2014	+	+

3.1.1.8 Toplam Krediler/Toplam Aktifler Oranı ve Banka Performansı Arasındaki İlişki

Literatürde sıklıkla kullanılan içsel değişkenlerden biri olan kredilerin aktif büyüklüğüne oranı, katılım bankaları ile ilgili yapılan çalışmalarda konvansiyonel bankalarda fonlama aracı kullanılan faize dayalı bir kavram olan “kredi” kelimesi yerine “finansman” kelimesi de kullanılmaktadır ancak yaygın kullanım “kredi” şeklindedir. Bu çalışmada anlam bütünlüğünü korumak amacıyla kredi kelimesi kullanılmıştır. Yapılan çalışmalar, kredi/aktif oranının bankaların finansal performansı üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu kadar, anlamlı olmayan etkisinin saptandığı çalışmalar da mevcuttur. Bazı çalışmalarda bu etki banka karlılık ölçütleri ile pozitif bir ilişki içerisindeyken bazı çalışmalarda ise bunun tam tersi olarak negatif bir ilişki gözlenmiştir.

Tablo 3.9, toplam kredilerin aktif içindeki payının banka karlılığı üzerindeki etkisini gösteren literatürde yapılmış ampirik çalışmalardan derlenmiştir. Tabloda ilgili çalışmanın kim veya kimler tarafından yapıldığı, çalışmanın yayımlanma tarihi ve kredi/aktif oranı ile banka karlılık ölçütleri olan aktif karlılık oranı ROA ve özkaynak karlılık oranı ROE ile olan ilişkisi gösterilmiştir.

Tablo 3.9: Toplam Krediler/Toplam Aktifler Oranı ve Banka Performansı Arasındaki İlişki

Yazar	Yayın Tarihi	Toplam Krediler/Toplam Aktifler Oranı ve Banka Performansı Arasındaki İlişki	
		ROA	ROE
Khediri ve Ben-Kedhiri	2009	X	
Javaid v.d.	2011	X	
Masood ve Ashraf	2012	+	+
Zarrouk, Jedidia ve Moualhi	2014	+	
Asutay ve Izhar	2017	(-)	
Chowdhury, Haque ve Masih	2017	X	
Suppia ve Arshad	2019	X	
Wasiuzzaman ve Tarmizi	2010	+	

3.1.2 Makroekonomik Değişkenlerin Banka Performansına Etkisi

Literatür çalışmaları incelendiğinde, ülkelerin genel ekonomik koşullarını yansıtan bazı büyüklüklerin bankaların finansal performansı üzerinde etkileri olduğu düşüncesiyle bağımsız değişkenler olarak ampirik çalışmalarda yer verilmiştir. Yapılan araştırmalar sonucunda, enflasyon oranını ve gayrisafi yurtiçi hasıla makroekonomik değişken olarak çalışmalarda en sık kullanılan ekonomik göstergeler oldukları gözlenmiştir. Bunların dışında, para arzı, faiz oranları, ülkelerin döviz kurları da yine çalışmalarda göze çarpan dışsal değişkenler olmuştur. Bu nedenle, bu başlık altında gayrisafi yurtiçi hasıla, enflasyon oranı, para arzı, faiz oranları, döviz kurları ve işsizlik oranı banka performansını belirleyen dışsal değişkenler olarak açıklanacaktır.

3.1.2.1 Enflasyon Oranı ile Banka Finansal Performansı Arasındaki İlişki

Literatür çalışmalarında enflasyon oranı gayri safi yurtiçi hasıla gibi en sık kullanılan dışsal değişkenlerden biridir. Yapılan çalışmalar, enflasyon oranının bankaların finansal performansı üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu kadar, anlamlı olmayan etkisinin saptandığı çalışmalar da mevcuttur. Bazı çalışmalarda bu etki banka karlılık ölçütleri ile pozitif bir ilişki içerisindeyken bazı çalışmalarda ise bunun tam tersi olarak negatif bir ilişki gözlenmiştir.

Tablo 3.10, enflasyon oranının banka karlılığı üzerindeki etkisini gösteren literatürde yapılmış ampirik çalışmalardan derlenmiştir. Tabloda ilgili çalışmanın kim veya kimler tarafından yapıldığı, çalışmanın yayımlanma tarihi ve enflasyon oranı ile banka karlılık ölçütleri olan aktif karlılık göstergesi (ROA) ve özkaynak karlılık göstergesi (ROE) ile olan ilişkisi gösterilmiştir.

Tablo 3.10: Enflasyon Oranı ve Banka Performansı ile İlgili Literatür

Yazar	Yayın Tarihi	Enflasyon ve Banka Performansı Arasındaki İlişki	
		ROA	ROE
Asutay ve Izhar	2007	+	
Khediri ve Ben-Kedhiri	2009	+	
Masood ve Ashraf	2012	X	+

Zeitun	2012	(-)	(-)
Eljelly	2013	X	X
Ariffin ve Tafri	2014	X	
Zarrouk, Jedidia ve Moualhi	2014	(-)	(-)

3.1.2.2 Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın Banka Finansal Performansı ile Arasındaki İlişki

Literatür çalışmalarında gayrisafi yurtiçi hasıla en sık kullanılan dışsal değişkenlerden biridir. Yapılan çalışmalar, gayrisafi yurtiçi hasılanın bankaların finansal performansı üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu kadar, anlamlı olmayan etkisinin saptandığı çalışmalar da mevcuttur. Bazı çalışmalarda bu etki banka karlılık ölçütleri ile pozitif bir ilişki içerisindeyken bazı çalışmalarda ise bunun tam tersi olarak negatif bir ilişki gözlenmiştir.

Tablo 3.11, gayrisafi yurtiçi hasılanın banka karlılığı üzerindeki etkisini gösteren literatürde yapılmış ampirik çalışmalardan derlenmiştir. Tablo 3.1’de ilgili çalışmanın kim veya kimler tarafından yapıldığı, çalışmanın yayımlanma tarihi ve gayri safi yurtiçi hasıla ile banka karlılık ölçütleri olan aktif karlılık göstergesi (ROA) ve özkaynak karlılık göstergesi (ROE) ile olan ilişkisi gösterilmiştir.

Tablo 3.11: Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla ve Banka Performansı ile İlgili Literatür

Yazar	Yayın Tarihi	Gayri safi Yurtiçi Hasıla ve Banka Performansı Arasındaki İlişki	
		ROA	ROE
Khediri ve Ben-Kedhiri	2009	+	
Masood ve Ashraf	2012	X	+
Zeitun	2012	X	X
Eljelly	2013	X	X
Ariffin ve Tafri	2014	X	
Zarrouk, Jedidia ve Moualhi	2014	+	+
Samhan ve AL-Khatib	2015	X	X
Haque ve Farzana	2018	X	(-)
Wasiuzzaman ve Tarmizi	2010	+	

3.1.2.3 Para Arzı ile Banka Finansal Performansı Arasındaki İlişki

Literatür çalışmalarına bakıldığında dar tanımlı para arzı M1 ve geniş tanımlı para arzı M2'nin bazı çalışmalarda dışsal değişken olarak kullanıldığı görülmüştür. Yapılan çalışmalar, para arzının bankaların finansal performansı üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu kadar, anlamlı olmayan etkisinin saptandığı çalışmalar da mevcuttur. Bazı çalışmalarda bu etki banka karlılık ölçütleri ile pozitif bir ilişki içerisindeyken bazı çalışmalarda ise bunun tam tersi olarak negatif bir ilişki gözlenmiştir.

Tablo 3.12, para arzının banka karlılığı üzerindeki etkisini gösteren literatürde yapılmış ampirik çalışmalardan derlenmiştir. Tabloda ilgili çalışmanın kim veya kimler tarafından yapıldığı, çalışmanın yayımlanma tarihi ve para arzı ile banka karlılık ölçütleri olan aktif karlılık göstergesi (ROA) ve özkaynak karlılık göstergesi (ROE) ile olan ilişkisi gösterilmiştir.

Tablo 3.12: Para Arzı ve Banka Performansı ile İlgili Literatür

Yazar	Yayın Tarihi	Para Arzı ve Banka Performansı Arasındaki İlişki	
		ROA	ROE
Eljelly	2013	X	X
Chowdhury, Haque ve Masih	2017	(-)	
Khunaifi ve Umam	2019	+	+

3.1.2.4 Döviz Kuru ve Banka Performansı Arasındaki İlişki

Literatür çalışmalarına bakıldığında döviz kurunun çalışmalarda diğer makroekonomik değişkenlere kıyasla nadiren kullanıldığı görülmektedir. Kunaifi ve Umam tarafından yapılan çalışmada, döviz kurunun bankaların finansal performansı üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğunu görülmüştür. Çalışmada döviz kuru, aktif karlılığı olan ROA ile pozitif bir ilişki içerisindeyken, özkaynak karlılığı olarak ROE ile negatif bir ilişki içerisindeydir.

Tablo 3.13, döviz kurunun banka karlılığı üzerindeki etkisini gösteren literatürde yapılmış ampirik çalışmalardan derlenmiştir. Tabloda ilgili çalışmanın kim veya kimler tarafından yapıldığı, çalışmanın yayımlanma tarihi ve dövizkuru ile banka karlılık ölçütleri olan aktif karlılık göstergesi ROA ve özkaynak karlılık göstergesi ROE ile olan ilişkisi gösterilmiştir.

Tablo 3.13: Döviz Kuru ve Banka Performansı ile İlgili Literatür

Yazar	Yayın Tarihi	Döviz Kuru ve Banka Performansı Arasındaki İlişki	
		ROA	ROE
Khunaifi ve Umam	2019	+	(-)
Topak ve Talu	2017	(-)	(-)

3.1.2.5 Faiz Oranı ve Banka Performansı Arasındaki İlişki

Literatür çalışmalar baktığımızda katılım bankalarının finansal performansını belirlemeye yönelik çalışmalarda faiz oranının çok sık kullanılmadığını görmekteyiz. Bunun nedeni olarak katılım bankalarının faizsiz bankacılık faaliyetleri göstermesi nedeniyle olduğu söylenebilir. Ancak ülkelerin ekonomik koşullarını göz önünde bulundurduğumuzda faiz önemli bir makroekonomik göstergedir ve doğrudan olmasa da dolaylı yollarla katılım bankalarının finansal performanslarını etkileyebilmektedir. Yapılan çalışmalar, faiz oranının katılım bankalarının finansal performansı üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu kadar, anlamlı olmayan etkisinin saptandığı çalışmalar da mevcuttur. Bazı çalışmalarda bu etki banka karlılık ölçütleri ile pozitif bir ilişki içerisindeyken bazı çalışmalarda ise bunun tam tersi olarak negatif bir ilişki gözlenmiştir.

Tablo 3.14, faiz oranının banka karlılığı üzerindeki etkisini gösteren literatürde yapılmış ampirik çalışmalardan derlenmiştir. Tabloda ilgili çalışmanın kim veya kimler tarafından yapıldığı, çalışmanın yayımlanma tarihi ve faiz oranı ile banka karlılık ölçütleri olan aktif karlılık göstergesi ROA ve özkaynak karlılık göstergesi ROE ile olan ilişkisi gösterilmiştir.

Tablo 3.14: Faiz Oranı ve Banka Performansı ile İlgili Literatür

Yazar	Yayın Tarihi	Faiz Oranı ve Banka Performansı Arasındaki İlişki	
		ROA	ROE
Khunaifi ve Umam	2019	X	+
Ariffin ve Tafri	2014	(-)	

3.1.2.6 İşsizlik Oranı ve Banka Performansı Arasındaki İlişki

Literatür çalışmalarına bakıldığında işsizlik oranının çalışmalarda diğer makroekonomik değişkenlere kıyasla nadiren kullanıldığı görülmektedir. Samhan ve AL-Khatib tarafından yapılan çalışmada, işsizlik bankaların finansal performansı üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğunu görülmüştür. Çalışmada işsizlik oranı, aktif karlılığı olan ROA ve özkaynak karlılığı olan ROE ile negatif bir ilişki içerisinde.

Tablo 3.15, işsizlik oranının banka karlılığı üzerindeki etkisini gösteren literatürde yapılmış ampirik çalışmalardan derlenmiştir. Tabloda ilgili çalışmanın kim veya kimler tarafından yapıldığı, çalışmanın yayımlanma tarihi ve işsizlik oranı ile banka karlılık ölçütleri olan aktif karlılık göstergesi (ROA) ve özkaynak karlılık göstergesi (ROE) ile olan ilişkisi gösterilmiştir.

Tablo 3.15: İşsizlik Oranı ve Banka Performansı ile İlgili Literatür

Yazar	Yayın Tarihi	İşsizlik Oranı ve Banka Performansı Arasındaki İlişki	
		ROA	ROE
Samhan ve AL-Khatib	2015	(-)	(-)

3.2 KATILIM BANKALARININ FİNANSAL PERFORMANSINI BELİRLEYEN DEĞİŞKENLERLE İLGİLİ YAPILMIŞ AMPİRİK ÇALIŞMALAR

Çalışmanın bu aşamasında katılım bankalarının finansal performansını karlılık göstergelerini baz alarak yapılmış ampirik çalışmalara yer verilecektir. Literatürde, gerek makroekonomik gerekse bankaların içsel değişkenleri üzerine

yapılmış banka performansını belirlemeye yönelik birçok ampirik çalışma bulunmaktadır. Konvansiyonel banka ağırlıklı çalışmalar literatürde geniş bir yer kaplamaktayken, katılım bankalarının performansına ilişkin çalışmalar ise nispeten daha az sayıdadır. Bu bölümde konvansiyonel bankaların finansal performans belirleyicileri üzerine yapılmış çalışmalara yer verilmemiş, sadece katılım bankalarının veya katılım bankaları ve konvansiyonel bankaların birlikte ele alındığı ampirik çalışmalara yer verilmiştir.

Katılım bankalarının finansal performansını belirleyen makro ve içsel değişkenlerle ilgili çalışmalara baktığımızda, çalışmaların bazılarının ülke bazlı, bazılarının ise bölgesel ve belli bir coğrafyaya katılan ülkeleri içerdikleri görülmektedir. Bölgesel olarak ele alındığında MENA ve GCC ülkeleri ön plana çıkmaktadır. Bununla birlikte Asya ve Afrika ülkeleri üzerine banka bazlı veya ülke bazlı çalışmalar yer almaktadır.

Literatür taraması sonucu bulunan ampirik çalışmalardan bazılarını paragraflar halinde özetlemek mümkündür.

Eljelly 2013 yılında yaptığı çalışmada panel veri analizi kullanarak Sudan'daki 16 banka için 2000-2010 yıllarını kapsayan bankaların karlılığını belirleyen içsel ve makroekonomik değişkenleri analiz etmiştir. Banka karlılık göstergesi olarak aktif karlılığı (ROA) ve özkaynak karlılığının (ROE) kullanıldığı çalışmada bankalara özgü içsel değişkenlerin bankaların hem aktif karlılığı hem de özkaynak karlılığı üzerinde önemli etkisinin olduğunu tespit etmiştir. Değişkenlerin detaylarına baktığımızda banka büyüklüğü, maliyet ve likidite gibi içsel değişkenler ile banka karlılığı arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır. Büyüme oranı, para arzı ve enflasyon gibi makroekonomik değişkenlerin ise banka karlılığı üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmamıştır (Eljelly, 2013).

Asutay ve Izhar'ın 2007 yılında Bank Muamalat Indonesia'nın Ocak 1996-Aralık 2001 yılına kadar olan dönemdeki finansal tabloları aylık olarak kullanılmıştır. İstatistik yöntemi olarak en küçük kareler yönteminin kullanıldığı regresyon analizinde, fon toplama yöntemlerinin toplam varlıklara oranı aktif karlılığını anlamlı ve negatif yönde etkilerken, fon kullandırma yani finansman

yöntemlerinin banka karlılığını pozitif yönde etkilediği gözlenmiştir. Kredilerin aktiflere oranı da banka karlılığını önemli ölçüde etkileyen bir diğer içsel değişken olarak tespit edilmiş ve etkinin negatif yönde olduğu tespit edilmiştir. Toplam yükümlülüklerin toplam aktiflere oranının aktif karlılığı ile negatif yönde ve anlamlı ilişkide olduğu tespit edilirken, faizsiz kazanılan varlıkların toplam varlıklara oranı karlılık üzerinde pozitif yönde ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu belirlenmiştir. Öte yandan, toplam özkaynakların toplam varlıklara oranı olarak ifade edilen çekirdek sermaye karlılık üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı bir değişken olmuştur. Çalışmada makroekonomik değişken olarak yer alan enflasyon ile karlılık arasında ise anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir (Asutay, Izhar, 2007).

Khan, Ijaz ve Aslam'ın 2014 yılında banka karlılığını belirleyen faktörleri tespit etmek için Pakistan'da 5 katılım bankasının 2007-2014 yıllarını içeren finansal tablolarının kullanılarak elde edilen bankaya özgü içsel değişkenlerle, büyüme oranı ve enflasyon oranı gibi makroekonomik değişkenler kullanılmıştır. Toplam varlıkların logaritması olarak tanımlanan banka büyüklüğü, özkaynakların borçlara oranı, varlık yönetiminin ölçütü olan işletme verimliliği (operating efficiency)'nin toplam varlıklara oranı, likidite oranı olarak tanımlanan toplam mevduatların toplam aktiflere oranı, takipteki kredilerin kredi portföyüne oranı, toplam yükümlülüklerin toplam varlıklara oranı, sermaye yeterlilik rasyosu ve toplam yönetim harcamalarının toplam varlıklara oranı içsel değişkenler olarak; yıllık enflasyon oranı ise makroekonomik değişken olarak alınmıştır. Çalışma sonuçları, özkaynakların borçlara oranı, mevduatların varlıklara oranı, işletme verimliliğinin toplam aktiflere oranı, sermaye yeterlilik rasyosu, takipteki krediler rasyosu gibi içsel değişkenlerle, makroekonomik değişken olan enflasyon oranının hem özkaynak karlılığı hem de özsermaye karlılığı arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir (Khan, 2014).

Al-Qudah ve Jaradat 2013 yılında, 2000-2013 döneminde bankaya özgü içsel değişkenler ile makroekonomik değişkenlerin Ürdün İslami Bankası'nın karlılığı üzerindeki etkisini panel veri analizi ve en küçük kareler yöntemi ile test etmişlerdir. Çalışmada karlılık göstergeleri olarak aktif karlılığı (ROA) ve özkaynak karlılığı (ROE) kullanılmıştır. Yapılan ampirik analizler sonucunda sermaye yeterliliği ve banka büyüklüğünün hem ROA hem de ROE üzerinde anlamlı etkisi olduğu

gözlenmiştir. Toplam mevduatların toplam aktiflere oranı olarak tanımlanan kaldıraç (leverage) oranının ise hem ROA hem ROE üzerinde negatif yönde ve anlamlı etkisi olduğu gözlenmiştir. Likiditenin ise ROA üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı, ROE üzerinde is anlamlı negatif bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Likidite bankaların yükümlülüklerini yerine getirebilmeleri için önemlidir ancak yüksek likidite bankanın etkin çalışmadığının bir göstergesidir ve karlılığı olumsuz etkileyen bir faktördür. Toplam kredilerin toplam mevduatlara oranı likidite değişkeni olarak çalışmaya dâhil edilmiştir. Çalışmada Amman Borsa endeksi, metre kare inşaat lisansı ve para arzı makroekonomik değişkenler olarak ifade edilmiş ve banka karlılığının iyi birer belirleyicisi oldukları gözlenmiştir (Al-Qudah, 2013).

Bashir 2003 yılında 8 Ortadoğu ülkesinden toplam 14 katılım bankasının 1993-1998 yılları arasındaki karlılığının içsel ve makroekonomik belirleyicilerini panel veri yöntemiyle araştırmıştır. Karlılık göstergesi olarak aktif karlılığı (ROA) ve özkaynak karlılığı (ROE) kullanılmıştır. Ampirik çalışmalar sonucunda, içsel değişkenlerden toplam özsermayenin toplam varlıklara oranının, kredilerin toplam varlıklara oranının ve personel maaşları, ücretler ve yatırım maliyetlerinden oluşan sabit maliyetlerin (overhead cost), ROA ve ROE ile ölçülen banka karlılığı üzerinde pozitif ve anlamlı etkilerinin olduğunu tespit etmiştir. Makroekonomik değişkenlerden gayrisafi yurtiçi hasıla büyüme oranı ve katılım bankalarının karlılığı arasında pozitif ve anlamlı bir ilişkinin olduğunu gözlemlemiştir. Ayrıca, araştırma sonuçları yabancı sermayeli bankaların daha karlı olmaya yatkın olduğunu göstermiştir. Öte yandan, açık veya zımni vergilerin banka karlılığı üzerinde negatif etkiye sahip olduğu bir başka bulgu olmuştur. Çalışmada tespit edilen bir diğer önemli bulgu ise, kişi başı gayrisafi yurtiçi hasıla ve enflasyonun banka performansı üzerinde pozitif yönde güçlü bir etkisinin olduğu yönündedir (Bashir,2003).

Macit 2012 yılında Türkiye’de faaliyet gösteren 4 katılım bankasının 2005-2010 yılları arasındaki çeyreklik finansal tablolarından elde ettiği verileri kullanarak banka karlılığını belirleyen içsel ve makroekonomik değişkenleri araştırdığı ampirik bir çalışma yapmıştır. Çalışmada karlılık göstergesi olarak aktif karlılığı (ROA) ve özkaynak karlılığı (ROE) yi bağımlı değişken olarak ele almıştır. Ampirik çalışmalar sonucunda, aktif büyüklüğünün logaritması ve takipteki kredilerin toplam kredilere

oranı ile banka karlılığı arasında anlamlı bir ilişkinin var olduğunu tespit etmiştir. Aktif büyüklüğünün logaritması ile karlılık arasında pozitif bir ilişki varken, takipteki krediler ile karlılık arasında negatif bir ilişkinin olduğu görülmüştür. Ayrıca özkaynakların toplam varlıklara oranı ile ROA ve ROE arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ancak bunlar farklı yönlerde bulgulardır. Yüksek özsermaye/toplam varlık oranı ROA üzerinde olumlu etki yaparken, ROE üzerinde negatif etki yaratmıştır. Makroekonomik değişkenlerle ilgili bulgular incelendiğinden gayrisafi büyüme oranı ile banka karlılığı arasında pozitif yönlü bir ilişki saptanmıştır ancak bu ilişki istatistiksel olarak anlamlı değildir. USD/TRY döviz kurunun logaritması ile hem ROA hem de ROE arasında pozitif ve yüksek oranda anlamlı bir ilişki saptanmıştır (Macit, 2012).

Masood ve Ashraf 2012 yılında farklı bölgelerden seçilmiş ülkelerdeki katılım bankalarının karlılığının bankaya özgü içsel değişkenlerle makroekonomik değişkenlerden etkilenip etkilenmediğini incelemek için ampirik bir çalışma yapmışlardır. Çalışmada karlılık göstergeleri olarak ROA ve ROE kullanılmıştır. Panel veri analiz yönteminin kullanıldığı çalışmada, 12 ülkeden seçilen 25 katılım bankasının 2006-2010 yıllarına ait finansal verileri kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, varlıkların büyüklüğü banka karlılığı üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir. Sermaye yeterliliği, kredilerin aktiflere oranı, aktiflerin yönetimi hem ROA hem de ROE ile pozitif ve anlamlı bir ilişki içinde olduğu gözlenmiştir. Takipteki krediler banka karlılığını olumsuz yönde etkilemiştir. Borçların özsermayeye oranı (gearing ratio) ROA ile pozitif bir ilişki içerisinde iken, ROE ile negatif bir ilişkide olduğu saptanmıştır. Finansal riskler ROA üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahipken, ROE üzerinde anlamlı ve negatif bir etki oluşturmuştur. Gayri safi milli hasıla büyüme oranı ROA ile negatif bir ilişki içerisindeyken, ROE ile pozitif bir ilişki içindedir. Öte yandan bir başka makroekonomik değişken olan enflasyonun karlılık üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı saptanmıştır (Masood, 2012).

Dodi, Supiyadi ve Arief tarafından 2018 yılında 2008-2017 döneminde Endonezya'daki katılım bankalarının karlılığını etkileyen faktörler üzerine bir çalışma yapılmıştır. Genelleştirilmiş Momentler yönteminin kullanıldığı çalışmada katılım bankalarının karlılığını belirleyen içsel ve makroekonomik değişkenler analiz

edilmiştir. Banka karlılığını ölçütü olarak ROA ve ROE alınmıştır. Çalışmada bağımsız değişkenlerden içsel değişkenler olarak sermaye yeterliliği, kredi riski, likidite riski ve banka büyüklüğü; makroekonomik değişkenler olarak ise gayrisafi yurtiçi hasıla büyüme oranı ve yıllık enflasyon oranı alınmıştır. Ampirik çalışmanın sonuçlarına göre, içsel değişkenlerden sadece banka büyüklüğü ile ROA ve ROE arasında pozitif bir ilişki olduğu saptanırken, sermaye, kredi riski ve likiditenin karlılık üzerinde negatif etkisi olduğu saptanmıştır. Makroekonomik değişkenlerden sadece enflasyon banka karlılığını pozitif olarak etkilerken, gayrisafi büyüme oranının banka karlılığı üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı gözlenmiştir. Çalışmada sermaye yeterlilik rasyosu, kredi riski olarak takipteki krediler/toplam krediler oranı, likidite riski olarak toplam krediler/toplam varlıklar, banka büyüklüğü olarak ise toplam varlıkların logaritması alınmıştır (Dodi, 2018).

Haroon 2004 yılında 14 katılım bankasının karlılığını belirleyen faktörler üzerine istatistiksel bir çalışma gerçekleştirmiştir. Çalışmasında belirlediği bankaya özgü içsel değişkenlerden likidite, toplam harcamalar, İslami finansal varlıklara yatırılan fonlar ve banka ile fon borçlusu arasındaki fayda paylaşım rasyosu ile katılım bankalarının toplam gelir düzeyi ile anlamlı düzeyde ilişkili olduğunu saptamıştır. Benzer şekilde, faiz oranı, pazar payı ve banka büyüklüğü gibi dışsal faktörlerde de aynı etkileri gözlemlemiştir. Cari hesaplara yatırılan fonlar, toplam özsermaye, banka ile mevduat sahipleri arasındaki kar paylaşım oranı ve para arzı gibi diğer belirleyiciler de katılım bankalarının karlılığının belirlenmesinde önemli rol oynamıştır. Faiz oranları ve enflasyon oranı konvansiyonel bankalarda olduğu gibi katılım bankaları karlılığı üzerinde de anlamlı ve pozitif etki yaratmıştır (Haroon, 2004).

Idris v.d. 2011 yılında Malezya'daki 9 yerli ve yabancı katılım bankasının karlılığının belirleyicileri üzerine 2007-2009 yıllarını içeren ampirik çalışmayı panel veri analizinde genelleştirilmiş en küçük kareler yöntemi kullanarak ampirik bir çalışma gerçekleştirdiler. Karlılık göstergeleri olarak aktif karlılığı (ROA) ve özkaynak karlılığı (ROE) belirlenmiştir. Bankaya özgü içsel değişkenler olarak sermaye yeterliliği, kredi riski ve likidite, banka büyüklüğü ve yönetim giderleri

kullanılmıştır. Çalışma sonuçlarında sadece banka büyüklüğü ile banka karlılığı arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir (Idris, 2011).

Wasiuzzaman ve Tarmizi tarafından 2010 yılında Malezya'daki 16 katılım bankası ve İslami pencere sunan bankanın 2005-2008 yıllarına ait finansal tablolarından elde ettikleri bankaya özgü içsel değişkenler ve makroekonomik verileri en küçük kareler yöntemini kullanarak analiz etmişlerdir. Analizde Malezya'daki seçilmiş özel ve devlet bankalarının karlılığını etkileyen içsel ve makroekonomik faktörleri incelemişlerdir. Karlılık göstergesi olarak ortalama ROA kullanılmıştır. Yapılan analizlerde, bankaya özgü değişkenlerden sermaye, varlık kalitesi, likidite ve operasyonel etkinlik değişkenleri test edilmiştir. Ayrıca, makroekonomik değişkenlerden gayrisafi milli hasıla ve enflasyon da analizlere dahil edilmiştir. Yapılan analiz sonuçlarına göre, likidite ve operasyonel etkinlik ölçütleri karlılığı pozitif yönde etkilerken, sermaye ve varlık kalitesi ölçütlerinin karlılığı negatif etkilediği gözlenmiştir. Birçok çalışmada sermaye göstergesi olarak alınan özsermaye/toplam aktifler karlılığın iyi bir belirleyicisi iken, bu çalışmada aksi durum söz konusu olmuştur. Son olarak, makroekonomik değişkenler enflasyon ve gayrisafi milli hasıla büyümesi ile banka karlılığı arasında anlamlı ve pozitif ilişki saptanmıştır. (Wasiuzzaman, 2010).

Haque ve Farzana 2018 yılında iki statik doğrusal panel veri yaklaşımı uygulayarak Bangladeş'te faaliyet gösteren sekiz 8 katılım bankasının kârlılığının bankaya özgü ve makroekonomik belirleyicilerini incelemeye çalışmışlardır. 8 bankanın 2010-2017 yılları arasındaki 8 yıllık finansal verilerinden elde edilen değişkenler yer almıştır. Çalışmada karlılık göstergeleri olarak aktif karlılığı (ROA),öz kaynak karlılığı (ROE) ve net yatırım marjı değişkenleri kullanılmıştır. Çalışmada sermayenin riskli varlıklara oranı, likidite, banka büyüklüğü ve işletme verimliliği (operating efficiency) gibi bankaya özgü içsel değişkenlerin katılım bankalarının karlılığı ile oldukça körele olduğunu saptamışlardır. Makroekonomik değişkenler olarak çalışmada yer alan enflasyon ve gayrisafi milli hasıla büyüme oranının istatistiksel olarak çekici ancak bank karlılığı üzerinde etkili olmadıkları tespit edilmiştir (Haque, 2018).

Akhtar, Ali ve Sadaqat 2011 yılında Pakistan’da faaliyet gösteren katılım bankalarının finansal performansını belirleyen bankaya özgü içsel değişkenleri araştırdıkları bir çalışma yayınlamışlardır. Çalışmada 2006-2009 yıllarını kapsayan dönemde bankaların finansal tablolarından elde edilen değişkenler panel veri analizi yöntemi ile analiz edilirken, karlılık ölçütleri olarak ROA ve ROE kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, toplam borçların özsermayeye oranı ve sermaye yeterlilik rasyosu banka karlılığı ile pozitif ve anlamlı bir ilişki içinde olduğu tespit edilirken, varlık yönetimi ise uygulanan modellerden birinde istatistiksel olarak anlamlı bulunmuş, diğer modelde ise istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ancak pozitif yönlü bir ilişkide olduğu tespit edilmiştir. Banka büyüklüğü ise karlılık üzerinde her iki modelde de pozitif yönlü ancak anlamlı bir etkide bulunmamıştır. Yazarlar bu durumun nedenini son yıllarda katılım bankalarının çoğunun zararla karşı karşıya kalmalarına bağlamıştır (Akhtar, 2011).

Khediri ve Ben-Kedhiri 2009 yılında MENA bölgesinde faaliyet gösteren 40 katılım bankasının 1999-2006 yılları arasında karlılıklarını belirleyen değişkenleri incelemiştir. Daha spesifik olarak, banka karakteristiğinin, makroekonomik koşulların, piyasa yapısının ve kurumsal gelişimin kalitesinin bankanın karlılığı üzerindeki etkilerini incelemiştir. Çalışmalarında örneklem modelleri bankaların yıllık faaliyet raporlarından ve 10 ülkenin (Bahreyn, Mısır, İran, Ürdün, Kuveyt, Katar, Suudi Arabistan, Tunus, Birleşik Arap Emirlikleri ve Yemen) yıllık makroekonomik verilerinden elde edilmiştir. Makroekonomik değişkenler olarak enflasyon oranı ve gayri safi yurtiçi hasıla büyüme oranı kullanılmıştır. Analizler sonucunda, kapitalizasyon ve banka kârlılığı arasında pozitif bir ilişki saptanırken, maliyet-gelir oranı (cost-income ratio) ile karlılık arasında negatif bir ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca, artan banka yoğunlaşmasının daha yüksek banka kârlılığı sağladığı görülmüştür. Aynı şekilde, banka kârlılığının hem gayrisafi yurtiçi hâsıla büyümesi hem de enflasyon ile pozitif ve anlamlı bir şekilde ilişkili olduğu tespit edilmiştir, ancak bu sonuçlar piyasa yapısına ilişkin değişkenlerle birlikte analiz edildiğinde anlamlı bir etkilerinin olmadıkları görülmüştür. Yanı sıra, borsa kapitalizasyonunun banka karlılığı ile anlamlı bir ilişkide bulunmadığı gözlenmiştir (Khediri, 2009).

Chowdhury, Haque ve Masih tarafından 2017 yılında katılım bankalarının performans belirleyicileri üzerine dinamik panel veri analizi, kantil regresyon ve dalgacık tutarlılığı analizi yöntemi kullanılarak bir çalışma yapılmıştır. Çalışmada GCC bölgesindeki 5 ülkede faaliyet gösteren 29 katılım bankasının 2005-2013 yılları arasındaki finansal tablolarından elde edilen bankaya özgü içsel değişkenler ile makroekonomik belirleyicilerin banka karlılığı üzerine etkileri araştırılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, Dinamik panel veri analizi ile yapılan değerlendirmelerde özkaynak finansmanının, işletme verimliliğinin ve para arzı ve enflasyon gibi makroekonomik değişkenlerin, katılım bankaların performansı ile önemli ölçüde ilişkili olduğunu göstermiştir. Kredi riski, özkaynak oranı ve maliyet verimliliği oranları gibi bankaya özgü içsel değişkenler ise farklı yüzdelerde banka karlılığı ile anlamlı bir ilişki ortaya koymamışlardır. Dalgacık tutarlılığı analizi göstermiştir ki, aktif karlılığı olan ROA, kredi riski, öz sermaye oranı ve maliyet verimliliği oranlarından etkilenmiştir (Chowdhury, 2017).

Suppia ve Arshad tarafından 2019 yılında Malezya'daki katılım bankaları ve konvansiyonel bankaların karlılığını belirleyen bankaya özgü içsel değişkenleri analiz ettikleri bir çalışma yayımlanmıştır. Çalışmada 2008 küresel krizinden sonraki dönemi araştırmak üzere seçilen 16 katılım ve 22 konvansiyonel bankanın 2008-2016 yıllarını kapsayan 9 yıllık dönemdeki finansal tablolarından derlenen içsel değişkenler analiz edilmiştir. Sabit Etkiler Modeli istatistiksel yönteminin kullanıldığı analiz sürecinde bankaların karlılık göstergesi olarak aktif karlılığı ROA kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, içsel değişkenlerden banka sermayesi ve mevduat oranının bankaların karlılığı üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu ortaya konulmuştur. Analizde dikkat çeken bir nokta banka büyüklüğü ile banka karlılığı arasında negatif bir ilişkinin olduğunun tespit edilmesidir (Suppia, 2019).

Zeitun tarafından 2012 yılında GCC ülkelerinde faaliyet gösteren 38 konvansiyonel ve 13 katılım bankasının performansını belirleyen değişkenlere yönelik 2002-2009 yılları verilerinin kullanıldığı panel veri analizi yöntemiyle bir çalışma yapılmıştır. İki temel örneklem oluşturulan çalışmada, örneklemelerden ilki konvansiyonel bankalar özelinde, ikincisi ise katılım bankaları özelinde analiz edilmiştir. Çalışmada yabancı ortaklığı, bankaya özgü içsel değişkenler ve

makroekonomik faktörler değişken olarak kullanılırken, karlılık ölçütleri olarak da ROA ve ROE kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, bankanın özkaynaklarının yalnızca geleneksel bankaların karlılığını açıklama ve arttırmada önemli bir etken olduğunu göstermiştir. Gelir maliyeti (cost-to-income), katılım ve geleneksel bankaların performansı üzerinde olumsuz ve önemli bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Ek olarak, banka büyüklüğünün, özsermaye karlılığı ROE kullanarak katılım bankacılığında ölçek ekonomilerine katkı sağladığı tespit saptanırken, geleneksel bankalar üzerinde anlamlı bir etki oluşturmadığı gözlenmiştir. Öte yandan, yabancı ortaklığının gerek katılım gerek geleneksel bankaların performansını iyileştirmediği tespit edilmiştir. Ayrıca, bankanın yaşı ve bankacılığın gelişimi bankanın performansını etkilemeyen bir diğer faktör olarak öne çıkmıştır. Son olarak, makroekonomik değişkenlerden GSYİH bankanın karlılığı ile pozitif ve anlamlı, enflasyon ise bankanın karlılığı ile negatif yönde ilişkide olduğu gözlenmiştir (Zeitun, 2012).

Zarrouk, Jedidia ve Moualhi tarafından 2014 yılında MENA bölgesinde faaliyet gösteren konvansiyonel bankaların karlılığını etkileyen faktörlerin katılım bankalarını da etkileyip etkilemediğini tespit etmek amacıyla bir çalışma yapılmıştır. Panel veri analizi yönteminin kullanıldığı çalışmada, MENA bölgesinde faaliyet gösteren 51 katılım bankasının karlılığını belirleyen bankaya özgü içsel değişkenlerle makroekonomik değişkenler 1994-2012 yıllarını kapsayan bir dönem için araştırılmıştır. Banka karlılığının ölçütü olarak aktif karlılığı ROA ve özkaynak karlılığı ROE test edilmiştir. Çalışmada konvansiyonel bankaların karlılığını belirleyen faktörlerle katılım bankalarının karlılığını belirleyen faktörler arasında anlamlı bir fark saptanmamıştır. Analiz sonuçlarına göre, banka karlılığının bankaların maliyet etkinliği (cost-effectiveness), varlık kalitesi ve kapitalizasyon düzeyinden olumlu yönde etkilendiğini göstermiştir. Ayrıca, finansman dışı aktivitelerin (non-financing activities) katılım bankalarının daha fazla kar etmesini sağladığı gözlenmiştir. Makroekonomik değişkenlerden gayrisafi yurtiçi hasıla ile banka karlılığı arasında pozitif bir ilişki olduğu saptanmıştır. Enflasyon oranının ise banka karlılığı ile negatif ilişkili olduğu saptanmıştır (Zarrouk, 2014).

Samhan ve AL-Khatib 2015 yılında Ürdün İslami Bankası'nın 2000-2012 yıllarını kapsayan dönem boyunca finansal performansını belirleyen değişkenleri saptamaya yönelik bir çalışma yapmışlardır. Finansal performans ölçütü olarak aktif karlılığı ROA ve özkaynak karlılığı ROE kullanılmıştır. Bağımsız değişkenler ise bankaya özgü içsel değişkenler ve makroekonomik değişkenler olarak iki gruba ayrılmıştır. Makroekonomik değişkenler olarak gayri safi yurtiçi hasıla, enflasyon oranı ve işsizlik oranı; bankaya özgü içsel değişkenler olarak ise toplam gelir/ toplam varlıklar, özsermaye rasyosu, borç rasyosu (debt ratio) banka büyüklüğü ve likidite rasyosu kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, enflasyon, özkaynak oranı ve banka büyüklüğü ile ROA arasında anlamlı ve pozitif ilişki, gayrisafi yurt içi hasıla ile ROA arasında pozitif ancak anlamlı olmayan bir ilişki olduğu saptanmıştır. Öte yandan, ROA ile işsizlik oranı ve borç oranı arasında anlamlı ancak negatif bir ilişki olduğu görülmüştür. ROA ile likidite rasyosu ve toplam gelir/toplam varlıklar rasyosu arasında anlamlı olmayan negatif bir ilişki olduğu gözlenmiştir. ROE üzerine yapılan analiz sonuçlarına göre ise, enflasyon oranı ve banka büyüklüğü ile ROE arasında anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki olduğu gözlenirken, gayrisafi yurtiçi hasıla, özsermaye rasyosu ve likidite rasyosu ile pozitif yönde ancak anlamlı olmayan bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, ROE ile işsizlik oranı arasında anlamlı ancak negatif bir ilişkinin olduğu, ROE ile toplam gelir/toplam varlıklar rasyosu ve borç rasyosu arasında ise anlamlı olmayan negatif bir ilişkinin olduğu saptanmıştır (Samhan, 2015).

Ariffin ve Tafri 2014 yılında finansal risklerin katılım bankalarının karlılığı üzerindeki etkilerini ampirik olarak inceledikleri bir çalışma yayınlamışlardır. Çalışmada 2004 ve 2011 yılları arasındaki dünya çapındaki katılım bankalarının yıllık finansal verilerinden elde edilen değişkenler kullanılmıştır. Analizlerin Genelleştirilmiş En Küçük kareler yöntemi ile yapıldığı çalışmada dünya çapındaki 65 katılım bankası incelenmiştir. Makroekonomik faktörler olarak gayrisafi yurtiçi hasıla büyüme oranı ile enflasyon oranı dışsal faktörler olarak çalışmaya dahil edilmiştir. Çalışma sonuçlarına göre, kredi riski ve kredi riski ile faiz oranı riski arasındaki etkileşimin, karlılık ölçütü olarak ele alınan aktif karlılığı ROA üzerinde anlamlı ve negatif yönde bir etkiye sahip olduğu saptanmıştır. Ancak, likidite riski ve

faiz oranı riski gibi diğer finansal risklerin, bankaların karlılığını anlamlı seviyede etkilemediği gözlenmiştir. Diğer gözlenen sonuçlara baktığımızda, banka büyüklüğü ile ROA arasında pozitif ancak anlamlı olmayan bir ilişki olduğu, aynı şekilde, enflasyon oranı ile ROA arasındaki ilişkinin de pozitif ancak anlamlı olmadığı görülmüştür. Gayrisafi yurtiçi hasıla büyüme oranı ile ROA arasında negatif ancak anlamlı olmayan bir ilişkinin olduğu gözlenmiştir (Ariffin, 2014).

Abdillah, Hosen ve Muhari 2016 yılında yapmış oldukları çalışmada Bank Muamalat Endonezya, Bank Syariah Mandiri ve Bank Mega Syariah bankaları üzerinde bankaların karlılık ve likidite belirleyicini tespit etmek amacıyla ampirik bir çalışma yapmışlardır. Karlılık ölçütü olarak aktif karlılığı ROA ve likidite ölçütü olarak ise hesapladıkları hızlı rasyo (quick ratio) kullanılmıştır. Çoklu regresyon analizinin kullanıldığı çalışmada veriler 2008-2015 yıllarını kapsayan periyotta çeyreklik veriler kullanılarak hazırlanmıştır. Analiz sonuçlarına göre, hızlı rasyo ve etkinlik oranının karlılık üzerinde negatif ve anlamlı etkiye sahip olduğu gözlenirken, sermaye oranının ise pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir (Abdillah, 2016).

Husain, Affandi ve Shukur 2015 yılında yayınladıkları çalışmada Malezya'daki katılım bankalarının karlılık belirleyicileri üzerine ampirik bir analiz yapmışlardır. Karlılık ölçütü olarak aktif karlılığı ROA, bankaya özgü içsel değişkenler ise banka büyüklüğü, sermaye yeterliliği, likidite, mevduat ve varlık kalitesi olarak belirlenmiştir. Çalışmada hangi bağımsız içsel değişkenin bankanın karlılığı üzerinde en baskın etkiye sahip olduğu araştırılmıştır. Panel veri analizinin kullanıldığı çalışmada, Malezya'da faaliyet gösteren 16 katılım bankasından 2008-2012 yıllarını kapsayan 5 yıllık süreçte toplanan veriler kullanılmıştır. Çalışma sonuçları, sadece banka büyüklüğü ve aktif kalitesinin banka karlılığı üzerinde anlamlı etkiye sahip oldukları görülmüştür. Banka büyüklüğü pozitif yönde etkilerken, aktif kalitesi negatif yönde etkilemiştir. Ayrıca, değişkenler için banka büyüklüğünün Malezya'daki katılım bankalarının karlılığı üzerinde en baskın faktör olduğu saptanmıştır. Sonuçlar ayrıca, likiditenin de banka karlılığı üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Varlık kalitesinin yanı sıra, sermaye

yeterliliği ve mevduatın da banka karlılığı üzerinde negatif etkiye sahip olduğu görülmüştür (Husain, 2015).

Risalah, Anshori ve Primasari 2018 yılında Endonezya'daki katılım bankalarının karlılığını belirleyen içsel değişkenleri tespit etmek üzere bir çalışma yayımlamışlardır. Karlılık ölçütü olarak aktif karlılığı ROA'nın kullanıldığı çalışmada, sermaye yeterlilik oranı, faaliyet giderleri/faaliyet gelirleri, finansman/mevduat oranı, takipteki krediler, üçüncü taraf fonu (third party fund) ve kar paylaşımı (profit sharing) bağımsız değişkenler olarak kullanılmıştır. Kullanılan verilerin Sharia Commercial Bank'ın 2012-2016 yıllarına ait yıllık faaliyet raporlarından derlendiği çalışmada, yöntem olarak çoklu doğrusal regresyon analizi kullanılmıştır. Yapılan analiz sonuçlarına göre, sermaye yeterlilik oranı, faaliyet giderlerinin faaliyet gelirlerine oranı, kredilerin mevduata oranı, takipteki krediler, üçüncü taraf fonları ve kar paylaşımının bankanın aktif karlılığı ROA ile pozitif bir ilişki içinde olduğu gözlenmiştir (Risalah, 2018).

Haron 1996 yılında rekabet ve diğer dışsal belirleyicilerin katılım bankalarının karlılığı ile olan ilişkisini incelediği ampirik bir çalışma yapmıştır. Çeşitli İşlam ülkelerinden seçilen bankaların yıllık faaliyet raporlarının veri olarak kullanıldığı çalışmada bankalar ülkelerindeki yapılarına göre monopol ve rekabetçi olarak iki ana grup altında değerlendirilmiştir. Yapılan analiz sonuçlarına göre, faiz oranı, enflasyon ve büyüklük değişkenlerinin geleneksel bankaların karlılıkları üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkiye sahipken, katılım bankaları için de benzer sonuçlar bulunmuştur. Pazar payı ve para arzı açısından değerlendirildiğinde, bu değişkenlerin banka karlılığı üzerinde negatif yönde etkide buldukları gözlemlenmiştir. Bu sonuçlar değerlendirildiğinde önceki çalışmaların bulgularına karşı çıktığı görülmüştür. Ayrıca, çalışma, rekabetçi ve monopol piyasalardaki katılım bankaları arasında kazançta anlamlı bir değişiklik olmadığı sonucunu ortaya koymuştur. Ancak, monopol piyasada firmanın ve hissedarların refahının en üst seviyeye çıkarıldığını gösteren güçlü kanıtlar bulunmuştur. Aksine, bir müşterinin refahı, rekabetçi piyasadaki katılım bankaları için çok önemliydi. Bu çalışmanın sonuçları, rekabetçi bir piyasadaki bankaların emsallerinden daha iyi yönetildiklerini ortaya koymuştur (Haron,1996).

Khunaifi ve Umam tarafından 2019 yılında Endonezya’da faaliyet gösteren katılım bankalarının karlılığını belirleyen makroekonomik değişkenlerin etkileri üzerine Ocak 2012- Aralık 2016 yılı aylık verilerinin kullanıldığı bir çalışma yapılmıştır. Karlılık ölçütleri olarak aktif karlılığı ROA ve özkaynak karlılığı ROE kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, makroekonomik değişkenlerden para arzı, döviz kuru ve enflasyonun ROA üzerinde etkili olduğu tespit edilirken, faiz oranlarının ROA üzerinde etkili olmadığı kaydedilmiştir. Faiz oranı, enflasyon ve para arzının ROE üzerinde etkili olduğu saptanırken, döviz kurunun ROE üzerinde etkili olmadığı görülmüştür. Ayrıca makroekonomik değişkenlerin ROE üzerinde etkisinin daha kısıtlı olduğu saptanan bir diğer önemli bulgu olmuştur (Khunaifi, 2019).

Qureshi ve Abbas tarafından 2019 yılında Pakistan’daki konvansiyonel ve katılım bankalarının performansını ölçmeye yönelik ampirik bir çalışma yayımlamışlardır. Pakistan’daki 2 katılım bankası ve 15 konvansiyonel bankanın 2010-2017 yıllarını kapsayan dönemdeki yıllık finansal tabloları üzerinde ampirik çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Tanımlayıcı istatistiklere göre, net faiz marjı, kayıp kredi rezervinin brüt kredilere oranı, likit varlıkların toplam mevduata oranı, özsermayenin net kredilere oranı ve katılım bankalarının yönetim büyüklük rasyoları daha yüksekken, aktif karlılığı ve yönetim bağımsızlığı rasyoları konvansiyonel bankalarda daha yüksek çıkmıştır. Büyüklük bakımından, her iki banka türünün de eşit olduğu gözlenmiş, regresyon analizleri sonucunda yönetim yapıları dışında, tüm değişkenlerin banka kârlılığını belirlemede oldukça anlamlı olduğu gözlenmiştir (Qureshi, 2019).

Kuswara, Lestari ve Retnaningsih tarafından Mart 2019’da yayımlanan çalışmada Endonezya’daki 5 katılım bankasının karlılığını belirleyen değişkenler araştırılmıştır. Karlılık ölçütü olarak aktif karlılığı ROA’nın kullanıldığı çalışmada bağımsız değişkenler olarak murabaha, muşaraka, mudaraba, şube, nakit para merkezi (cash office) ve ATM (Automatic Teller Machine) kullanılmıştır. 2010-2014 yıllarını kapsayan çalışmanın yönetimi olarak çoklu doğrusal regresyon modeli kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, murabaha, muşaraka, konvansiyonel ve şube, nakit ofisleri, ATM gibi elektronik ağ servislerinin katılım bankalarının karlılığı ile

olumlu ve anlamlı bir ilişkide olduğu tespit edilmiş, mudarabaların ise banka karlılığını negatif ve anlamlı düzeyde etkilediği saptanmıştır. Şube altı ofislerin (sub-branch office) ise banka karlılığını negatif ancak anlamlı düzeyde etkilemediği gözlenmiştir (Kuswara, 2019).

Javaid v.d. 2011 yılında Pakistan'daki 10 katılım bankasının 2004-2008 yılları arasındaki karlılığını etkileyen bankaya özgü içsel değişkenleri analiz ettikleri bir çalışma yapmışlardır. Çalışmada banka karlılığı ölçütü olarak aktif karlılığı ROA kullanılmıştır. Bağımsız değişkenler ise, varlıklar, krediler, özsermaye ve mevduatlardan türetilen rasyolardan oluşmuştur. Ampirik sonuçlar, içsel değişkenlerin karlılık üzerinde güçlü bir etkiye sahip olduğuna dair güçlü kanıtlar sunmuştur. Bununla birlikte, sonuçlar, yüksek miktarda toplam varlıkların, ölçek ekonomilerinin bozulmasından dolayı yüksek karlar elde etmek için gerekli olmadığını göstermiştir. Ayrıca, yüksek krediler miktarının karlılığa olumlu katkısı olduğu gözlenmiş, ancak bu katkının anlamlı düzeyde olmadığı tespit edilmiştir. Öte yandan, özsermaye ve mevduatın da karlılık üzerinde anlamlı düzeyde etkisi olduğu bir başka bulgu olarak gerçekleşmiştir (Javaid, 2011).

Kusumastuti ve Alam 2019 yılında yaptıkları çalışmada sermaye yeterlilik rasyosu, faaliyet etkinlik rasyosu olarak tanımlanan faaliyet giderlerinin faaliyet giderlerine oranı ve takipteki kredilerin katılım bankalarının finansal performansı üzerinde etkilerini araştırmışlardır. Çalışmada 2015-2017 yılı finansal verilerinden elde edilen rasyoların etkisi çoklu doğrusal regresyon analiz yöntemi kullanılarak araştırılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, faaliyet etkinlik rasyonu ile aktif karlılığı ROA arasında anlamlı bir ilişkinin var olduğu saptanmıştır. Öte yandan, sermaye yeterliliği rasyosu ve takipteki kredilerin ROA ile arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı tespit edilmiştir (Kusumastuti, 2019).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

VERİ SETİ VE ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ

Çalışmanın bu bölümünde katılım bankalarının finansal performansını belirlemek amacıyla yapılan çalışmanın veri seti, değişkenleri ve amprik uygulaması yapıp elde edilen bulgular değerlendirilecektir.

4.1 VERİ SETİ

Katılım bankalarının finansal performansını etkileyen faktörlerin araştırıldığı bu çalışmada, bankalara özgü içsel değişkenler ve ülkelerin makroekonomik verilerinden seçilen dışsal değişkenler kullanılmıştır. Çalışma kapsamında Bahreyn, Bangladeş, Birleşik Arap Emirlikleri, Endonezya, Katar, Kuveyt, Malezya, Mısır, Pakistan, Sudan, Suudi Arabistan, Türkiye, Umman ve Ürdün olmak üzere 14 ülkeden seçilen toplam 46 katılım bankasının 2008-2018 dönemine ilişkin finansal tablolarından elde edilen değişkenler kullanılmıştır. 11 döneme ilişkin yıllık verilerle çalışılmıştır. Bankaların finansal tabloları Thomson Reuters Eikon platformu üzerinden elde edilmiştir. Bankaların belirlenmesi sürecinde oldukça seçici davranılmıştır. Konuya ilişkin literatür çalışmalarında katılım bankası terimi yerine genellikle İslami banka ya da faizsiz bankacılık terimi kullanılmaktadır. Türkiye’de İslami banka yerine katılım bankasının kullanılması tercih edilmektedir. Bu nedenle çalışmanın veri seti oluşumunda ve bu aşamadan sonraki kısımların katılım bankası terimi kullanılmaktadır. Katılım bankalarının belirlenmesi sürecince Thomson Reuters Zawya tarafından yayınlanan katılım bankaları göz önünde bulundurulmuş ve bankaların faaliyet alanlarının birbirlerine benzer nitelikte olması için sadece “ticari banka” statüsünde değerlendirilen bankalar ele alınmıştır. İslami pencere (Islamic window) olarak anılan, yani konvansiyonel banka niteliğinde olmasına rağmen, aynı zamanda katılım bankacılığı faaliyetleri de sunan bankalar bu çalışmanın dışında tutulmuştur. Aynı şekilde “yatırım bankası (investment bank)”, “uluslararası banka (international bank)” ve banka niteliğinde olmasına rağmen “tamamlayıcı (subsidiary)” niteliği taşıyan bankalar da çalışmaya dahil edilmemiştir.

Çalışma kapsamına alınan ticari banka statüsündeki katılım bankalarının isimlerini ve faaliyet gösterdikleri ülkeler Tablo 4.1’de yer almaktadır.

Tablo 4.1: Çalışma Kapsamındaki Katılım Bankaları ve Faaliyet Gösterdikleri Ülkeler

Ülke	Banka Adı
Bahreyn	Bahrain Islamic Bank BSC
Bahreyn	Al Baraka Banking Group BSC
Bahreyn	Ithmaar Holding BSC
Bahreyn	Khaleeji Commercial Bank BSC
Bahreyn	Al Salam Bank Bahrain BSC
Bahreyn	Al Baraka Islamic Bank BSCC
Bangladeş	Islami Bank Bangladesh
Bangladeş	Social Islami Bank Ltd
Bangladeş	Al-Arafah Islami Bank Ltd
Bangladeş	Shahjalal Islami Bank Ltd
Bangladeş	Export Import Bank of Bangladesh
Birleşik Arap Emirlikleri	Abu Dhabi Islamic Bank PJSC
Birleşik Arap Emirlikleri	Sharjah Islamic Bank PJSC
Birleşik Arap Emirlikleri	Dubai Islamic Bank PJSC
Birleşik Arap Emirlikleri	Emirates Islamic Bank PJSC
Birleşik Arap Emirlikleri	Ajman Bank PJSC
Endonezya	Bank Muamalat Indonesia
Katar	Qatar Islamic Bank QPSC
Katar	Qatar International Islamic Bank QPSC
Katar	Masraf Al Rayan QPSC
Kuveyt	Kuwait International Bank KSCP
Kuveyt	Ahli United Bank KSCP
Kuveyt	Boubyan Bank KSCP
Kuveyt	Warba Bank KSC
Malezya	Bank Muamalat Malaysia Berhad

Malezya	Bank Islam Malaysia Berhad
Malezya	Bank Kerjasama Rakyat Malaysia Berhad
Mısır	Al Baraka Bank Egypt
Mısır	Abu Dhabi Islamic Bank Egypt SAE
Pakistan	Bank AL Habib Limited
Pakistan	Habib Bank Ltd
Pakistan	Meezan Bank Limited
Pakistan	Bank Islami Pakistan Limited
Sudan	Al Salam Bank Sudan PLC
Suudi Arabistan	Al Rajhi Banking & Investment Corporation SJSC
Suudi Arabistan	Bank Aljazira JSC
Suudi Arabistan	Bank Albilad SJSC
Suudi Arabistan	Alinma Bank SJSC
Türkiye	Albaraka Türk Katılım Bankası AŞ
Türkiye	Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş.
Türkiye	Türkiye Finans Katılım Bankası AS
Umman	Al Izz Islamic Bank SAOG
Umman	Bank Nizwa SAOG
Ürdün	Safwa Islamic Bank PSC
Ürdün	Jordan Islamic Bank Co PLC
Ürdün	Islamic International Arab Bank

Çalışmada ticari banka statüsünde olmasına rağmen, Suriye’de faaliyet gösteren “Syrian International Islamic Bank SA” ile “Al Cham Islamic Bank SA” ve Filistin’de faaliyet gösteren “Arab Islamic Bank PLC” ile “Palestine Islamic Bank”, ülkelerin içinde buldukları politik ve ekonomik koşullar göz önüne alındığında ve makroekonomik verilerinin sağlıklı olarak elde edilememesinden dolayı kapsam dışı bırakılmıştır. Ayrıca ticari katılım bankası olmasına rağmen yeterli ve düzenli verileri elde edilemeyen bankalar da kapsam dışında bırakılmıştır.

Çalışmada kullanılan makroekonomik göstergeler Thomson Reuters Eikon, Thomson Reuters Datastream platformlarından elde edilmiştir. Makroekonomik değişkenlerden enflasyon oranı adı geçen platformlar üzerinden ülkelerin ulusal kaynakları baz alınarak belirlenmiştir. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Büyüme Oranı yine aynı platformlar üzerinden, verilerin tutarlı olması amacıyla Dünya Bankası veri tabanından elde edilmiştir. Ülkelerin ulusal para birimlerinin Amerikan doları karşısındaki değeri Thomson Reuters Datastream veri tabanlarından, Thomson Reuters gün sonu kapanış kurlarının yıllık ortalaması hesaplanarak kullanılmıştır. Ancak analiz sürecinde, bazı ülkelerin para birimlerinin sabit kur rejimine tabii olması ve kurlardaki yıllık değişimlerin anlamlı olmaması nedeniyle, söz konusu makroekonomik değişken çalışma kapsamı dışında bırakılmıştır.

Panel veri analiz yönteminin kullanıldığı çalışmanın veri seti, dengesiz paneldir.

4.2 ÇALIŞMADA KULLANILAN BAĞIMLI VE BAĞIMSIZ DEĞİŞKENLERİN BELİRLENMESİ

Çalışmanın bu bölümünde literatür çalışmaları kapsamında elde edilen bilgiler ışığında çalışmada kullanılan bağımlı ve bağımsız değişkenler, bu değişkenlerin açıklanmasına ilişkin bilgiler verilecektir.

4.2.1 Bağımlı Değişkenler

Literatürde katılım bankalarının finansal performansının ölçüsü olarak kullanılan değişkenler aktif karlılık oranı ve özkaynak karlılık oranıdır.

Aktif Karlılık Oranı (ROA): Bankanın toplam varlıklarından ne oranda net kar elde edildiğini gösteren oran literatür çalışmalarında en sık kullanılan performans ölçüsüdür. ROA, bir bankanın varlıklarının belli bir dönemde vergiler ve harcamalar düşüldükten sonraki karlılığını ifade eder. Genel anlamda, bankaların faaliyet verimliliğini, bankaların aktiflerinden elde ettikleri karlara dayanarak ölçer (Suppia, 2019: 43). ROA, bankaların ayrıntılı bir şekilde hem faaliyetlerini yürütmeleri için

gerekli olan varlıklarına hem de gelir durumuna bakarak bankanın performansı göstermesi nedeniyle en etkin finansal performans ölçüsüdür (Hagel, 2013: 4).

Özkaynak Karlılık Oranı (ROE): Bankanın özsermayesinin karlılığı hakkında bilgi veren oran, ortalama her 100 TL'lik özsermaye ne oranda net kar kaldığını göstermektedir. Literatür çalışmalarında sık kullanılan banka performans ölçütlerinden birisi de bankaların bir dönemde ettikleri karın ne kadarının bankanın özsermayesinden kaynaklandığını ifade eden bir orandır. Yaygın hesaplama şekline göre ROE, bankanın bir dönemdeki vergi öncesi karından vergiler düşüldükten sonra kalan tutarın özkaynakların dönem başı ve dönem sonundaki aritmetik ortalamasına bölünmesiyle elde edilir.

ROE, banka hissedarları ve potansiyel yatırımcılar için bankanın temettü ödemeleriyle ilgili net gelir kazanma kabiliyetini ölçmede önemli bir göstergedir. Bu oranın artması, özellikle halka açık bankalar için daha sonra temettü ödenmesi olasılığıyla ilişkilendirilen ilgili karlardan net kâr artışı anlamına gelir (Khunaifi, 2019: 254).

4.2.2 Bağımsız Değişkenler

Katılım bankalarının finansal performansını ölçmek amacıyla çalışmada kullanılan bağımsız değişkenleri aşağıdaki şekilde açıklayabiliriz.

Çalışmada kullanılan bankaya özgü içsel değişkenleri aşağıdaki gibi tanımlayabiliriz.

Etkinlik Oranı (EFF): Bankanın toplam gelirlerinin hangi oranda kar payı dışındaki giderlerini karşılamakta kullanıldığını gösteren oranın yüksek olması, banka performansını olumsuz yönde etkilemesi beklenilmektedir.

$$EFF = \frac{\text{Kar Payı Dışı Giderler}}{\text{Kar Payı Gelirleri} + \text{Kar Payı Dışı Gelirler}}$$

Kar Payı Dışı Gelir / Faaliyet Gelirleri (DIV): Katılım bankalarının asıl faaliyet gelirleri olan kar payı dışındaki faaliyetlerinden elde edilen gelirlerin faaliyet gelirleri içindeki payını gösteren orandır. Bankacılık faaliyetlerinin çeşitliliğinin karlılık üzerindeki etkisini incelemek amacıyla çalışmadan bağımsız değişken olarak kullanılmıştır.

Kredi Kayıp Karşılığı (LLP): Bankaların müşterilerine sağladıkları finansmanın geri ödenmeme riskine karşı ayrılan karşılıkların ortalama net kredi büyüklüğüne oranı olarak hesaplanmıştır. Çalışmada krediriskinin ölçüsü olarak kullanılmıştır.

Kredi/Mevduat Oranı (LD): Bankacılık faaliyetinin temelinde mevduat yoluyla toplanan fonların kredi kullandırılarak kar edilmesi vardır. Bu anlamda bankaların mevduatlarını krediye dönüştürme oranının banka performansını etkilemesi beklenir.

Sermaye Yeterliliği (CAP): Literatürde sermaye yeterliliği ölçütü olarak bankaların finansal performansının incelendiği ampirik çalışmalarda sıklıkla kullanılan bir orandır. Bankaların olası risklere karşı güçlü bir sermaye yapılarının bulunması beklenir.

$$CAP = \text{Özkaynak/Toplam Aktifler}$$

Aktif Büyüklüğü (SIZE): Literatürde banka büyüklük göstergesi olarak en sık kullanılan gösterge aktif büyüklüğüdür. Ampirik çalışmalarda farklı formlarda kullanılan aktif büyüklüğü çalışmamızda banka aktif büyüklüğünün doğal logaritması alınarak kullanılmıştır.

Çalışmada kullanılan bağımlı ve bağımsız değişkenler ve hesaplanmasına ilişkin bilgiler Tablo 4.2’de verilmiştir.

Çalışmada kullanılan makroekonomik değişkenleri aşağıdaki gibi tanımlayabiliriz.

Enflasyon Oranı (INF): Fiyatlar genel düzeyindeki değişim ekonomideki birçok mal ve hizmetin fiyatlarını etkilediği gibi faiz oranlarını da etkilemektedir. Faiz oranları ekonomideki fon maliyetini ve dolayısıyla ekonomik birimlerin tüketim ve yatırım kararlarını etkilemektedir. Bu anlamda enflasyon oranının seviyesi ve değişiminin bireylerin ve şirketlerin mevduat ve kredi tercihlerini de etkileyecektir. Çalışmada bu nedenle enflasyonun banka performansı üzerinde etkili olabileceği düşünülmektedir. Literatür çalışmalarında gayri safi yurtiçi hasıla ile birlikte sık kullanılan makroekonomik değişkenlerden biri de enflasyon oranıdır. Enflasyonun bankaların performansına etkisi ilk olarak 1980 yılında Revell tarafından

tartışılmıştır. Revell, enflasyonun banka karlılığı üzerinde dalgalanmalara neden olabilecek önemli bir faktördür (Haron, 2004: 8). Bu hipotez daha sonra yapılan ampirik çalışmalarla desteklendiği kadar, banka karlılığı ile enflasyon arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmadığına yönelik araştırmalar da yayımlanmıştır.

Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın Reel Büyüme Oranı (GDP): Literatür çalışmalarında en sık kullanılan makroekonomik değişkenlerden birisi olan gayri safi yurtiçi hasıla yıllık büyüme oranı, bankaların karlılığını etkileyebilecek önemli bir makroekonomik değişkendir. Literatürde yüksek büyüme oranlarının banka karlılığını olumlu etkilediğini gösteren çalışmalarla birlikte bunun aksi durumunu gösteren çalışmalar da mevcuttur.

Tablo 4.2: Bağımlı ve Bağımsız Değişkenlerin Formül ve Kısaltmaları

Değişken	Kısaltma	Değişkenlerin Hesaplama Formülleri
Bağımlı	ROA	$\frac{\text{Dönem Net Kârı}}{\text{Ortalama Aktif Toplamı}}$
Bağımlı	ROE	$\frac{\text{Dönem Net Kârı}}{\text{Ortalama Özkaynak}}$
Bağımsız	EFF	$\frac{\text{Kar Payı Dışı Giderler}}{(\text{Kar Payı Gelirleri} + \text{Kar Payı Dışı Gelirler})}$
Bağımsız	DIV	$\frac{\text{Kar Payı Dışı Gelirler}}{\text{Vergi Öncesi Gelir} + \text{Toplam Kar Payı Giderleri}}$
Bağımsız	LLP	$\frac{\text{Kredi Kayıp Karşılığı}}{(\text{Ortalama Net Krediler})}$
Bağımsız	LD	$\frac{\text{Net Krediler}}{\text{Mevduatlar}}$
Bağımsız	CAP	$\frac{\text{Özkaynak}}{\text{Aktif Toplamı}}$
Bağımsız	SIZE	Toplam Aktif Büyüklüğünün Logaritması
Bağımsız	INF	TÜFE'deki Yıllık Artış (Enflasyon) Oranı
Bağımsız	GDP	GSYH'deki Yıllık Büyüme Oranı

4.3 ÇALIŞMADA KULLANILAN DEĞİŞKENLERE AİT ÖZET İSTATİSTİKLER

Çalışmada kullanılan değişkenlere ilişkin tanımlayıcı özet istatistikler Tablo kapsamında yapılan analizler sonucunda bağımlı ve bağımsız değişkenlere ilişkin elde edilen özet istatistikler Tablo 4.3’de verilmiştir. Çalışma kapsamındaki 46 katılım bankasının 2008-2018 dönemine ilişkin ortalama ROA’sı % 1,2 olarak gerçekleşirken, aynı dönemdeki ROE’si ise ortalama %9,5’dir.

Tablo 4.3: Çalışmada Kullanılan Değişkenlere Ait Özet İstatistikler

Değişken	Gözlem Sayısı	Ortalama	Std. Sapma	Minimum	Maksimum
ROA	471	0,012	0,019	- 0,080	0,228
ROE	471	0,095	0,183	- 1,735	0,502
EFF	471	0,538	0,280	- 0,003	2,695
DIV	471	0,335	0,364	- 0,060	4,170
LLP	471	0,018	0,073	- 0,019	1,115
LD	471	3,808	47,881	- 0,010	952,010
CAP	471	0,134	0,114	0,014	0,990
SIZE	471	15,482	1,198	11,670	18,391
INF	471	0,051	0,062	- 0,016	0,729
GDP	471	0,041	0,035	- 0,170	0,196

4.4 ÇALIŞMADA KULLANILAN DEĞİŞKENLERE İLİŞKİN KORELASYON ANALİZİ

Çalışmada kullanılan değişkenler arasındaki korelasyon analizinin sonuçları Tablo 4.4’de yer almaktadır.

Tablo 4.4 Bağımlı Değişkenler ile Bağımsız Değişkenler Arasındaki Korelasyon Matrisi

	ROA	ROE	EFF	DIV	LLP	LD	CAP	SIZE	CPI	GDP
ROA	1,0000									
ROE	0,6718	1,0000								
EFF	-0,6168	-0,6599	1,0000							
DIV	0,1313	0,0591	-0,0163	1,0000						
LLP	-0,1117	-0,1860	0,0912	-0,0023	1,0000					
LD	0,0229	-0,0161	-0,0527	-0,0565	-0,0199	1,0000				
CAP	0,2524	-0,0271	-0,1643	0,1419	-0,0436	0,2314	1,0000			
SIZE	0,0754	0,1499	-0,2444	0,1311	0,0332	-0,1700	-0,2839	1,0000		
INF	0,3835	0,0950	-0,0203	0,0090	0,0809	0,0086	0,1166	-0,4115	1,0000	
GDP	0,0447	0,0775	-0,0826	-0,0476	0,0543	0,0324	-0,0413	0,0206	-0,858	1,0000

Korelasyon analizinin sonuçlarına göre çalışmada performans ölçüleri olarak yer alan ROA ve ROE ile en yüksek korelasyona sahip değişken, etkinlik rasyosu (EFF)'dur. ROA ile EFF arasındaki korelasyon -0,62; ROE ile EFF arasındaki korelasyon -0,66 olarak gerçekleşmiştir. EFF oranı ile ROA ve ROE arasında güçlü ve negatif yönlü bir ilişki olması, kar payı dışındaki giderlerin faaliyet gelirlerine göre artmasının banka performansını azaltacağını göstermektedir.

4.5 METODOLOJİ

Katılım bankalarının finansal performansını etkileyen değişkenlerin belirlenmesi amacıyla yapılan çalışmada, ekonometrik yöntem olarak dengesiz panel veri analizi kullanılmıştır. Çalışmada ROA ve ROE'nin bağımlı değişken olduğu iki model kurulmuştur. Her iki modelde de kullanılan bağımsız değişkenler aynıdır. Oluşturulan modellerde kullanılan bağımsız değişkenler, bankaya özgü içsel değişkenlerden, etkinlik oranı (EFF), kar payı dışı gelirlerin faaliyet gelirlerine oranı (DIV), kredi kayıp karşılığı (LPP), kredi/mevduat oranı (LD), sermaye yeterliliğinin göstergesi olarak özkaynak/toplam aktif oranı (CAP) ve son olarak banka aktif büyüklüğünün göstergesi olarak toplam aktiflerin doğal logaritması (SIZE); makroekonomik değişkenlerden yıllık enflasyon oranı (INF) ve gayri safi yurtiçi hasıla büyüme oranı (GDP) kullanılmıştır.

Model 1

$$ROA_{it} = \beta_0 + \beta_1 EFF_{it} + \beta_2 DIV_{it} + \beta_3 LLP_{it} + \beta_4 LD_{it} + \beta_5 CAP_{it} + \beta_6 SIZE_{it} + \beta_7 INF_{it} + \beta_8 GDP_{it} + e_{it} \dots\dots\dots(1)$$

Model 2

$$ROE_{it} = \beta_0 + \beta_1 EFF_{it} + \beta_2 DIV_{it} + \beta_3 LLP_{it} + \beta_4 LD_{it} + \beta_5 CAP_{it} + \beta_6 SIZE_{it} + \beta_7 INF_{it} + \beta_8 GDP_{it} + e_{it} \dots\dots\dots(2)$$

Çalışmanın veri setine en uygun tahminciyi belirlemek amacıyla bazı testlerden faydalanılmıştır. Modellerde birim ve/veya zaman etkisinin varlığı, sonrasında birim etkinin ve zaman etkisinin ayrı ayrı varlığı LR testi ile araştırılmıştır. LR testlerinin sonuçları Tablo 4.5’de verilmiştir.

Tablo 4.5: Modeller Arasında Seçim Yapılırken Kullanılan Testler ve Sonuçları

Bölüm A: LR Test: Birim ve Zaman Etkisi ($H_0 : \sigma_{\mu_i} = \sigma_{\lambda_i} = 0$)			
Bağımlı Değişken	Model	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
ROA	Model 1	28.49	0.0000
ROE	Model 2	41.54	0.0000
Bölüm B: LR Test: Birim Etki ($H_0 : \sigma_{\mu_i} = 0$)			
Bağımlı Değişken	Model	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
ROA	Model 1	28.49	0.0000
ROE	Model 2	41.54	0.0000
Bölüm C: LR Test: Zaman Etkisi ($H_0 : \sigma_{\lambda_i} = 0$)			
Bağımlı Değişken	Model	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
ROA	Model 1	0.00	1.0000
ROE	Model 2	0.00	1.0000

Tablo 4.5.’in A bölümünde, birim ve/veya zaman etkisinin sınıandığı LR testinin sonuçları yer almaktadır. Testin temel hipotezi, birim veya zaman etkilerinin standart hatalarından en az birisinin sıfıra eşittir şeklinde kurulmaktadır. Temel hipotez Model 1 ve Model 2 için % 99 güven düzeyinde reddedilmiştir. Bir başka

ifade ile Model 1 ve Model 2 için birim ve/veya zaman etkisinden en az birisi bulunmaktadır ve bu nedenle her ikisinin de varlığı ayrı ayrı test edilmelidir.

Tablo 4.5’de B bölümü modellerin birim etki açısından test sonuçlarını vermektedir. Yine LR testinin uygulandığı test sonuçlarına göre birim etkilerin sifıra eşit olduğunu söyleyen temel hipotez % 99 güven düzeyinde reddedilmiştir. Her iki modelde de birim etkinin varlığı kabul edilmiştir. Bu nedenle kurulacak modeller için klasik model uygun değildir.

Tablo 4.5’in C bölümünde yer alan LR test sonuçlarına göre zaman etkilerinin sifıra eşit olduğunu söyleyen temel hipotez % 95 güven düzeyinde reddedilememektedir. Sonuç olarak modellerin ikisinde de zaman etkisi bulunmamaktadır. LR test sonuçlarına göre modellerin ikisinde de birim etkinin var olduğu ancak zaman etkisinin var olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Modelellerde var olan birim etkinin sabit etki mi yoksa tesadüfi etki mi olduğuna karar vermek için Hausman testi uygulanmıştır. Hausman testinin sonuçlarını Tablo 4.6’da verilmiştir.

Tablo 4.6: Hausman Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Modeller	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
ROA	Model 1	25.17	0.0015
ROE	Model 2	6.99	0.5379

Hausman testi temel hipotezi “tesadüfi etkiler modeli etkindir” şeklinde kurulmaktadır. Alternatif hipotez ise tesadüfi etkiler tahmincisinin tutarsız olduğu ve sabit etkiler modelinin seçilmesi gerektiği üzerine kurulmaktadır. Test sonuçlarına göre, Model 1’de temel hipotez % 99 güven düzeyinde reddedilmiştir. Model 2’de ise temel hipotez reddedilememiştir. Hausman testinin sonuçlarına göre Model 1 tek yönlü sabit etkiler modeli, Model 2 ise tek yönlü tesadüfi etkiler modeli şeklinde kurulmalıdır.

Panel veri analizinde kurulan modeller, hata terimlerinin birim içinde ve birimlere göre eşit varyanslı (homoskedastik), otokorelasyon ve birimler arası

korelasyonun olmadığı varsayımı ile tahmin edilmektedir. Bu varsayımların dikkate alınmadan tahminlerin yapılması, standart hatalarda sapmaya neden olarak etkinliği engelleyecek ve t istatistikleri ile güven aralıkları geçerliliğini yitirecektir. Bu nedenle, modellerde heteroskedasite, otokorelasyon ve birimler arası korelasyon varsayımlarının test edilmesi gerekmektedir. Test sonucunda eğer sapsmalar tespit edilirse, bu varsayımdan sapsmaları dikkate alan dirençli tahminçiler kullanılmalıdır. Varsayımlardan sapsmaların testi Tablo 4.7’de yer alan testler ile gerçekleştirilmiştir.

Tablo 4.7: Varsayımlardan Sapsmaların Test Edilmesinde Kullanılan Testler

Test Amacı ve Testler		Model 1		Model 2	
		Test İstatistiği	Olasılık Değeri	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
Heteroskedasite	Değiştirilmiş Wald Testi(SE)	28863	0.000		
	Levene, Brown ve Forsythe Testi(TE)			W ₀	0.000
				W ₅₀	0.000
			W ₁₀	0.000	
Otokorelasyon	Bhargava, Franzini ve Narendranathan’ın DW Testi	1.1142		1.1697	
	Baltagi-Wu’nun Yerel En İvi Değişmez Testi	1.6517		1.3387	
Birimler Arası Korelasyon	Pesaran Testi	1.77	0.076		

Heteroskedasite Testleri

Model 1’de (tek yönlü sabit etkiler modeli) heteroskedasitenin varlığı Değiştirilmiş Wald Testi ile araştırılmıştır. Test sonuçlarına göre, % 99 güven düzeyinde heteroskedasite yoktur hipotezi reddedilmiştir.

Model 2’de (tek yönlü tesadüfi etkiler modeli) heteroskedasitenin varlığının Levene, Brown ve Forsythe Testi ile incelenmiştir. Bu testin sonucuna göre % 99

güven düzeyinde heteroskedasite yoktur şeklinde oluşturulan temel hipotez reddedilmiştir.

Otokorelasyon Testleri

Model 1 ve Model 2’de otokorelasyonun varlığı Bhargava, Franzini ve Narendranathan’ın kullanılmasını tavsiye ettikleri Durbin Watson Testi ve Baltagi-Wu’nun tavsiye ettiği Yerel En İyi Değişmez Testi uygulanarak araştırılmıştır. Yapılan testler sonucunda, test istatistiklerinin modellerde kritik değer olan 2’den küçük olması nedeniyle her iki modelde de otokorelasyon sorunu bulunmaktadır.

Birimler Arası Korelasyon Testleri

Kurulan modellerden Model 2 tesadüfi etki modeli olduğundan, Model 2 için birimler arası korelasyon testi uygulanmamıştır. Model 1’de ise sabit etki modeli geçerli olduğundan Pesaran testi uygulanmış ve birimler arası korelasyon yoktur şeklinde kurulan temel hipotez % 95 güven düzeyinde reddedilememiştir.

Heteroskedasite, otokorelasyon ve birimler arası korelasyon testleri sonucunda, Model 1’de (tek yönlü sabit ekiler modeli) ve Model 2’de (tek yönlü tesadüfi modeli) Arellano (1987), Froot (1989) ve Rogers (1993) tarafından geliştirilen dirençli tahminci kullanılarak tahminler yapılmıştır. Çalışmada kurulan nihai modellerin sonuçlarını Tablo 4.8’de verilmiştir.

Tablo 4.8: Nihai Modellerin Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	Model 1		Model 2	
	ROA		ROE	
	Katsayı	Olasılık Değeri	Katsayı	Olasılık Değeri
EFF	-0.0345	0.000	-0.4226	0.000
DIV	0.0027	0.039	0.0406	0.001
LLP	-0.0253	0.034	-0.4540	0.010
LD	4.72e-06	0.049	-0.0001	0.001
CAP	0.0119	0.048	-0.2636	0.000
SIZE	-0.0006	0.826	-0.0027	0.495
INF	0.1543	0.045	0.4170	0.000
GDP	0.0202	0.518	0.1117	0.373

Sabit Terim	0.0326	0.472	0.3709	0.037
F Testi / Wald Test	16.24	0.000	72.09	0.000
R ²	% 54.30		% 62.95	

Tablo 4.8’de yer alan F testi ve Wald testinin sonuçlarına göre çalışmada kurulan her iki modelde de bağımsız değişkenler ROA ve ROE’deki değişimi birlikte açıklamakta % 99 güven düzeyinde anlamlıdır.

Bağımsız değişkenlerin katılım bankalarının finansal performansındaki değişkenlikleri beraber açıklama gücünü ifade eden R² değerleri incelendiğinde, Model 1’de bağımsız değişkenler ROA’daki değişkenliğin yaklaşık % 54’ünü; Model 2’de ise ROE’deki değişkenliğin yaklaşık %63’ünü açıklamaktadır.

Model 1’de bağımsız değişkenlerden EFF, DIV, LLP, LD, CAP ve INF % 95 güven düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Öte yandan, SIZE ve GDP % 95 güven düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı değildir. Bu değişkenlerden, EFF ve LLP’deki artışlar ROA’da azalışa neden olurken; DIV, LD, CAP ve INF’deki artışlar ROA’da artışa neden olmaktadır.

Model 2’de bağımsız değişkenlerden EFF, DIV, LLP, LD, CAP ve INF % 95 güven düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Öte yandan, SIZE ve GDP % 95 güven düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı değildir. Bu değişkenlerden, EFF, LLP, LD, CAP’deki artışlar özkaynak karlılığı ROE’de azalışa neden olurken; DIV ve INF’teki artışlar ROE’de artışa neden olmaktadır.

4.6 BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Ampirik çalışmalar sonunda elde edilen bulgular, çalışmanın bu kısmında bağımsız değişken bazında değerlendirilmiştir.

Etkinlik Oranı (EFF)

Etkinlik oranının Model 1’de ROA ve Model 2’de ROE üzerindeki etkisi istatistiki olarak anlamlı ve negatif yöndedir. Bir başka ifadeyle bankaların kar payı dışı giderlerinin faaliyet gelirlerine göre göreceli olarak artması ROA’yı ve ROE’yi

azaltmaktadır. Bu sonuç, beklentilerimizle uyumlu ve Abdillan, Hosen ve Muhari (2016), Risalah, Anshori ve Primasari (2018), Kusumastuti ve Alam (2019), Khediri ve Ben-Kedhiri (2009) ve Zarrouk, Jedidia ve Moualhi (2014) tarafından yapılan çalışmaların sonucu ile aynı yöndedir.

Kar Payı Dışı Gelir/ Faaliyet Gelirleri (DIV)

DIV değişkeninin Model 1’de ROA ve Model 2’de ROE üzerindeki etkisi istatistiki olarak anlamlı ve pozitif yönlüdür. Bir başka ifadeyle bankaların kar payı dışındaki gelirlerinin toplam faaliyet gelirleri içindeki oranının artması karlılığını olumlu yönde etkilemektedir. Bu sonuç Zarrouk, Jedidia ve Moualhi (2014) ve Asutay ve Izhar (2017)’in çalışmalarının sonuçları ile aynı yönde ve beklentilerimizle uyumludur.

Kredi Kayıp Karşılığı/ Ortalama Krediler (LLP)

LLP değişkeninin ROA ve ROE üzerindeki etkisi %95 güven düzeyinde istatistiki olarak anlamlı ve negatif yönlüdür. Bankaların toplam kredileri için ayırdıkları kredi kayıp karşılığı oranının artması banka karlılığını azaltmaktadır. Bu sonuç, Ariffin ve Tafri (2014), Zarrouk, Jedidia ve Moualhi (2014), Chowdhury, Haque ve Masih (2017) ve Wasiuzzaman ve Tarmizi (2010) tarafından yapılan çalışmaların sonuçlarıyla aynı yöndedir. Bu sonuç aynı zamanda beklentilerimiz ile uyumludur. Diğer yandan, Zeitun (2012) tarafından yapılan çalışmada LLP’nin ile ROA ve ROE üzerindeki etkisi istatistiki olarak anlamlı olmaması nedeniyle çalışmamızın sonucuyla uyumlu değildir.

Kredi/Mevduat Oranı (LD)

Model 1’de LD değişkeninin ROA üzerindeki etkisi istatistiki olarak anlamlı ve pozitif yönlüdür. Bu sonuç, Haque ve Masih (2017) tarafından ulaşılan sonuçlarla aynı yönde ve beklentilerimizle uyumludur. Ancak, Risalah, Anshori ve Primasari (2018) ise yaptıkları çalışma ile zıt yöndedir. Ariffin ve Tafri (2014) ve Eljelly (2013) yapmış oldukları çalışmada ise LD’nin ROA üzerindeki etkisi istatistiki olarak anlamlı bulunmamıştır.

Model 2’de LD değişkeninin ROE üzerindeki etkisi beklentilerimizin aksine istatistiki olarak anlamlı ve negatif yönlüdür. Bu sonuç, Haque ve Masih (2017) tarafından yapılan çalışmanın sonucuyla zıt yönlüdür.

Sermaye Yeterliliği (CAP)

Model 1’de CAP’ın ROA üzerindeki etkisi pozitif ve istatistiki olarak anlamlıdır. Bu sonuç, Abdillan, Hosen ve Muhari (2016), Risalah, Anshori ve Primasari (2018), Akhtar, Ali ve Sadaqat (2011), Khan, Ijaz ve Aslam (2014), Khediri ve Ben-Kedhiri (2009), Javaid v.d. (2011), Masood ve Ashraf (2012), Zarrouk, Jedidia ve Moualhi (2014), Chowdhury, Haque ve Masih (2017), Suppia ve Arshad (2019) tarafından yapılan çalışmaların sonuçlarıyla aynı yönde ve beklentilerimizle uyumludur. Ancak ulaşılan sonuç, Haque ve Farzana (2018), Asutay ve Izhar (2017), Topak ve Talu (2017) ve Wasiuzzaman ve Tarmizi (2010) tarafından yapılan çalışmalarla zıt yöndedir. Kusumastuti ve Alam (2019), Samhan ve AL-Khatib (2015) ve Eljelly (2013) tarafından yapılan çalışmalarda ise, CAP’ın ROA üzerindeki etkisi istatistiki olarak anlamlı bulunmamıştır.

Model 2’de CAP’ın ROE üzerindeki etkisi istatistiki olarak anlamlı ve negatif yönlüdür. Bu sonuç, Haque ve Farzana (2018) ve Topak ve Talu (2017) tarafından yapılan çalışmanın sonucuyla benzerlik göstermektedir. Akhtar, Ali ve Sadaqat (2011), Khan, Ijaz ve Aslam (2014), Masood ve Ashraf (2012) ve Zarrouk, Jedidia ve Moualhi (2014) tarafından yapılan çalışmaların sonuçlarıyla ise zıt yönlüdür. Eljelly (2013) ve Samhan ve AL-Khatib (2015) ise yaptıkları çalışmalarda sermaye yeterliliği ile ROE arasında anlamlı bir ilişki tespit edememişlerdir.

Aktif Büyüklüğü (SIZE)

SIZE’ın ROA üzerindeki etkisi istatistiki olarak anlamlı değildir. Bir başka ifadeyle çalışmada yer alan katılım bankalarının büyüklüğünün banka performansı üzerinde etkisi bulunmamaktadır. Bu sonuç, Ariffin ve Tafri (2014), Suppia ve Arshad (2019) ve Zeitun (2012) tarafından ulaşılan sonuçlarla aynı yöndedir. Diğer yandan, Javaid v.d. (2011), Akhtar, Ali ve Sadaqat (2011), Haque ve Farzana (2018) yaptıkları çalışmalarda SIZE’ın ROA üzerindeki etkisini negatif ve istatistiki olarak

anlamli bulurken, Masood ve Ashraf (2012), Idris v.d. (2011), Chowdhury, Haque ve Masih (2017), Samhan ve AL-Khatib (2015) ve Eljelly (2013) tarafından yapilan calismalarda ise, SIZE'in ROA üzerindeki etkisi pozitif ve istatistiki olarak anlamlı bulunmuştur. Söz konusu calismaların sonuçları, bu calismada ulaşılan sonuçlar ile benzerlik göstermemektedir.

SIZE'in ROE üzerindeki etkisi de ROA'da olduğu gibi istatistiki olarak %95 güven düzeyinde anlamsızdır. Bu sonuç, Haque ve Farzana (2018) tarafından ulaşılan sonuçlarla aynı yöndedir. Diğer taraftan, Akhtar, Ali ve Sadaqat (2011) tarafından yapılan calismada, SIZE'in ROE üzerindeki etkisini negatif ve anlamlı bulunurken; Samhan ve AL-Khatib (2015), Zeitun (2013) ve Eljelly (2013) tarafından yapılan calismalarda pozitif ve istatistiki olarak anlamlı olduğu tespit etmişlerdir.

Enflasyon Oranı (INF)

Enflasyonun ROA üzerindeki etkisi Model 1'de istatistiki olarak pozitif ve anlamlı bulunmuştur. Bir başka ifadeyle, enflasyon oranının artması ROA'yı olumlu etkilemektedir. Bu sonuç, Asutay ve Izhar (2007) ve Khediri ve Ben-Kedhiri tarafından yapılan calismaların sonuçlarıyla aynı yöndedir. Diğer yandan, Zarrouk, Jedidia ve Moualhi (2014) ve Zeitun (2012) tarafından yapılan calismalarla zıt yönlü bir sonuca ulaşılmıştır. Bununla birlikte, Eljelly (2013), Masood ve Ashraf (2012) ve Ariffin ve Tafri (2014) tarafından yapılan calismalarda ise, enflasyonun ROA üzerindeki etkisi istatistiki olarak anlamlı bulunmamıştır.

Enflasyonun ROE üzerindeki etkisi Model 2'de pozitif ve anlamlı bulunmuştur. Bu sonuç, Masood ve Ashraf (2012) tarafından ulaşılan sonuçlarla aynı yöndedir. Zarrouk, Jedidia ve Moualhi (2014) ve Zeitun (2012) tarafından yapılan calismalarla zıt yöndedir. Eljelly (2013) yapmış olduğu calismada enflasyon oranının ROE üzerinde istatistiki olarak anlamlı bir ilişkisi tespit edememiştir.

Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (GDP)

Model 1’de GDP’nin ROA üzerindeki etkisi %95 güven düzeyinde istatistiki olarak anlamlı değildir. Bu sonuç, Masood ve Ashraf (2012), Zeitun (2012), Eljelly (2013), Ariffin ve Tafri (2014), Samhan ve AL-Khatib (2015) ve Haque ve Farzana (2018) tarafından ulaşılan sonuçlarla aynı yöndedir. Khediri ve Ben-Kedhiri (2009), Zarrouk, Jedidia ve Moualhi (2014), Topak ve Talu (2017) ve Wasiuzzaman ve Tarmizi (2010) yapmış oldukları çalışmalarda GDP’nin ROA üzerindeki etkisinin pozitif ve anlamlı olduğunu tespit etmişlerdir.

GDP’nin ROE üzerindeki etkisi Model 2’de %95 güven düzeyinde istatistiki olarak anlamlı değildir. Bu sonuç, Zeitun (2012), Eljelly (2013) ve Samhan ve AL-Khatib (2015) tarafından yapılan çalışmalarla aynı yöndedir. Diğer yandan, Zarrouk, Jedidia ve Moualhi (2014) ve Masood ve Ashraf (2012) tarafından yapılan çalışmalarda GDP’nin ROE üzerindeki etkisi istatistiki olarak anlamlı ve pozitif yöndedir. Aksine, Haque ve Farzana (2018) tarafından yapılan çalışmanın sonuçları GDP’nin ROE üzerindeki etkisinin negatif ve istatistiki olarak anlamlı bulunmuştur.

SONUÇ

2008 küresel finans krizinden sonra dünyada birçok kişi ve kurumun ilgisini çekmeye başlayan İslami finansal sistem üzerine dünyanın birçok yerinde araştırmalar yapılmaya devam etmektedir. Bu araştırmaların merkezinde İslam hukukuna uygun faaliyet gösteren ve literatürde İslami banka olarak anılan faizsiz banka veya katılım bankaları yer almaktadır. Katılım bankaları üzerine yapılan ampirik çalışmalar incelendiğinde, bu çalışmalarda katılım bankalarının etkinliği ve finansal performansına ilişkin çalışmaların ön planda olduğu görülmektedir.

Katılım bankalarının finansal performansını belirlemek amacıyla yapılan bu çalışmada, 14 ülkeden toplam 46 katılım bankası üzerine çalışılmıştır. 2008-2018 dönemini kapsayan çalışmada dünyada faaliyet gösteren katılım bankaları içinde ticari banka statüsünde olan ve finansal verilerine düzenli olarak ulaşılabilen katılım bankaları seçilmiştir. Panel veri analiz yönteminin uygulandığı çalışmada, bankaların finansal performansının ölçüsü olarak seçilen aktif karlılık oranı (ROA) ve özkaynak karlılık oranı (ROE) kurulan modellerin bağımlı değişkenidir. ROA ve ROE'deki değişkenliği açıklamak üzere modellerde kullanılan bağımsız değişkenler ise bankaya özgü içsel değişkenler ve makroekonomik değişkenlerden oluşmaktadır. Bankaya özgü bağımsız değişkenler, kar payı dışı giderlerin faaliyet gelirlerine oranı olarak hesaplanan etkinlik oranı (EFF), kar payı dışı gelirlerin vergi öncesi gelir ve kar payı giderlerinin toplamına oranı olarak hesaplanan çeşitlilik oranı (DIV), kredi kayıp karşılığının ortalama net kredilere oranı (LLP), kredilerin mevduata oranı (LD), özkaynakların toplam aktiflere oranı olarak hesaplanan sermaye yeterliliği (CAP), aktif toplamının doğal logaritması olarak hesaplanan banka büyüklüğü (SIZE); makroekonomik değişkenler ise, yıllık enflasyon oranı (INF), yıllık reel büyüme oranı (GDP)'dir.

Çalışmanın veri setine uygun panel veri modeline karar verebilmek için birim ve/veya zaman etkisinin varlığı, birim etkinin varlığı, zaman etkisinin varlığı LR testi ile araştırılmıştır. Çalışmada kurulan her iki modelde de tek yönlü birim etkinin bulunması nedeniyle, bu etkinin sabit mi tesadüfi mi olduğuna Hausman testi ile karar verilmiştir. ROA'nın bağımlı değişken olduğu Model 1'de sabit etkiler modeli,

ROE'nin bağımlı değişken olduğu Model 2'de ise tesadüfi etkiler modelinin geçerli olduğu sonucuna varılmıştır. Kurulacak modellerden varsayımlardan sapmaların testleri yapılarak heteroskedasite, otokorelasyon ve birimler arası korelasyon problemlerinin varlığı araştırılarak her iki modelde de Arellano (1987), Froot (1989) ve Rogers (1993) tarafından geliştirilen dirençli tahminci kullanılarak tahminler yapılmıştır.

Analiz sonuçlarına göre, etkinlik oranı (EFF) ve kredi kayıp karşılığı oranının (LLP) performans ölçüleri olan ROA ve ROE üzerindeki etkisi istatistiki olarak anlamlı ve negatif yönlüdür. Kar payı dışı giderlerinin faaliyet gelirlerine oranının artması banka performansını azaltmaktadır. Kredi kayıp karşılığının toplam kredilere oranının artması bankaların performansını azaltmaktadır. Kar payı gelirlerinin toplam gelirleri içindeki oranı (DIV)'nin ROA ve ROE üzerindeki etkisi istatistiki olarak anlamlı ve pozitif yönlüdür. Bir başka ifadeyle, kar payı dışındaki gelir çeşitliliği bankaların performansını olumlu etkilemektedir. EFF, LLP ve DIV değişkenlerine ilişkin sonuçlar beklentilerimizle aynı yöndedir. Kredilerin mevduata oranı (LD) ve sermaye yeterliliği oranı (CAP)'ın ROA üzerindeki etkisi istatistiki olarak anlamlı ve pozitif yönlü iken, her iki değişkenin ROE üzerindeki etkisi ise istatistiki olarak anlamlı ve negatif yönlüdür. Banka büyüklüğünün (SIZE) performans üzerindeki etkisi ise her iki modelde de istatistiki olarak anlamlı bulunmamıştır. Makroekonomik göstergelerden enflasyon oranı (INF) banka performansını pozitif yönde etkilerken; reel ekonomik büyüme oranının (GDP) ise banka performansı üzerinde istatistiki olarak anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır.

Katılım bankaları kar payı dışı giderlerini belirli bir limite kadar azaltarak, kar payı dışı faaliyetlerden elde edilen gelir çeşitliliğini arttırarak ve kullandıkları kredilerin niteliğine dikkat etmek suretiyle kredi kayıp karşılığını azaltarak performanslarını arttırabilirler.

KAYNAKÇA

Abdillah, Rahmad, "The Determinant Factor of İslamic Bank's, Profitability and Nadrattuz zaman Liquidity in Indonesia", **Knowledge Horizons-Economics**, Hosen, Muhamad, Vol. VIII, No.2, 2016, s.140-147
Syaafat, Muhari:

Akhtar, Muhammad "Factor Influencing the Profitability of Islamic Banks of Farhan, Ali, Khizer, Pakistan", **International Research Journal of Finance and Economics**, Issue. 66, 2011 s. 125-132
Sadaqat, Shama:

Alam, Nafis, Gupta, **Islamic Finance: A practical Perspective**, çiz. Jenny Vong, Lokesh, Springer International Publishing AG, Gewerbestrasse, Shanmugam, Bala: Switzerland, 2017

Al-Qudah, Ali "The Impact of Macroeconomic Variables and Banks Characteristics on Jordanian Islamic Banks Profitability: Empirical Evidence", **International Business Research**, Vol. VI, No. 10, 2013 s. 153-162 (Çevrimiçi)
Mustafa, Mahmoud Ali Jaradat: <http://dx.doi.org/10.5539/ibr.v6n10p153> Erişim Tarihi: 10.07.2019

Alrifai, Tariq: **Islamic Finance and the New Financial System: An Ethical Approach to Preventing Future Financial Crises**, John Wiley & Sons Singapore Pte. Ltd, Singapore, 2015

Altınok, Tevfik, **Küresel Mali Piyasalarda Yeniden Yapılanma ve Eken, Hasan, Türkiye**, No: 2010-117, Küresel Ekonomik Araştırmalar, Çankaya, Serkan: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Altınoluk Yayın San. A.Ş., İstanbul, 2011

Arellano, M: "Computing Robust Standard Errors for Within-Groups Estimators", **Oxford Bulletin of Economics and Statistics**, 49 (4), s. 431-434.

Arifin, Anas Fathul, "The Impact of Financial Risks on Islamic Banks Profitability." **International Conference on Business, Tafri, Fauziah Sociology and Applied Sciences**, March 26-27 2014, s. 97-102
Hanim:

Asutay, Mehmet, "Estimating the Profitability of Islamic Banking: Evidence from Bank Muamalat Indonesia", **Review of Islamic Economics**, Vol. XI, No. 2, s. 17-29 (Çevrimiçi)
Hylmun Izhar: <https://ssrn.com/abstract=1735651> Erişim Tarihi: 10.07.2019

- Aydın v.d.: **Sermaye Piyasaları ve Finansal Kurumlar**, ed. Vedat Akgiray, Fatih Temizel, 2. bs., bs. 60000, Anadolu Üniversitesi Yayını No. 2511, Eskişehir, 2013
- Aydın, Yılmaz: **Finansal Piyasalar ve Kurumlar: Teori ve Türkiye Uygulamasına Güncel Bakış**, 2016, (Çevrimiçi) <https://www.researchgate.net/publication/314261431> Erişim Tarihi: 15 Mayıs 2019
- Ayub, Muhammad: **Understanding Islamic Finance**, John Wiley & Sons Ltd., West Sussex, England, 2007
- Balala, Maha- **Islamic Finance and Law: Theory and Practisein a**
Hanaan: **Globalized World**, I.B. Tauris Co Ltd, London, 2011
- Bashir, Abdel- "Determinants of Profitability in Islamic Banks: Some
Hameed M.: Evidence From the Middle East", **Islamic Economic Studies**, Vol. XI, No. 1, September 2003, s. 31-57
- BDDK: **5411 sayılı Bankacılık Kanunu**, (Çevrimiçi), https://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Mevzuat/Bankacilik_Kanunu/15405411_sayili_bankacilik_kanunu.pdf , 25 Mayıs 2019
- Ben Bouheni, Faten, **Banking Governance, Performance and Risk-Taking**, ed.
Ammi, Chantal, Chantal Ammi, John Wiley & Sons Inc., Hoboken, New
Levy, Aldo: Jersey, USA, 2016
- Ben Khediri, Karim, "Determinants of Islamic Bank Profitability in The MENA
Ben-Khedhiri Region", **International Journal of Monetary Economics and Finance**, Vol. II, No. 3/4, 2009. s. 409-426
Hichem:
- BİST: **Sorularla Vadeli İşlem ve Opsiyon Piyasası**, (Çevrimiçi) <https://www.borsaistanbul.com/data/kilavuzlar/VIOP-Hakkinda-SSS.pdf> Erişim tarihi: 28 Mayıs 2019
- BİST: **Cevaplarla Borsa ve Sermaye Piyasası**, (Çevrimiçi) https://www.borsaistanbul.com/data/kilavuzlar/Cevaplarla_Borsa_ve_Sermaye_Piyasasi.pdf Erişim Tarihi: 28 Mayıs 2019
- BİST: **BİST Borçlanma Araçları Piyasaları**, (Çevrimiçi) <https://www.borsaistanbul.com/urunler-ve-piyasalar/piyasalar/borclanma-araclari-piyasasi> Erişim Tarihi:

28.05.2019

BİST: **Vadeli İşlem ve Opsiyon Sözleşmeleri**, (Çevrimiçi)
<https://www.borsaistanbul.com/sss/vadeli-islem-ve-opsiyon-piyasasi-viop> Erişim Tarihi: 28.05.2019

BİST: **Vadeli İşlem ve Opsiyon Piyasası Pazarları**, (Çevrimiçi)
<https://www.borsaistanbul.com/urunler-ve-piyasalar/piyasalar/vadeli-islem-ve-opsiyon-piyasasi> Erişim Tarihi: 28.05.2019

BİST: **BİST Pay Piyasası Pazarları**, (Çevrimiçi)
<https://www.borsaistanbul.com/urunler-ve-piyasalar/piyasalar/pay-piyasasi> Erişim tarihi: 28.05.2019

Choudhry, Moorad: **An Introduction to Banking: Principles, Strategy and Risk Management**, 2. bs., John Wiley & Sons Ltd, West Sussex, England, 2011

Chowdhury, Mohammad Ashraful Ferdous, Md Mahmudul Haque, Mansur Masih: "Re-examining the Determinants of Islamic Bank Performance: New Evidence From Dynamic GMM, Quantile Regression, and Wavelet Coherence Approaches", **Emerging Markets Finance & Trade**, Vol. LIII, No.7, 2017, s. 1519-1534

Çetin, Abdurrahman: **Katılım ve Mevduat Bankalarının Piyasa Etkinliğinin Karşılaştırmalı Analizi ve Bir Uygulama**, No. 329, G.M Matbaacılık ve Ticaret A.Ş., Türkiye Bankalar Birliği, Bağcılar, İstanbul, Kasım 2018

De Silva, Andrea, Nash, Nash: "Sukuk Guide: An Essencial Introduction to The Islamic Bond Market", **HSBC Global Research**, Rates Global, July 2015, s. 1-52

Dodi v.d.: "Islamic Bank Profitability: A Study of Islamic Bank in Indonesia", **The International Journal of Business Review (The Jobs Review)**, Vol. I, No. 1, 2018, s. 55-65

Doğan, Mesut: "Katılım ve Geleneksel Bankaların Finansal Performanslarının Karşılaştırılması: Türkiye Örneği", **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, No.58, Nisan 2013, s. 175-188, (Çevrimiçi)
http://journal.mufad.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=695%3Akatilim-ve-geleneksel-bankalarin-

finansal-performanslarinin-karsilastirilmasi-turkiye-ornegi&catid=939%3Asayi-58-nisan-2013&Itemid=55&lang=tr Erişim Tarihi: 19 Haziran 2019).

El Gamal, **Islamic Finance: Law, Economics, and Practise**,
Mahmoud A.: Cambridge University Press, New York, the United States of
America, 2006

El Tiby, Amr **Islamic Finance and Economic Development: Risk**
Mohamed, M.Grais, **Management, Regulation, and Corporate Governance**,
Wafik: çiz. Angelo Cavalli, John Wiley & Sons Inc., Hobokem, New
Jersey, USA, 2015

El Tiby, Amr **İslamic Finance: How to Manage Risk and Improve**
Mohamed: **Profitability**, John Wiley & Sons Inc., Hobokem, New
Jersey, 2011

Eljelly, Abuzar "Internal and external determinants of profitability of Islamic
M.A.: banks in Sudan: evidence from panel data", **Afro-Asian
Journal of Finance and Accounting**, Vol. III, No. 3, 2013,
s. 222-240

Fabozzi, Frank J., **Finance: Capital Markets, Financial Management, and**
Peterson Drake, **Investment Management**, John Wiley & Sons Inc.,
Pamela: Hobokem, New Jersey, USA, 2009

Habib, Syeda **Fundamentals of Islamic Finance and Banking**, John
Fahmida: Wiley & Sons Ltd, West Sussex, United Kingdom, 2018

Hagel v.d.: **Success or Struggle: ROA as a True Measure of Business
Performance**, Report 3 of the 2013 Shift Index Series,
Deloitte University Press, 2013

Haque, Muhammad "Examination of Bank-specific and Macroeconomic
Enamul, Nusrat Determinants of Islamic Banks Profitability in Bangladesh: A
Farzana: Panel Data Approach", **Asian Journal of Empirical
Research**, Vol. VIII, No. 11, 2018, s. 404-417

Haron, Sudin: "Competition and Other External Determinants of The
Profitability of Islamic Banks", **Islamic Economic Studies**,
Vol. IV, No. 1, December 1996, s. 49-64

- Haron, Sudin: "Determinants of Islamic Bank Profitability", **Global Journal of Finance and Economics**, Vol. I, No. 1, March 2004, s. 2-22
- Hunt-Ahmed, Karen: **Contemporary Islamic Finance: Innovations, Applications, and Best Practices**, ed. Karen Hunt-Ahmed, John Wiley & Sons. Inc, Hoboken, New Jersey, 2013
- Idris, Asma' "Determinant of Islamic Banking Institutions' Profitability in Malaysia", **World Applied Sciences Journal**, No. XI, 2011, s. 1-7
- Rashida v.d. :
- IIFM: **IIFM Sukuk Report: A Comprehensive Study of the Global Sukuk Market**, bs. 7, Labuan IBFC Inc. Sdn. Bhd., Kuala Lumpur, Malaysia, April 2018 (Çevrimiçi) http://www.iifm.net/about_iifm/iifm-annual-sukuk, Erişim Tarihi: 12.06.2019
- Iqbal, Zamir, Mirakhor, Abbas: **An Introduction to Islamic Finance: Theory and Practise**, 2. bs., John Wiley & Sons (Asia) Pte. Ltd, Singapore, 2011
- Işık, Olcay: "Hukuki Açıdan Borsa Türleri", **Yalova Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2012, s. 216-258 (Çevrimiçi) http://yalova.edu.tr/Files/UserFiles/83/10_Isik.pdf Erişim Tarihi: 16 Mayıs 2019
- İMKB: **Sermaye Piyasası ve Borsa Temel Bilgiler Kılavuzu**, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası: Eğitim Yayınları, 1993
- Jamaldeen, Faleel: **Islamic Finance for Dummies**, 4. Bs, 2012
- Javaid, Saira v.d. : "Determinants of Bank Profitability in Pakistan: Internal Factor Analysis," **Journal of Yasar University**, Vol. XXIII, No. 6, 2011, s. 3794-3804
- Kettell, Brian: **The Islamic Banking and Finance Handbook: Step-by-Step Exercises to Help You Master the Fundamentals of Islamic Banking and Finance**, John Wiley & Sons Ltd., West Sussex, England, 2011
- Kettell, Brian: **Frequently Asked Questions in Islamic Finance**, John Wiley & Sons Ltd, West Sussex, England, 2010

- Kettell, Brian: **Case Studies in Islamic Banking and Finance: Case Questions & Answers**, John Wiley & Sons Ltd, West Sussex, England, 2011
- Khorsid, Aly: **Euromoney Encyclopedia of Islamic Finance**, ed. Aly Khorshid, Euromoney Institutional Investor PLC, Nestor House, Playhouse Yard, London, 2009
- Khunaifi, Farhan "Determinant Profitability of Sharia Bank Based on Aldi, Khoirul Macroeconomic Variables", **Journal of Islamic Economics and Philanthropy**, Vol. II, No. 1, 2009, s. 251-283
- Umam: **Journal of Islamic Economics and Philanthropy**, Vol. II, No. 1, 2009, s. 251-283
- Kusumastuti, Wahyu Intan, Azhar Alam: "Analysis of Impact of CAR, NPF, BOPO on Profitability of Islamic Banks (Year 2015-2017)", **Journal of Islamic Economic Laws**, Vol. II, No. 1, January 2019, s. 30-59
- Kuswara, Dimas "Determinant of Islamic Banking Profitability in Indonesia", Puja, Ety Puji **Jurnal Organisasi dan Manajemen**, Vol. XV, No. 1, Mart Lestari, Tri 2019, s. 37-45
- Kurniawati Retnaningsih:
- Kuswara, Dimas "Determinant of Islamic Banking Profitability in Indonesia", Puja, Ety Puji **Jurnal Organisasi dan Manajemen**, Vol. XV, No. 1, Maret Lestari, Tri 2019, s. 34-45
- Kurniawati Retnaningsih:
- Laahasna, Ahcene, Hassan, M. Kabir, Ahmad, Rubi: **Forward Lease Sukuk in Islamic Capital Markets: Structure and Governing Rules**, Palgrave Macmillan, Springer International Publishing AG, 2018
- Macit, Fatih: "Bank Specific and Macroeconomic Determinants of Profitability: Evidence from Participation Banks in Turkey", **Economic Bulletin**, Vol. XXXII, No. 1, 2012, s. 586-595
- Madura, Jeff: **Financial Markets and Institutions**, çiz. Patti Hudepohl, 2. bs., Cengage Learning, Canada, 2015
- Masood, Omar, Muhammad, Ashraf: "Bank-specific and Macroeconomic Profitability Determinants of Islamic Banks: The Case of Different Countries", **Qualitative Research in Financial Markets**, Vol. IV, No. 2/3, 2012, s. 255-268

- Melicher, Ronald W., Norton, Edgar A.: **Introduction to Finance: Markets, Investments, and Financial Management**, ed. Michael McDonald, 16. bs., John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey, 2017
- Michie, Ranald C.: **The London Stock Exchange: A History**, Oxford University Press Inc., New York, 2001
- Mishkin, Frederic S., Eakins, Stanley G.: **Financial Markets & Institutions**, ed. Sally Yagan, çiz. Jonathan Boylan, 7. bs., Pearson Education Inc, USA, 2012
- Mishkin, Frederic S., Matthews, Kent, Giuliiodori, Massimo: **The Economics of Money, Banking & Financial Markets**, European Edition, Pearson Education Limited, London, 2013
- Omar, Mohd Azmi, Abduh, Muhamad, Sukmana, Raditya: **Fundamentals of Islamic Money and Capital Markets**, John Wiley & Sons Singapore Pte. Ltd, Singapore, 2013
- Peterson Pamela, Drake, Frank J.: **The Basics of Finance: An Introduction to Financial Markets, Business Finance, and Portfolio Management**, Fabozzi, John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey, 2010
- Qureshi, Muhammad Hussain, Abbas: "Performance Analysis of Islamic and Traditional Banks of Pakistan", **International Journal of Economics, Management and Accounting**, Vol. XXVII, No. 1, 2019, s. 83-104
- Risalah, Mohamad Anshori, Savitri Primasari: Siti, Yusak Niken "The Impact of CAR, BOPO, NPF, FDR, DPK, and Profit Sharing on ROA of Sharia Banks Listed in Bank Indonesia: Study at Sharia Commercial Banks, **The 1st International Conference on Technopreneurship and Education 2018**, Indonesia, 14 Kasım 2018, s. 240-245
- Rizvi, Syed Aun R., Bacha, Obiyathulla I., Mirakhor, Abbas: **Public Finance And Islamic Finance: Theory and Application**, ed. Zamir Iqbal, Jahangir Sultan, Mehmet I. Asutay, Palgrave Studies in Islamic Banking, Finance, and Economics, 2016
- Şagar, Eser, Yanpar Atila: **The Islamic Finance Handbook: A Pratictioner's Guide to The Global Markets**, ed. Sasikala Thiagaraja v.d., John Wiles & Sons, Singapore, 2014

- Samhan, Hussein "Determinants of Financial Performance of Jordan Islamic bank", **Research Journal of Finance and Accounting**, Vol. VI, No. 8, 2015, s. 37-47
- Mohammad, Abdullah Yusri Al-Khatib:
- Sarikamiş, Cevat **Sermaye Piyasaları ve Finansal Kurumlar**, ed. Nurhan Aydın, 4. bs., bs. 77900, Anadolu Üniversitesi Yayını No. 1846, Eskişehir, 2011
- Schoon, Natalie: **Modern Islamic Finance: Products and Processes in Practice**, John Wiley & Sons Inc., Hoboken, New Jersey, USA, 2016
- Shanmugami Bala, Zahari, Zaha Rina: **A Primer on Islamic Finance**, ed. Elizabeth Collins, The Research Foundation of CFA Institute, 2009
- Strumeyer, Gary: **The Capital Markets: Evolution of the Financial Ecosystem**, ed. Sarah Swamy, John Wiley & Sons Inc., Hoboken, New Jersey, USA, 2017
- Suppia, Nurhidayah "Bank Specific Characteristics and Profitability of Islamic and Conventional Banks in Malaysia", **International Journal of Business**, Vol. IV, No.1, June 2019, s. 39-53
- Muhamad Iskandar, Arshad, Noraziah Che:
- TBB: **Banka Şube Bilgileri**, (Çevrimiçi)
https://www.tbb.org.tr/modules/banka-bilgileri/banka_sube_bilgileri.asp Erişim Tarihi: 28.05.2019
- TCMB: **Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Kanunu**, (Çevrimiçi),
https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/4b4d0592-f3e1-46d2-9814-11e0ad94ab7c/TCMB_Kanun.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-4b4d0592-f3e1-46d2-9814-11e0ad94ab7c-mL7ofDx Erişim Tarihi: 25 Mayıs 2019
- TCMB: **Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Tarihçesi ve Görevleri**, (Çevrimiçi)
<https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/e6ccf55f-b2ac-4153-8d5a-c7ba61afa053/TCMB+TK+BASKI+WEB.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-e6ccf55f-b2ac-4153-8d5a-c7ba61afa053-mBNW5la> Erişim Tarihi: 28 Mayıs 2019

TCMB: **100 Soruda Merkez Bankacılığı**, (Çevrimiçi),
<https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/2d9f2c1d-18eb-4124-8fd9-a4ea189a24ad/100+Soruda+TCMB.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-2d9f2c1d-18eb-4124-8fd9-a4ea189a24ad-mK9oVdo> Erişim Tarihi: 26 Mayıs 2019

TCMB: **Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Döviz Rezerv Yönetimi**, (Çevrimiçi)
https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/5b4e46d9-a54d-4ce2-b872-665143119bda/Doviz_Rezerv_Yonetimi2018.PDF?MOD=AJPERES&CVID= Erişim Tarihi: 28 Mayıs 2019

TCMB: **Açık Piyasa İşlemleri**, (çevrimiçi)
<https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Temel+Faaliyetler/Piyasalar/Acik+Piyasa+Islemleri/> Erişim Tarihi: 28.05.2019

Thomas, Abdulkadir, Stella, Bryan: **Structuring Islamic Finance Transactions**, Euromoney Books, Nestor House, Playhouse Yard, London, United Kingdom, 2005

Thomson Reuters: **Islamic Finance Development Report 2018: Building Momentum**, (Çevrimiçi)
https://www.salaamgateway.com/en/story/report_islamic_finance_development_report_2018-SALAAM06092018062817/ Erişim Tarihi: 22 Haziran 2019

Thomson Reuters: **Bankaların Finansal Tabloları**, Thomson Reuters Eikon

Thomson Reuters: **Guide to Islamic Finance**, Thomson Reuters Eikon

TKBB: **Katılım Bankaları 2018**, (Çevrimiçi)
<http://www.tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler/Katilim-Bankalari-2018.pdf> Erişim Tarihi: 15 Mayıs 2019

Uzunoğlu, Sadi: **Para ve Döviz Piyasaları (Genişletilmiş 3. Baskı)**, 3. bs., Literatür Yayıncılık, Beyoğlu, İstanbul, 2007

Visser, Hans: **Islamic Finance Principles and Practice**, Edward Elgar Publishing Limited, Cheltenham, MPG Books Group, UK, 2009

- Warde, Ibrahim: **Islamic Finance in The Global Economy**, Edinburgh University Press, Edinburgh, 2000
- Wasiuzzaman, Shaista, Hanimas-Ayu Bt Ahmad, Tarmizi: "Profitability of Islamic banks in Malaysia: An Empirical Analysis", **Journal of Islamic Economics, Banking and Finance**, Vol. VI, No. 4, 2010, s. 53-68
- Yanpar, Atila: **İslami Finans: İlkeler, Araçlar ve Kurumlar**, Skala Yayıncılık, Ceylan Matbaa, Beyoğlu, İstanbul, Mart 2014
- Yerdelen Tatoğlu, Ferda, Tunali, Halil, Ustaoglu, Murat: **Balancing Islamic Finance And Conventional Banking For Economic Growth: Empirical Evidence from Emerging Economies**, ed. Ustaoglu, Murat, Incekara, Ahmet, The Palgrave Macmillan, 2017
- Zarrouk, Hajer, Khoutem Ben Jedidia, Mouna Moulahi: "Is Islamic Bank Profitability Driven by Same Forces as Conventional Banks?", **International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management**, Vol. IX, No. 1, 2016, s. 46-66
- Zeitun, Rami: "Determinants of Islamic and Conventional Banks Performance in GCC Countries Using Panel Data Analysis", **Global Economy and Finance Journal**, Vol. V, No. 1, March 2012, s. 53-72